

magazin istoric

ANUL II
Nr. 7 (16)
IULIE 1968

SUMAR

RADU CEL MARE

„A cîrmuit țara Românilor spre deosebita mulțumire a supușilor... A fost bun, drept, înțelept”.

(Sultanul Baiazid al II-lea către ieniceri, 1511)

COPERTA I:

MIRCEA CEL BĂTRÎN (stînga)
BASARAB I (dreapta sus)
NICOLAE ALEXANDRU
BASARAB (dreapta jos)

2 Basarabii	ȘTEFAN ȘTEFANESCU
10 Războiul anglo-bur	WINSTON CHURCHILL
16 Trei evadați	GH. VASILICHI
24 Moment polonez	
25 România — un nume simbol	CR. POPIȘTEANU
26 Poveste cu o contesă și o beizadea	GH. GEORGESCU-BUZAL
32 Documentele secolului XX : Conferința de la Teheran (II)	
38 Antonescu despre ultima întrevedere cu Hitler	A. DEAC
44 Jurnal	N. D. COCEA
48 Descifrându-l pe Marx	
53 Ștefan Foriș	AL. GH. SAVU
59 Cine a tradus în secolul XV „Floarea Darurilor” în românește ?	M. SMOCHINA
62 Mică incursiune în criptografie	N. VASILESCU
65 Doftana — temniță și universitate	ION ARDELEANU
69 Spectator pe scena diplomatică	PAUL SCHMIDT
76 Horea în conștiința europeană a vremii sale	MIHAIL DAN
80 Mormîntul tracic de la Kazanlık	LUCIAN ROȘU
82 Ion Heliade Rădulescu : scrisori inedite	G. POTRA
86 Descifrarea vechilor scrieri : Cuneiformele	ȘERBAN ANDRONESCU
90 Poșta redacției	

COLEGIUL DE REDACȚIE

Dumitru Almaș (director), Constantin Antip (redactor-șef), Virgil Căndeia, Hadrian Daicoviciu, Ion Dragomirescu, Titu Georgescu, Dinu C. Giurescu, Nicolae Minei (redactor-șef adjunct), Cristian Popișteanu, Al. Gh. Savu (redactor-șef adjunct), Aurică Simion (secretar de redacție), Ștefan Ștefănescu

BASARABI

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

Figura marilor personalități istorice, de numele cărora sînt legate importante acte în viața popoarelor, capătă, cu trecerea vremii, în ochii posterității contururi aureolate, însușiri deosebite, atribute ideale, valoare de simbol. În istoria noastră, admirabilă pentru cine o înțelege, numele unor domnitori personifică ideile-forță ale momentului în care ei conduceau destinele țării sau care au constituit permanențe ale rezistenței seculare românești. **Basarab** și **Bogdan** personifică ideea „întemeierii” și așezării țării, a creării de dinastii, **Mircea cel Bătrîn** și **Iancu de Hunedoara** a eroismului, a vitejiei manifestată în apărarea independenței, **Ștefan cel Mare** simbolizează geniul creator și înțelepciunea poporului nostru, **Mihai Viteazul**, „restitutor Daciei”, este simbolul unității naționale, **Neagoe Basarab** și **Dimitrie Cantemir**, autori ai unor importante scrieri, ilustrează gustul pentru cultură, pentru dezvoltarea și difuzarea ei.

Dintre acești conducători de stat care, nici pe departe, nu epuizează galeria numelor vestite de domnitori români, personalitatea lui **Basarab**, evocatoare a începuturilor statului românesc independent, este, poate, cea mai fascinantă.

În privința originii statului și a genealogiei „fondatorului” său, care se identifica cu însăși ideea de stat, pe o canava de puține știri păstrate cu valoare documentară certă, au fost brodate de fantezia populară, la noi, ca și în alte țări, elemente de basm sau legendă. S-a constituit astfel tradiția istorică, ce pornea de la un simbol veridic, dar care devenea cu timpul, din cauza permanentelor adaosuri și denaturări, tot mai greu de sesizat. Cînd tradiția istorică, astfel constituită, a fost con-

Vlad Tepeș, 1456—1462 ; 1472

Radu Paisie, 1535—1545

Petru Cercel, 1583—1585

semnată în scris, la câteva secole după formarea statului, ea a suferit noi și uneori importante modificări de fond ; scopul lor era ca tradiția, în forma ei scrisă, să fie în concordanță cu interesele domnitorilor care patronau întocmirea de cronici ale țării și înțelegeau să facă din acestea mijloace de întărire a poziției familiilor lor în conducerea statului.

Istoriografia modernă, obligată prin natura funcției ei să deosebească în problema originii statului și a genealogiei Basarabilor ceea ce este real în cronică și ceea ce este fictiv, s-a văzut uneori silită, în ciuda evidentelor progrese înregistrate de ea în redarea obiectivă a procesului istoric, să completeze penuria faptelor istorice sigure cu ipoteze, citeodată destul de șubred construite, încât chiar autorii lor au trebuit să le abandoneze.

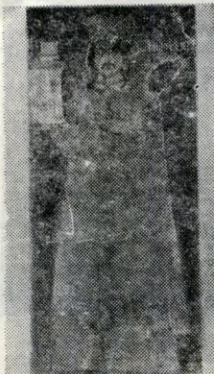
B. P. Hasdeu considera că Basarabii ar fi urmașii unei caste nobiliare din Dacia cu numele de *Sarabi*. Aceasta s-ar fi menținut și sub stăpânirea romană, continuând să aibă conducerea în Oltenia și Hoteg și după retrogradarea administrației romane. De aci Basarabii și-au întins treptat stăpânirea și asupra teritoriului de la est de Olt, întemeind principatul „a toată Țara Românească”. „În Oltenia și Hoteg — scria B. P. Hasdeu într-o lucrare consacrată anume Basarabilor —, luptându-se contra năvălitorilor și revărsându-se din când în când asupra regiunilor de prin prejur, trăia pe atunci (în sec. V—XIII) poporul românesc, având domni din casta *Sarabilor*, ascuns în munți ca o comoară

depusă de Traian și păzită de urmașii lui Decebal”. Dintre Basarabi s-ar fi desprins — după B. P. Hasdeu — două ramuri, care au pornit spre Moldova ; una a emigrat mai întâi în Maramureș și de acolo a trecut apoi în Moldova (Bogdăneștii), cealaltă a trecut direct din Muntenia în Moldova (Mușatinii).

D. Onciul, referindu-se la teoria lui B. P. Hasdeu, considera că vechimea dată de el Basarabilor nu este cu nimic dovedită, mai ales când se știe că nici o familie domnitoare sau nobilă europeană nu merge cu ascendența mai departe de cruciade (sec. XI). D. Onciul considera că din teoria lui B. P. Hasdeu sigur este numai faptul că leagămul primelor organizații politice la sud de Carpați a fost Oltenia, baza statului român de mai târziu.

D. Onciul s-a manifestat cîtva timp ca partizan al teoriei lui Tomaszek potrivit căreia Basarabii ar fi urmași ai bessilor romanizați din Peninsula Balcanică, a căror capitală se afla în muntii Rodope, la Bessapara. Din Peninsula Balcanică, bessii ar fi trecut, după secolul al VII-lea, la nordul Dunării, contribuind la prosperarea elementului romanic de aci. „Vechii Basarabi — susținea D. Onciul — nu pot fi considerați ca dinastie sau ca o singură familie, ci numai ca clasă conducătoare, stare mai ales explicabilă la admigrații ce pînă atunci (sec. VII) fusese părăși la civilizațiunea romană din imperiu. Abia mult mai în urmă, din această clasă conducătoare, s-a ridicat dinastia Basarabilor”. Mai târziu, D. Onciul a renunțat la teoria pusă în circulație de Tomaszek, dîndu-și seama că etimologiei *Bessi* — *Bessapara* — *Basarab* i se opune faptul că domnii noștri nu au avut la început numele de *Basarab* ca nume de

Mircea Ciobanu, 1548—1554
1558—1559

Mihai Viteazul, 1593—1601

Constantin Basarab, 1654—1658

familie, ci ca nume de botez, care a devenit apoi nume de familie.

N. Iorga găsea că originea numelui de Basarab este cumană.

La fiecare dintre marii istorici amintiți există observații pătrunzătoare și elemente de adevăr istoric, care au fertilizat cimpul cercetării, înlesnind ulterior pași înainte în stabilirea adevărului. Este, de pildă, în deplină concordanță cu știrile documentare încontestabile (e cazul celor din diploma Ioanților) observația lui B. P. Hasdeu, împărțită de D. Onciul, N. Iorga și de alți istorici, că în Oltenia, în partea de nord a acesteia, și Hațeg, unde înflorise odinioară Sarmizegetusa dacă și apoi Ulpia Traiana Augusta Dacica, au apărut unele dintre primele formațiuni politice românești. Nu poate fi pusă, de asemenea, la îndoială remarca lui D. Onciul că numele de Basarab n-a fost de la început nume de familie sau dinastic; el a căpătat acest sens târziu, în secolul al XVI-lea, în împrejurări despre care vom aminti ceva mai jos. Tot așa, nimeni nu se mai îndoiește, cred, astăzi de justetea constatării lui N. Iorga cu privire la originea cumană a numelui de Basarab. Geograf și istoric totodată, I. Coșea observa că vatra numelui de Băsărabă pe pământul românesc este în Hațeg și Hunedoara, fapt confirmat și de alți cercetători ai trecutului nostru.

De origine cumană, numele de Basarab, Basaraba sau Băsărabă n-a putut să se răspindească în regiunea respectivă decât în vremea cumanilor, ca urmare fie a asimilării unora dintre aceștia în mediul local, fie a preluării numelui cuman de Basarab de către unii localnici, nume care s-a

păstrat și după dispariția cumanilor, amintind de conviețuirea româno-cumană.

Din „cuibul primitiv” al colonizării române în Dacia a pornit, într-o vreme în care cumanii dominau încă în ținuturile noastre, mai mult nominal însă, acțiunea de creare a unui stat românesc la sud de Carpați. În acest sens, elemente românești din două direcții și-au asociat eforturile: cele din Oltenia, sub conducerea voievodului Litavoi, amintit în 1247, și ale urmașilor săi, cu cele coborâte din regiunile mărginașe ale Transilvaniei, din așa-numita „terra Blacorum”. Ultimele, plecate din ținuturile lor în urma expansiunii regatului maghiar și a restrîngerii din partea acestuia a drepturilor și libertăților avute de români, s-au întâlnit cu primele, care înaintaseră la est de Olt și înglobaseră în organizația lor politică formațiunile statelor de aci. Astfel a rezultat o primă mare operă românească: constituirea, la începutul secolului al XIV-lea, sub conducerea lui Basarab, fiul lui Tihomir, a statului Țara Românească.

Obținerea, prin luptă, a independenței față de coroana maghiară, întinderea teritorială și prosperitatea pe care Țara Românească a cunoscut-o în vremea domniei lui Basarab au făcut ca ei să i se dea uneori numele fondatorului, a cărui figură a fost idealizată de posteritate și a intrat în legendă.

Celebritatea numelui a determinat pe mulți domni ai Țării Românești din familia „întemeietorului” să poarte numele de Basarab (Basarab II, Basarab [cel Bătrîn]-Lăitotă, Basarab cel Tânăr-Tepelus).

Urmașii imediați ai lui Basarab I (Nicolae-Alexandru, Vladislav I, Radu I, Dan I și Mir-

cea cel Bătrîn, „luceafărul Basarabilor”), ca și unii dintre urmașii mai îndepărtați în timp de el (Vlad Dracul și Vlad Tepeș), au știut să folosească în chip magistral împrejurările politice pentru a consolida și duce mai departe opera înfăptuită de marele lor înaintaș. Împletind abilitatea diplomatică cu vînțaș, pe cîmpul de luptă, cordialitatea în relațiile cu alte state cu simțul demnității, ei au reușit să inspire, în afară de respect pentru țara pe care o conduceau, și teamă pentru dornicii de aventuri războinice.

În momentele în care au lipsit însă domniile autoritare — ca, de pildă, după moartea lui Mircea cel Bătrîn sau după detronarea lui Vlad Tepeș —, manifestarea puternică a rivalităților dintre coborâtorii din Basarab pentru ocuparea tronului, întreținute și de puterile vecine, a slăbit capacitatea de apărare a țării, înlesnind tot mai dese intervenții străine în treburile ei.

În rivalitățile ce măcinau prestigiul descendenților din Basarab I s-au amestecat către sfîrșitul secolului al XV-lea și marii boieri din Oltenia, fiii lui Neagoe de la Craiova, care, prin căsătorii și cumpărări, ajunseră să realizeze unul dintre cele mai mari domenii ale țării. Ca să-și asigure colaborarea acestor adevărați stăpîni ai Olteniei, domnia le-a încredințat însemnate dregătorii și a creat pentru ei instituția marii bănii a Craiovei; se consfințea, astfel, atotputernicia lor în provincia din dreapta Oltului. De pe această poziție și folosindu-se de relațiile largi pe care le aveau în afara hotarelor țării, boierii Craiovești au intervenit în luptele pentru tron, sprijinind, la început, pe unii dintre pretendenții legitimi să-

ocupe, mai apoi pretinzînd pentru ei domnia. În 1512, Neagoe, fiul marelui vornic Pirvul Craiovescu, ajungea domn al Țării Românești. Ocupînd înalta demnitate care, după datină, revenea descendenților lui Basarab I, Neagoe, ca să poată fi recunoscut de țară ca domn al ei, și-a creat, avînd în vedere anumite legături dintre Craiovești și familia domnească, o genealogie de natură să-i legitimizeze ocuparea tronului. În actele emise de cancelaria sa, el s-a dat drept fiu al lui Basarab cel Tîndăr-Țepeluș și și-a luat numele de Basarab, ce evoca el însuși descendența din Basarab, „intemeietorul” țării.

După Neagoe, urmașii din familia sa — aparținînd boierilor Craiovești — și-au zis Basarabi, nume ce a devenit patronimic pentru noua casă domnească.

Urcat pe tron într-un moment în care vechii Basarabi dădeau semne de oboseală și-și iroseau forțele fără a avea o perspectivă prea largă, Neagoe Basarab a adus cu el un suflu de înnoiri în toate domeniile vieții de stat, a manifestat o mare receptivitate pentru ceea ce Renașterea europeană însemna în viața popoarelor. Om de întinsă cultură, el însuși scriitor, Neagoe Basarab s-a dovedit un mare protector al artei și culturii. El a știut, ca și alți suverani europeni contemporani lui, să facă din acestea nu simple ornamente, ci mijloace suplimentare de acțiune și putere cu care să-și orbească rivalii. Chemat în Țara Românească cu ocazia sfîntirii bisericii episcopale de la Curtea de Argeș — o capodoperă arhitectonică a acelei vremi —, Gavril Protul (cel dintîi dintre egumenii de la

Sigiliul lui Mircea cel Bătrîn, 1390

← Matei Basarab, 1632—1654

Athos) a întocmit între 1517 și 1519 o scriere care, deși privea „Viața lui Nifon”, fost mitropolit al Țării Românești în vremea lui Radu cel Mare, nu era altceva decât un elogiu al figurii lui Neagoe, insistenț prezentat ca fiind din „neamul cinstiților și preacucernicilor Basarabi”. Istoricul de artă Pavel Chihaia a făcut, nu de mult, observația că reprezentarea figurilor domnilor din neamul lui Basarab în „Biserica lui Neagoe” de la Curtea de Argeș este expresia în imagini a efortului Craioveștilor de a stabili legături cu voievozii de mare reputație în trecut cu scopul de a-și mări prestigiul politic.

Socotindu-se descendent și căutând apropiere de reprezentanții iluștri ai Basarabilor, Neagoe se considera totodată continuatorul lor și, prin ei, al tradiției imperiale bizantine. În vremea lui, Țara Românească a devenit într-adevăr un centru al lumii ortodoxe și un important focar cultural de tradiție bizantină. Pe fresca de la Snagov, Neagoe este înfățișat cu vulturul bizantin de aur cu două capete, cusut pe hainele lui de brocart roșu. După modelul împăraților bizantini, Neagoe a scris „Învățăturile”, destinate fiului său Teodosie, nume ce amintește pe cel al împăratului bizantin Teodosie cel Mare. „Învățăturile” lui Neagoe este o operă de compilație, dar cuprinde și părți originale, ce reflectă o mare profunzime de gândire și un strălucit talent literar.

Morții lui Neagoe Basarab i-a urmat o perioadă de frământări interne, de aprige lupte între Basarabesți — prin care se înțelegeau, de fapt, descendenții din Craiovești — și urmașii vechilor voievozi. Compromisului dinastic din vremea lui Radu de la Afumați (coborât din Basarab I și căsătorit cu Ruxanda, fiica lui Neagoe Basarab) i-a urmat, la început, un moment de colaborare între voievozii din vechea spîță domnească, reveniți în scaun, și Craiovești, ca mari bani. Cum aceștia din urmă manifestau în continuare veleitățile la domnie, fără a putea găsi însă în rîndurile lor reprezentanți de talia lui Neagoe, au fost înălțări, pentru cîțva timp numai, de la conducerea statului. La sfîrșitul secolului al XVI-lea, colaborarea dintre cele două spîțe domnești a dus la realizarea epopeei românești din vremea lui Mihai Viteazul.

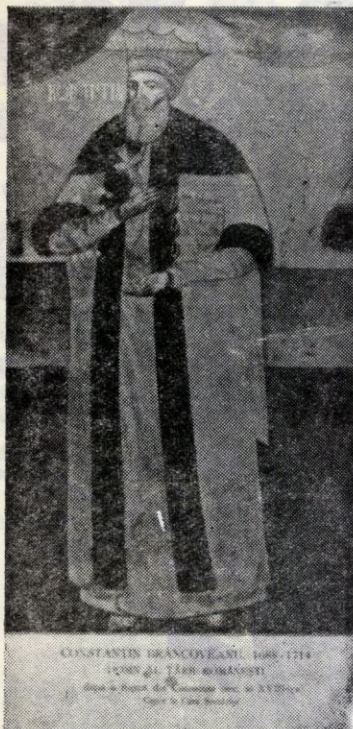
După acest grandios moment, facla rezistenței românești și a aspirațiilor pentru dezvoltarea culturii noastre proprii a fost dusă mai departe de descendenții ai spîței domnești mai tinere și mai viguroase, pe care o reprezentau urmașii Craioveștilor. Numele unora dintre aceștia au o mare rezonanță în istoria noastră. Este cazul lui Radu Șerban, Matei Basarab, Constantin Șerban, Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu.

Urcat pe tron în urmă reacției locale împotriva pătrunderii grecilor din Imperiul

otoman la conducerea țării, Matei Basarab a reluat, pe o scară mai largă decât a putut s-o facă Radu Șerban, opera lui Neagoe Basarab de așezare a țării și de dezvoltare a vieții culturale. Multe edificii noi au fost ridicate, iar cele vechi, mai ales ale predecesorilor săi Craiovești, au fost reparate și înzestrate cu danii. Realizarea unui prim corp de cronici ale țării a încununat activitatea literară din vremea sa. În această privință, ca punct de plecare a fost luată „Viața lui Nifon”, căreia i s-au adăugat, precedind-o, lista domnilor de la început și pînă la Radu cel Mare, precum și o introducere, care pornea de la tradiția istorică referitoare la „descălecatul” țării și combina faptele în așa fel încît să arate îndreptățirea Craioveștilor și a urmașilor lor la tronul Țării Românești. *Banoveștii* — nume dat Craioveștilor după dregătoria pe care ei au intruchipat-o — erau identificați cu Basarabii („banovești un neam ce le zicea Basarabi”); se pretindea descendența directă a „banoveștilor” din romani și că ei au oblatuit în Oltenia „multă vreme”, pînă cînd „Radul Negrul-voievod, mare herțeg pre Almaș și pre Făgăraș” a descălecat la Cîmpulung și la Argeș. „Atunce și Băsărbesții cu toată boerimea ce era mai înainte peste Olt, s-au sculat cu toții de au venit la Radul Vodă, închinîndu-se să fie supt porunca lui și numai el să fie preste toți. De atunce s-au numit de-i zic Țara Românească”. Din alte vestigii documentare rezultă că Matei Basarab pretindea o înrudire a Basarabilor cu Radu Negru. Refăcînd mănăstirea de la Cîmpulung, a cărei zidire era atribuită lui Radu Negru, Matei Basarab ținea să motiveze în pisania pusă cu acel prilej că el a făcut aceasta „fiindu și Măria Sa dintre acea rudă bună și dintre acelu neam adevăratu”.

Vechimea, faptul că erau de „neam mare”, că au contribuit la „întemeierea” țării și se înrudeau cu „întemeietorul” acesteia erau argumente că ei, Basarabii, avînd legături adînci în istoria țării, sint exponenții cei mai autentici ai intereselor acesteia.

Insistențele „Basarabilor” pe anume resurse care să potențeze creșterea influenței lor în țară porneau — după cum am avut prilejul deja s-o spunem — de la niște repere istorice autentice, redată însă într-o formă destul de confuză și fără respectarea cronologiei. Aceste repere erau: originea noastră romană, existența în Oltenia a unei organizații politice mai vechi decât Țara Românească, funcționarea în dreapta Oltului a instituției băniei, cu reședința mai întîi la Turnu-Severin, mai apoi la Strehaia și în cele din urmă la Craiova, care a imprimat o notă de autonomie Olteniei, poziția predominantă în Oltenia a marilor bani (ba-

Constantin Brîncoveanu, 1688—1714

noveți), a Craioveștilor, deveniți, după Neagoe Basarab, Basarabi.

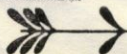
Corpul de cronici inițiat în vremea lui Matei Basarab a servit ca bază celor următoare, din vremea lui Șerban Cantacuzino și Constantin Brîncoveanu, care, continuând tradiția familiei, au încurajat scrierea și stringerea de cronici și de alte monumente ale trecutului național. Cunoașterea acestui trecut în tot ce a avut el mai mareț va fi determinat preocuparea lor de a cinsti și de a continua faptele glorioase ale predecesorilor (Șerban Cantacuzino a ridicat monumentul de la Călugăreni în amintirea victoriei repurtate de Mihai Viteazul împotriva lui Sinan-Pașa) și de a asigura, printr-un joc diplomatic, de altfel greu de condus, într-o situație politică internațională foarte complicată, ieșirea țării din legăturile politice și economice care o sufocau.

Concluzia care se impune este că, în Țara Românească, ca și în alte țări europene, în condițiile evului mediu, continuitatea statală se identifica cu cea dinastică.

Spre deosebire de alte țări, sistemul de succesiune în scaun a domnilor Țării Românești, sistemul ereditar-electiv, pe lângă aspectul său negativ, de factor generator al unor lupte înverșunate pentru tron între pretendenții pe linie directă și cei pe linie colaterală, a avut și un aspect pozitiv compensator: a permis suirea la cîrma țării a unor elemente din afara stirpei domnești, energice, înzestrate cu spirit diplomatic și militar, capabile să concentreze în jurul lor eforturile populare în scopul de a asigura o permanență a vieții statale. Ajunși pe tron, ei și-au creat o genealogie care să-i prezinte ca stăpîni de veacuri în țară, înrudiți cu „intemeietorul” ei, și cu interese care se confundă cu cele ale statului.

Piatra de mormînt a lui Radu de la Afumați de la Biserica Episcopală din Argeș

BASARAB

(c. 1310 - 1352)

NICOLAE ALEXANDRU

(1352-1364)

VLADISLAV I. (Vlaicu)

(1364 - c.1377)

RADU I.

(c. 1377 - c.1383)

MIRCEA CEL BĂTRÎN

(1386 - 1418)

DAN I.

(c.1383-1386)

VLAD DRACUL

(1436 -1442)

VLAD CĂLUGĂRUL

(1482 -1495)

VLAD ȚEPEȘ

(1456-1462)

BASARAB CEL TÎNĂR-ȚEPELUS

(1477 -1482)

RADU PAISIE

(1535 - 1545)

RADU CEL MARE

(1485 -1508)

RADU DE LA AFUMĂȚI

(1522 -1529)

PATRAȘCU CEL BUN

(1554 - 1557)

BASARABII

(listă selectivă)

PETRU CERCEL

(1583 -1585)

MIHAI VITEAZUL

(1593 - 1601)

NICOLAE PATRAȘCU

(1599 -1600)

NEAGOE
de la Craiova, ban Străhăianu

BARBU
mare ban (1496-1520)

PIRVU
vornic (1482-1509)

DANCIU
stolnic (1482-1488)

RADU
postelnic (1489-1507)

NEAGOE BASARAB
(1512-1521)

PEDA
mare ban (1520-1521)

MARGA

RADU ȘERBAN
(1602-1611)

TEODOSIE
(1521)

BARBU
mare ban (1534-1535)

DANCIU
din Brîncoveni

ANCUTA
= Nicolae Pătrașcu

STANA
= Ștefăniță domn al Moldovei
(1517-1527)

ROXANDA
= Radu de la Afumați
(1522-1523)

RADU
din Brîncoveni

ELENA
= C. Cantacuzino
mare postelnic

MATEI BASARAB
(1632-1654)

CONSTANTIN ȘERBAN
(1654-1658)

MARIA
din Brîncoveni

STANCA

ȘERBAN
CANTACUZINO

CRAIOVEȘTII
— Basarabi —
(listă selectivă)

STANCA

PEDA BRÎNCOVEANU

MARIA
= Șerban Cantacuzino
(1678-1688)

CONSTANTIN BRÎNCOVEANU
(1688-1714)

Împreună cu mama sa, Lady
Jeanette Churchill

CHURCHILL

ISTORIC

Ca student la școala militară
din Sandhurst

Winston Leonard Spencer Churchill (1874—1965) a fost, prin tatăl său, lordul Randolph Churchill, al treilea fiu al celui de-al șaptelea duce de Marlborough¹, descendentul uneia din cele mai vechi familii aristocratice din Marea Britanie, consemnată cu litere groase în fiecare ediție a anuarului nobilimii engleze („Debrett”). Mama lui, Jeanette Jerome, era fiica lui Leonard W. Jerome din New York, unul

Încărcat de vîrstă și onoruri, cu un an înaintea morții

dintre cei mai importanți oameni de afaceri din S.U.A. de acum un veac.

Anii petrecuți la Harrow, liceu tradițional pentru vîstarele nobiliare engleze, s-au caracterizat prin lipsa oricărui succes al elevului Churchill. Acesta nu părea de loc înzestrat pentru studii, ceea ce l-a determinat pe tatăl său să-l dirijeze spre cariera armelor. Absolvind colegiul militar regal din Sandhurst, el a intrat într-un regiment de husari, debutînd simultan și în gazetărie, în calitate de corespondent al ziarului „Daily Graphic” în Cuba, unde se desfășura pe atunci războiul hispano-american. Ulterior — și tot ca ofițer-ziarist —, Churchill a mers în India și Egipt, reunindu-și apoi articolele în volume care s-au

bucurat de o mare popularitate în rîndurile publicului cititor. În 1898 a scris și un roman, *Savrola*.

Demisionînd din armată un an mai tîrziu, tinărul Winston s-a lansat în cariera politică, dar a fost înfrînt în circumscripția unde-și pusese candidatura pentru parlament. Pentru a se consola, a plecat în Africa de Sud, de unde a transmis corespondențe asupra războiului anglo-bur pentru cotidianul „Morning Post”. Participarea lui la apărarea unui tren blindat, atacat de forțe inamice superioare ca număr, ca și evadarea dintr-un lagăr de prizonieri al burilor i-au adus o faimă care, în 1900, l-a ajutat să fie ales deputat conservator.

Deși a consacrat politicii cea mai mare parte din timpul și energia sa, Churchill n-a încetat să scrie. În 1906, paralel cu numirea sa ca subsecretar de stat la Ministerul Coloniilor, într-un cabinet liberal, a publicat biografia tatălui său. Doi ani după aceea a devenit titular al Ministerului Comerțului. În 1910, ca ministru de Interne, a reprimat sîngeros grevele minerilor din Țara Galilor, folosind în acest scop nu numai forțele polițienești, ci și armata.

Prim lord al Amiralității (ministru al Marinei) din 1911, Churchill a condus acest departament pînă în 1915, cînd, considerat principalul vinovat pentru eșecul tentativei de debarcare la Gallipoli, în strîmtorea Dardanele, s-a văzut nevoit să demisioneze. În 1917 însă a reîntrat în guvern ca ministru al Armamentului, iar în 1919 a fost numit titular al Ministerului de Război. În această calitate, a fost unul din promotorii intervenției străine împotriva tinărului stat sovietic, furnizînd albgardiștilor nu numai arme și muniții, ci și un corp expediționar de 8.000 de oameni.

Din nou ministru al Coloniilor în 1921, Churchill a fost înfrînt în alegerile parlamentare din 1922, ceea ce i-a oferit răgazul să scrie „Criza mondială”, o istorie în șase volume a războiului din 1914—1918. Reîntors la conservatori, el a fost ales deputat în 1924, devenind purtătorul de cuvînt al aripii drepte a acestui partid. Cu prilejul grevei generale din 1926, s-a situat pe o poziție de refuz a oricăror negocieri cu muncitorii, insistînd pentru o reprimare violentă. Însășimîntat de „pericolul comunist ce amenința Europa”, el aprecia pe atunci fascismul italian ca „o mișcare care a adus imense servicii întregului continent”.

În tot cursul deceniului 1930—1940, Churchill nu a mai ocupat nici un post în guvernele care s-au succedat în Anglia. Au fost în schimb ani de intensă activitate publicistică: un al șaptelea volum al „Crizei mondiale”, o autobiografie, lucrarea „Gînduri și aventuri”, dar, îndeosebi, biografia în patru volume a ducelui de Marlborough, operă demnă de un istoric încercat.

¹ Primul duce de Marlborough a fost John Churchill (1650—1722), înnobilit de regina Ana Stuart.

Observator lucid al situației politice internaționale, Churchill a sesizat primejdia crescândă reprezentată de Germania hitlelistă și a luptat împotriva politicii de împăciuire dusă de premierii Stanley Baldwin și Neville Chamberlain față de cel de-al III-lea Reich. Dar avertismentele lui au răsunat în pustiu. Abia după izbucnirea celui de-al doilea război mondial (când Churchill a fost numit prim lord al Amiralității) și după copleșirea de către Germania nazistă a Poloniei, Danemaricii, Norvegiei, Belgiei, Olandei și ingenușcherea Franței, partidul conservator și Camera Comunelor l-au acceptat ca prim-ministru la 10 mai 1940.

Se știe care a fost rolul jucat de Churchill ca șef al guvernului britanic în acei ani dramatici. Dar după capitularea Germaniei, în alegerile făcute în iunie 1945, conservatorii au fost înfrinți. În următorii șase ani, Churchill, ca lider al opoziției, a găsit timpul necesar pentru redactarea unei istorii a celui de-al doilea război mondial — de fapt propriile lui memorii — în șase volume.

Trebuie amintit, de asemenea, că în aceeași perioadă Churchill și-a legat numele de războiul rece, la declanșarea căruia a contribuit prin discursul ținut la Fulton (S.U.A.).

Reciștigind puterea în 1951, el a fost prim-ministru până în 1955, când a demisionat, continuând însă să rămână deputat. Dinamismul său neîmpuizabil i se datorește în mare măsură victoria conservatorilor în alegerile din 1959. În 1953 a fost distins cu premiul Nobel pentru literatură².

În perioada 1956—1958, el a scris una din cele mai de seamă lucrări ale sale, „Istoria popoarelor de limbă engleză” (patru volume), din care, în paginile ce urmează, publicăm, într-o formă prescurtată, capitolul consacrat războiului anglo-bur. Fără îndoială, cititorii vor ține seamă de personalitatea autorului: în opoziție sau în guvern, ca membru al partidului conservator sau al celui liberal, ca om de stat sau ca publicist și istoric, el a slujit, în primul rând, interesele imperiului britanic. Toate mijloacele i se păreau bune, cu condiția ca Anglia să-și păstreze mai departe vastele teritorii coloniale din Africa, Asia, Oceania și cele două Americi.

În această lumină, este evident că nu se poate aștepta cea mai deplină obiectivitate din partea lui Churchill ca istoric. În relația sa, el trece cu desăvîrșire sub tăcere principalele victime ale înclăștrării dintre colonialiștii buri și britanici: africanii. De

esență imperialistă, războiul purtat pe Continentul Negru între armata engleză și urmașii coloniștilor olandezi, instalați acolo încă din secolul al XVII-lea, avea drept miză bogățiile Africii și imensele ei resurse de forță de muncă înrobite.

Deși nu singură, este principala omisiune a lui Churchill. Cu atât mai interesant de relevat este efortul depus pentru a nu ascunde brutalitatea cu care au purtat englezii războiul și îndeosebi genocidul comis de ei împotriva populației civile bure. Căci, în urmă cu aproape șapte decenii, în Africa de Sud au apărut primele lagăre de concentrare și, implicit, de exterminare a unor oameni care nu participau nemijlocit la operațiile militare³.

Pentru o mai ușoară înțelegere a evenimentelor relatate de Churchill, amintim că burii — al căror nume derivă din cuvântul olandez *boers* (țărani) — se stabiliseră inițial în Colonia Capului. După ocuparea acesteia de către britanici, o parte dintre buri au efectuat, în 1837, o migrație spre nord, întemeind o nouă colonie, Natal. În 1841, când Anglia a anexat și Natalul, ei s-au deplasat din nou spre nord, întemeind așa-numitul stat liber Orange și republica Transvaal.

Relațiile anglo-bure au fost mai tot timpul foarte încordate. Între 1848 și 1853, statul Orange a fost ocupat de britanici. În 1873, aceștia au anexat Basutolandul, care aparținuse Transvaalului, și au răpit districtul Kimberley statului Orange. Dar, înaintînd mereu spre nord, englezii s-au lovit de apriga rezistență a triburilor zuluse, conduse de căpetenia Ceaka și de fiul lui Ceteroayo. După ce a suferit numeroase înfrîngerii, corpul expediționar englez a fost zdrobit de africani la Isamdhlwona, în 1873. Profitînd de slăbirea inamicului, burii au organizat și ei o rezistență armată, reușind să iasă biruitori asupra britanicilor în marea bătălie de la Majuba-Hill (1881).

Sfîrșitul secolului a ascuțit și mai mult antagonismele dintre cele două puteri coloniale, datorită și unor condiții locale (descoperirea unor uriașe zăcăminte de aur și diamante), dar mai ales condițiilor generale — lupta pentru reîmpărțirea lumii, caracteristică stadiului imperialist al capitalismului.

² Pentru a atenua indignarea manifestată pe continent față de procedeele inumane ale armatei sale, guvernul englez a recurs la diferite formule propagandistice, mobilizînd numeroși scriitori în acest scop. Astfel, Conan Doyle, părintele spiritual al lui Sherlock Holmes, a scris în 1902 lucrarea „Războiul din Africa de Sud”. Cartea purta mențiunea nici un drept rezervat, ceea ce vădea dorința autorităților britanice de a ușura cit mai mult traducerea și difuzarea ei în țările Europei și ale Americilor.

³ Un alt strămoș al său, Charles Churchill (1731—1764), a fost și el atras de literatură, numărîndu-se printre poeții satirici ai Angliei.

Războiul anglo-bur

WINSTON CHURCHILL

Războiul purtat de Anglia în Africa de Sud la începutul acestui secol își are rădăcinile adinc implintite în trecut. Două republici ale burilor, aflându-se sub o vagă suveranitate britanică, erau înconjurate din toate părțile — cu excepția unei scurte frontiere cu Mozambicul portughez — de coloniile, protectoratele și teritoriile britanice. Totuși conflictul nu a fost de la început inevitabil. Numeroasa populație olandeză din Colonia Capului părea să se impune cu guvernarea britanică și-l accepta pe Cecil Rhodes ca prim-ministru. Statul Liber Orange avea o atitudine prietenoasă și chiar în Transvaal, patria celor mai naționaliști fermieri de origine olandeză, un important sector al populației era în favoarea colaborării cu Marea Britanie. Speranțele într-o federație anglo-bură în Africa de Sud nu fuseseră încă înmormintate. Dar toate acestea s-au schimbat brusc în ultimii cinci ani ai secolului al XIX-lea.

Devenind ministru al Coloniilor, în 1895, Joseph Chamberlain s-a găsit în fața unei situații de o mare complexitate. Transvaalul suferise transformări fundamentale ca urmare a exploatării minelor de aur, extrem de bogate, de la Witwatersrand. Era un rezultat al investiției de capital străin și al participării mîinii de lucru străine, ambele cu precădere britanice. În cîțiva ani, Johannesburg devenise un mare oraș. **Uitlanders**-ii — cum erau numiți străinii — egala cu număr pe buri, dar guvernul Transvaalului refuza să le acorde drepturi politice, deși ei furnizau cam a douăzecea parte din veniturile fiscale ale țării. Paul Kruger, președintele republicii, om trecut de 70 de ani, era hotărît să păstreze independența și structura țării sale. El s-a pus în fruntea burilor recalcitranți care nu voiau să facă cauză comună cu englezii și se împotriva unei dezvoltări a industriei, deși era dispus să profite de pe urma ei. Temelele i-au fost accentuate de mișcarea de învăluire pe care o executa „Compania britanică a Africii de Sud”, patronată de Rhodes. Aceasta controla deja la nord acele teritorii care aveau să formeze cele două Rhodesii și se străduia să acapareze acum Bechuanaland la apus. Rhodes, care avea mari interese financiare în Witwatersrand, visa la o Africă de Sud unită sub autoritatea britanicilor și la o cale ferată care să unească Capetown cu Cairo, trecînd exclusiv prin teritorii sub dominație engleză.

Revendicările economice și politice ale britanicilor din Transvaal făceau inevitabilă o explozie. Fără știrea lui Chamberlain, Rhodes întocmise un plan în vederea unei răscoale a englezilor din Johannesburg, pe

care urma să o completeze invazia Transvaalului de către o forță armată a „Companiei”, condusă de administratorul Rhodesiei, d-ru Leander Starr Jameson.

În ultimul moment, răscoala din Johannesburg nu a mai avut loc, dar Jameson, neavînd nici un fel de contraordine de la Rhodes, a invadat Transvaalul, în fruntea a cinci sute de soldați, la 29 decembrie 1895. A fost — după expresia lui Chamberlain — „o dezgustătoare manifestare de piraterie”, care s-a încheiat cu eșecul meritat. La 2 ianuarie 1896, Jameson și oamenii săi au capitulat în fața burilor, la Doornkop.

Acest atac a marcat o cotitură în atmosfera politică a Africii de Sud. Simpatizînd cu conaționalii lor din Transvaal, buri din Johannesburg au început să se opună autorităților britanice. Rhodes a fost nevoit să demisioneze. Dar marea popularitate de care continua el să se bucure în Anglia i-a făcut pe buri să bănuiască existența unui complot pus la cale de Londra împotriva republicilor lor. Statul Liber Orange a trecut de partea lui Kruger. Partidul acestuia, care domina scena politică din Transvaal, a sporit considerabil achizițiile de armament, mai ales din Germania, în vederea conflictului ce se contura.

În următorii trei ani au avut loc lungi și înverșunate negocieri, perseverența lui Chamberlain găsindu-și perechea în încăpăținarea lui Kruger. În martie 1897 a fost numit înalt comisar britanic în Africa de Sud Sir Alfred Milner. Era un administrator foarte talentat, dar lipsit cu desăvîrșire de tact diplomatic. După cîteva luni, el și-a format o părere categorică, scriindu-i lui Chamberlain: „Nu există decît două căi de ieșire din încurcăturile politice ale Africii de Sud: fie introducerea de reforme în Transvaal, fie războiul cu această țară. În momentul de față perspectivele unor reforme în Transvaal sînt mai palide ca oricînd”. Dar Chamberlain ar fi dorit să recurgă numai în ultimă instanță la un conflict armat — și chiar în această eventualitate spera să poată arunca responsabilitatea izbucnirii ostilităților pe umerii burilor. Ca și Rhodes, el credea că Kruger va ceda în fața presiunilor. Ambii oameni politici britanici subestimați pe pionierii veldtului¹.

Punctul culminant al crizei a fost atins în aprilie 1899, cînd, la locuința primului ministru britanic a sosit o petiție semnată de 20.000 de englezi din Transvaal. I-a urmat o telegramă a lui Milner, care afirma că „situația tristă în care se află mii de englezi

¹ Veldt: termen olandez pentru stepa sud-africană.

din Transvaal subminează influența și reputația Marii Britanii". În lunile imediat următoare, guvernul britanic a cerut, în cadrul negocierilor, ca fiecare cetățean al Transvaalului să aibă drept de vot după o ședere de cinci ani în țară și a ridicat totodată vechile sale pretenții la „suveranitate”. O convorbire între Kruger și Milner, la Bloemfontein, în iunie, nu a dus la nici un rezultat. Milner era convins că burii, înarmați acum pînă în dinți, vor să instaurze Statele Unite Olandeze în Africa de Sud. La rindul lui, Kruger era convins că

din trei divizii, sub comanda generalului Redvers Buller. Dominioanele trimiteau și ele corpuri expediționare. Faptul că în corespondența oficială revenea mereu formula „se preferă infanteriști”, dovedește în mod limpede cît de mare era ignoranța celor din Ministerul de Război de la Londra în ceea ce privește condițiile de luptă din Africa de Sud.

Kruger dorea de mult să pună mina pe un port la mare. Dincolo de crestele munților ale Natalului se afla Durban, port important, legat cu Transvaalul printr-o cale

englezii vor să le răpească burilor libertatea și independența. La 9 octombrie 1899, burii au dat un ultimatum slăbelor forțe britanice din Colonia Capului. Trei zile mai târziu, trupele lor treceau frontiera.

La izbucnirea războiului, efectivele burilor numărau 35 000 de oameni, adică de două ori mai mult decît cele ale englezilor. Artileria lor, provenită din uzinele germane, era, de asemenea, net superioară. Trupele bure, care trecuseră frontiera prin mai multe puncte, erau alcătuite în majoritate din cavaleriști, dotați cu puști Männlicher și Mauser. În cîteva săptămîni, ei au ajuns pînă la localitățile Ladysmith la răsărit și Mafeking și Kimberley la apus. La Ladysmith, 10 000 de britanici, aflați sub comanda lui Sir George White, au fost încercuiți, după ce două batalioane engleze, căzute în cursă, fuseseră nevoite să se predea la Nicholson's Nek. La Mafeking, colonelul Baden-Powell, în fruntea unei mici garnizoane, a fost încercuit de un număr de cîteva ori mai mare de buri, comandați de Pete Cronje. La Kimberley, Cecil Rhodes și o numeroasă populație civilă erau asediați.

Opinia publică mondială era, aproape fără excepție, ostilă Angliei. Aceasta a trimis ca întărire un corp de armată, alcătuit

Prizonieri englezi în timpul războiului cu buri

ferată. În această regiune s-au concentrat la început eforturile ambelor părți.

Generalul Buller, de îndată ce a debarcat pe solul Africii de Sud, și-a împărțit forțele pe trei fronturi. O divizie a fost trimisă în apărarea Natalului, o alta pentru a despresura orașul Kimberley și o a treia în zona de nord-est a Coloniei Capului. Într-o singură săptămînă a lunii decembrie, toate trei diviziile s-au pomenit sub focul concentrat al artileriei burilor, suferind înfrîngerii grave și înregistrînd mari pierderi în oameni și armament. Faptul a constituit un mare șoc pentru opinia publică din Anglia și din întregul imperiu britanic, care a supranumit cele șapte zile nefaste „săptămîna neagră”. Comandamentul suprem a fost încredințat lordului Roberts, care își cîștigase o frumoasă reputație în luptele din Afganistan, iar șef al statului său major a fost numit lordul Kitchener. Simultan, efectivele britanice au fost considerabil sporite.

Noul comandament englez și-a dat seama că forțele de care dispunea trebuiau folosite pe scară mare și într-o strînsă concurență. Ca obiective principale au fost

fixate Bloenfontein, capitala Statului Liber Orange, și Pretoria, capitala Transvaalului. Pentru a-l înșela pe Cronje, Roberts s-a prefăcut că intenționează să execute principalul atac la Mafeking. Burii s-au deplasat în direcția acestui oraș, instalându-se în tranșee și așteptând lovitură. Dar Roberts a executat o manevră de învâluire, trimițându-l pe generalul French, în fruntea unor regimente de cavalerie, să-l atace pe Cronje din spate. Burii au fost nevoiți să-și părăsească tranșeele și să se retragă spre nord-est. După douăsprezece zile, în urma unor puternice atacuri frontale întreprinse de Kitchener, Cronje a capitulat, împreună cu cei patru mii de soldați de sub comanda sa.

După aceea, evenimentele s-au succedat cu o viteză vertiginoasă. La 28 februarie 1900, Buller a înfrânt pe buri la Ladysmith; la 13 martie, Roberts a ajuns la Bloemfontein, la 31 mai — la Johannesburg și la 5 iunie — la Pretoria. Orașul Mafeking a fost despresurat după un asediu care durase 217 zile. Kruger a părăsit Africa de Sud. Statul Liber Orange și Transvaalul au fost anexate Coloniei Capului și, în toamna anului 1900, Roberts s-a înapoiat în Anglia. După aproape un an de lupte violente, totul părea să indice că războiul cu burii fusese câștigat de britanici.

Dar lucrurile nu au stat așa. Ocuparea de către englezi a principalelor lor orașe, ca și controlul pe care-l aveau asupra căilor ferate nu i-au convins pe buri să abandoneze lupta. Veldtul era mare și în fermele risipite pe cuprinsul său combatanții găseau hrană, adăpost, furaj, cai odihniți și chiar muniții. Abia părăsise Roberts coastele sud-africane, cînd războiul a reînceput sub forma unei guerile de o extremă violență. Botha, Kritzinger, Herzog, De Wet, De la Rey și alți conducători ai grupurilor de partizani l-au pus foarte repede pe Kitchener în situația de a da nenumărate bătălii mici, dar înverșunate, care au durat alte șaptesprezece luni și s-au soldat cu multe înfringeri pentru englezi.

Burii nu au putut fi învinși decât cu prețul unor excepționale eforturi din partea Marii Britanii. În februarie 1901, un atac al lui Botha în Natal a fost respins de generalul French, după pustiirea unor vaste suprafețe de teritoriu. Alte grupuri de buri au invadat Colonia Capului, în speranța că locuitorii ei de origine olandeză le vor da ajutor. Deși rezultatele nu au corespuns așteptărilor, ciocnirile au fost singurele și numai cu mare greutate burii au putut fi respinși din colonie.

La sfîrșitul lunii februarie, Kitchener și Botha s-au întîlnit pentru a discuta încheierea păcii. Printre alte revendicări ale burilor se număra și o amnistie generală pentru rebelii olandezi din Colonia Capului. Dar Milner, înaltul comisar, nu a fost de acord și guvernul de la Londra s-a raliat punctului său de vedere. Împotriva dorinței sale, Kitchener s-a văzut astfel nevoit să

adopte o politică pe care astăzi am numi-o „a pămîntului pirjolit”. De-a lungul liniilor ferate au fost construite cazemate. Veldtul a fost divizat în loturi, prin nenumărate bariere de sîrmă ghimpată, de-a lungul cărora s-au construit alte cazemate. Firește, în cadrul acestor zone mișcările partizanilor deveneau din ce în ce mai dificile. În plus, toată populația bură — inclusiv femeile și copiii — a fost internată în lagăre de concentrare, sub motiv că partizanii luptau în haine civile și că se bucurau de un larg sprijin din partea conaționalilor lor.

Nimic, nici măcar incapacitatea autorităților militare de a face față dezgustătoare misiuni de internare a populației în lagăre, nu poate scuza condițiile îngrozitoare din aceste temnițe în aer liber. În februarie 1902, peste 20 000 de deținuți — cu alte cuvinte o proporție de unul la șase — muriseră, cei mai mulți din cauza epidemiilor. La început, autoritățile britanice au negat condițiile rele, susținînd totodată că nici o ușurare a lor nu este cu putință. Liderul opoziției din parlamentul britanic, Campbell-Bannerman, a definit crearea lagărelor drept o metodă barbară. Abia după scoaterea lor de sub controlul armatei, condițiile s-au mai ameliorat întrucîtva. La 23 martie 1902, burii cereau pace.

Tratatul semnat la Vereeniging, la 31 mai 1902, ținea seama de faptul că 32 de detașamente de partizani buri rămăseseră neînfrînte pe cîmpul de bătălie. Fiecare din ele și-a trimis cîte trei delegați, pentru a negocia cu reprezentanții britanici. Burii nu au acceptat să-și predea armamentul decît după ce au cîpătat asigurarea că nu se vor exercita represalii asupra partizanilor la război și că populația de origine olandeză va cîpăta, cît mai curînd cu putință, dreptul la autoguvernare. Culeea era că „învingătoarea” Anglie se obliga să plătească „învinșilor” săi o despăgubire de trei milioane de lire sterline.

Prin felul în care s-a desfășurat, ca și prin deznodămîntul său, războiul anglo-bur nu are precedent în istoria modernă. El a reprezentat una din cele mai grave crize prin care a trecut imperiul britanic. Pentru a supune niște „fermieri necivilizați”, Anglia și dominiioanele sale au trebuit să mobilizeze o jumătate de milion de oameni, dintre care mai bine de o zecime au căzut morți, răniți sau prizonieri. Costul războiului a fost apreciat la suma de 220 milioane de lire sterline. Cele mai multe dintre puterile europene și-au manifestat deschis simpatia față de buri și, dacă n-au intervenit în conflict, aceasta s-a datorat supremației britanice pe mări. Dar Germania a tras concluziile necesare de pe urma lecției oferite: imediat după încheierea ostilităților în Africa de Sud, Kaiserul Wilhelm II și-a intensificat eforturile de creare a unei puternice flote militare. Consecințele nefaste ale acestei curse a înarmărilor aveau să se manifeste din plin cu prilejul primului război mondial.

TREI EVADAȚI

GHEORGHE VASILICHI

1 500 de arestați la mijloc de februarie '33. Cei mai mulți erau comuniști și muncitori revoluționari din comitetele sindicale și de acțiune.

Asediul Ateliereleor „Grivița” din București – și nu numai atât: țara toată aproape era pusă sub stare de asediu... Ploieștii, citadela Văii Prahovei, Clujul transilvan și Iașii Moldovei erau focare ale ridicării muncitorimii împotriva sărăciei, foametei, exploataării, care în acei ani de cumplită zguduire a lumii capitalului au atins culmi de nesuportat de către masa poporului.

Revendicărilor maselor, clasele exploataatoare le-au răspuns prin represii sălbatice; chiar în acel an 1933 s-a organizat un monstruos proces împotriva celor care au condus muncitorii în luptele știute azi în istorie ca ale „ceferiștilor și petroliștilor”.

Procesul a durat și în ultimele luni ale guvernului național-țărănesc Vaida, și în timpul guvernării liberale, până în iulie 1934. Din cei 1 500 de arestați au fost mulți eliberați – jumătate. Restul – judecați în fel și chip de forme, una mai ciudată ca cealaltă: în mai multe orașe, sub regim de stare de asediu și de către curți marțiale.

Procesul ceferiștilor și petroliștilor a ținut încordată atenția opiniei publice din țară și de peste hotare. De fapt, la proces se dezbăteau problemele țării. Deși partidul era scos în afara legilor, aduși în lanțuri în fața Consiliului de război, comuniștii au demascât viguros pe vinovații de dezastrul țării, de sărăcia muncitorilor și țăranilor; în apărarea lor au venit să depună ca martori sute de lucrători din fabrici, intelectuali și funcționari cunoscători ai realităților României acelor ani.

În iulie 1934 rămăseseră în proces cîțiva acuzați, dintre care șase conducători ai luptelor muncitorimii ceferiste și petroliste. Îi așteptau ani grei de condamnare în închisori vestite: Constantin Doncea (15 ani), Dumitru Petrescu (15 ani), Gheorghe Gheorghiu-Dej (12 ani), Chivu Stoica (12 ani), Gheorghe Vasilichi (12 ani), Marin Ionescu-Neica (12 ani).

SECOURS ROUGE INTERNATIONAL — SECTION FRANÇAISE
12 Avenue Mathurin-Moreau - PARIS (14)

SOLIDARITÉ POUR LA LIBÉRATION DES INCULPÉS DU PROCÈS DES CHEMINOTS DE ROUMANIE

CONSTANTIN DONCEA
Ouvrier - tourneur de Orivita.
Condamné pour grève aux travaux forcés à vie.

CHIVU STOICA
Chivu Stoica fut condamné à 15 ans de travaux forcés.

GHEORGHE PETRESCU
Gheorghe Petrescu - communiste condamné aux travaux forcés à perpétuité (pour grève).

GHITA VASILIEU
Membre de l'Union Centrale d'Action des Cheminots - chef de travaux forcés.

GHITA VASILIEU
Ghita Vasiliu - communiste - 20 ans de travaux forcés.

DUMITRU POPA
Dumitru Popa - forgeron et parisien - au cours d'actes de révolte à Brest.

0150

La închisoarea militară din Craiova

Imediat după pronunțarea sentinței dată de către Tribunalul militar din București, în iulie 1933, în care se dăduseră pedepse de 5—12—15—20 de ani și muncă silnică pe viață, sub o puternică escortă de camioane cu militari și o armată întreagă de poliști și agenți secreți ai Siguranței cu motocicletele, am fost duși înapoi la închisoarea Jilava, de unde fuseserăm scoși cu o lună înainte pentru proces. A fost întârită paza acestei faimoase cazemate, îngropată la cinci metri sub pământ, care își merita cu prisosință numele de Jilava, întrucât în tot cursul anului a curgea pe pereții de beton groși de circa doi metri, iar lenjeria de corp și de pat nu se usca niciodată.

La numai câteva zile după sosire, unii dintre noi începură să cerceteze topografia închisorii. În mod special ne interesa să aflăm condițiile în care evadaseră în 1921 revoluționarii condamnați¹, cu atât mai mult cu cât unul din cei evadați atunci se găsea din nou arestat cu noi. Am aflat, cu această ocazie, că ei evadaseră printr-un canal subteran al fortului, care ieșea undeva în cîmp, servind, în caz de asediu, ca mijloc de evacuare. Din păcate, însă, după evadarea din 1921 tot canalul fusese zidit cu beton, făcând astfel imposibilă folosirea lui.

În primăvara anului 1934, am fost cu toții transferați de la Jilava la Văcărești (unde am rămas în curtea condamnaților aflați în trecere spre alte închisori), apoi am plecat la Craiova pentru o nouă judecată. Pe tot parcursul s-au luat măsuri excepționale de pază. Autoritățile se temeau de un atac al muncitorilor, mai ales al ceferiștilor, asupra trenului.

De la gara Craiova pînă la închisoarea militară am mers pe jos și asta ne-a produs o mare plăcere, căci de mult nu mai făcuserăm o astfel de plimbare. În plus, vedeam simpatia cu care eram înconjuțați de populația orașului. Era tonic pentru momentele grele ce ne așteptau în noul proces.

Inchisoarea militară, care se găsea în spatele spitalului militar, era foarte primitivă: o clădire joasă, fără etaj, împrejmuită, din două părți, cu un gard de sîrmă

¹ Vezi în această privință fragmentele din memoriile lui Alecu Constantinescu publicate în „Magazin istoric”, an I, nr. 9/1967, sub titlul „Evadarea din Jilava”.

ghimpătă, simplu și ușor de escaladat. Închisoarea era destinată militarilor condamnați la 1—16 luni de detențiune. Fără nici o pază, aceștia ieșeau la diferite munci și se întorceau seara. Închisoarea însăși era foarte puțin păzită, mai ales ziua.

După sosirea noastră, paza s-a întărit. Totuși, cunoscând metehnele închisorii, directorul — un căpitan al cărui nume nu mi-l mai amintesc — avea o frică grozavă să nu evadăm. Se poate spune, fără exagerare, că omul acesta n-a avut o noapte de somn liniștit în perioada când am stat noi acolo.

Încă de la sosire, directorul a ținut să ne primească și să ne facă percheziția personal. Cum în bagajul nostru aveam și o mică bibliotecă, el a început să purice carte cu carte, filă cu filă... Imi amintesc că printre cărțile noastre se găseau o veche gramatică rusească, cu litere slavone (pentru cei ce studiau limba rusă) și o broșură a lui V. I. Lenin, în franțuzește, „Comuna din Paris”. Domnul căpitan a luat gramatica și a întors-o intrigat pe o față și pe alta, deoarece nu cunoștea limba rusă. „Ce fel de carte este asta?” — ne-a întrebat el răstit. Auzind că este o carte rusească, i s-a făcut negru înaintea ochilor, fruntea i s-a încrețit, pleoapele ochilor au început să-i bată repede. „N-aveți voie să țineți cărți bolșevice, rușii sînt dușmanii noștri”. Și înofensiv gramatică a fost reținută. Apoi, venind la rînd broșura franțuzească, directorul i-a citit cu atenție titlul, numele autorului, după care, satisfăcut, ne-a restituit-o cu remarcă: „Da, asta se poate, căci francezii sînt prietenii noștri”.

E ș e c

Ne-am dat seama, în scurt timp, că situația de la această închisoare făcea posibilă evadarea noastră, a tuturor.

Preocupările partidului comunist pentru eliberarea noastră, presupunind și alternativa evadării, erau însoțite de pregătirile pe care le făcea micul nostru colectiv. Dumitru Petrescu a fost însărcinat să răspundă de detaliile evadării, folosind în acest scop și convorbirile periodice cu soția sa, îngăduite de către comandant.

Pentru a îndepărta orice bănuieli, imediat după proces am făcut o cerere în care ne exprimăm, chipurile, nemulțumirea pentru deținerea în închisoarea militară și solicităm să fim transferați la închisoarea centrală civilă din Craiova. Bineînțeles, cererea ne-a fost respinsă, deși comandantul închisorii înaintase, concomitent, un raport în care propunea să fim luați de acolo cit mai repede, deoarece el nu avea suficiente mijloace de pază. Stratagema reușise. Puteam să continuăm în liniște pregătirile în vederea evadării.

Un perete al camerei noastre dădea în cîmpul care duce spre șoseaua națională București-Craiova. Era suficientă o spărtură de 30—40 cm în zid și ieșeam cu toții afară. În acest scop, ne și procurasem un fier lung și ascuțit.

În spatele camerei noastre era postată o santinelă, care se schimba din trei în trei ore. Cum printre soldați erau și simpatizanți de-ai noștri, unii chiar uteciști, ne-a fost ușor să găsim un soldat, membru al U.T.C., care a acceptat să ne ajute, urmînd să fugă și el cu noi. Ne-am înțeles ca, la data stabilită, el să ceară să facă de serviciu între orele 12 noaptea și 3 dimineața. Acesta este cel mai prost schimb pentru sentinelle, de aceea eram siguri că avea să i se admită negăsindu-se destui amatori pentru acest schimb.

Planul de evadare era pe cit de simplu, pe atît de eficient; la 12 noaptea, după ce utecistul nostru își prelua postul, părăseam închisoarea, traversam cei 400—500 m pînă la șosea urcam în două mașini venite de la București cu Ecaterina Petrescu și, pînă la ora 3 cînd se schimbau sentinellele, eram departe... Planul fusese studiat și aprobat de C.C. al P.C.R. și de conducerea MOPR-ului, care trebuia să ne ajute materialicește.

Totul era gata.

Într-o joi am stabilit definitiv planul și am fixat data plecării pentru luni noaptea. Peste 3 zile, duminică dimineața, ne pomenim însă la vorbitor cu avocatul Nițulescu, care de departe ne întîmpină cu zîmbetul pe buze, spunîndu-ne:

„Băieți, am o veste bună pentru voi! Cu foarte mari greutăți am obținut de la dl. comandant al corpului de armată satisfacerea cererii voastre de a fi transferați la închisoarea civilă”. Inimosul și bunul nostru tovarăș n-a găsit în ochii și pe fețele noastre nici o urmă de entuziasm. Dimpotrivă. Eram cu toții supărați. Avocatul, care socotea că ne va face un mare bine, se trezise ținut de privirile noastre minioase. Nu era însă nimic de făcut și omul nu era vinovat.

Singurul mulțumit era comandantul închisorii militare, care, ca niciodată, ne-a lăsat la vorbitor cit am vrut. Fără să piardă un minut, a făcut toate formele necesare ca să fim transferați numaidecît.

A doua zi dimineața, într-o luni, luna evadării noastre de vis, ieșeam din închisoare nu liberi, ci sub o strașnică pază militară în frunte cu comandantul închisorii, care a mers cu noi să ne dea în primire la închisoarea centrală din Craiova. Omul a respirat ușurat, ca și cum o piatră de moară i s-ar fi luat de pe inimă. Această satisfacție se citea pe fața lui, în momentul cînd ne-a părăsit, și după cum ne-a strîns mina la toți, parcă ar fi fost unul de-al nostru.

Astfel, primul plan, în care pusesem atîta speranță, s-a prăbușit. Trebuia, în condițiuni cu mult mai grele, pregătit un alt plan. Din nefericire, noul plan nu putea cuprinde decît evadarea unui număr limitat de tovarăși.

O luăm de la început...

Sosirea noastră la închisoarea centrală din Craiova a provocat o foarte mare impresie atît printre deținuți, cît și în administrație. Este inutil să arăt că lotul nostru de condamnați se bucura în acel timp de o mare simpatie în masele largi de muncitori, țărani și intelectuali.

În atelierul nostru era un adevărat pelerinaj de deținuți de drept comun care veneau să ne vadă. O evadare din închisoarea centrală din Craiova era de domeniul miracolului. Închisoarea era înconjurată de un zid înalt de 5 metri, deasupra căruia erau construite gheretele gardienilor. În spatele acestui zid, la o distanță de peste 4 metri, era încă un zid tot așa de înalt. Între aceste două ziduri circulau în permanență santinele înarmate, astfel că o evadare din închisoare era imposibilă. Trebuia neapărat găsit un pretext ca să ieșim afară dintre zidurile închisorii și de acolo să facem ceva... și pretextul, după multe peripecii, s-a găsit.

Directorul închisorii, un om cu vederi mai liberale, a căutat din primele zile să ne cunoască personal și să ne atragă atenția că posibilitățile d-sale sînt foarte limitate, dar că va face tot ce va putea ca viața noastră să fie cît mai comodă. Dînsul și-a exprimat convingerea că procesul a fost nedrept și sentința dată e o eroare judiciară, care „fără discuție” ca va fi reparată de către Înalta curte de casație, printr-o sentință de achitare. Cei ce v-au judecat pînă acum au fost sau militari, sau mai mult oameni conduși de patimi politice. Acum intrați în mina adevăraților judecători, a oamenilor de lege, care judecă după dreptate și care nu pot să nu vă achite” — spunea directorul, civil de data aceasta.

Încă din prima convorbire cu directorul și contabilul închisorii, am cerut să ni se dea ziare, la vorbitor și, întrucît unii din noi erau bolnavi, să ni se permită să ne tratăm la spitalul militar din localitate, unde fusesem deja de cîteva ori.

Această ultimă revendicare am pus-o după ce aflasem că din motive de economii bugetare se desființase spitalul din închisoare. Era o șansă mică pentru a putea părăsi închisoarea...

Primele revendicări au fost satisfăcute pe loc. Pentru cea de a treia era nevoie de o intervenție pe lîngă comandantul spitalului militar, un domn general. Directorul ne-a promis că se va interesa de autorizație. Peste 3 zile ne-a anunțat că dînsul a făcut o cerere în acest sens, dar că dl. general se opune, motivînd că noi sîntem oameni periculoși și că facem propagandă comunistă în spital, printre militarii internați.

Aducîndu-ne la cunoștință acest rezultat negativ, directorul ne-a spus, în același timp, că va căuta să vorbească cu directorul spitalului civil Filantropia din localitate, care îi era un bun prieten, și poate va putea obține permisiunea de a ne trata acolo.

Așteptam cu nerăbdare răspunsul de la spitalul civil. De un „da” sau „nu” depindea ca o parte dintre noi să fim liberi sau să rămînem în pușcărie pentru 10—12 ani. La un moment dat, credeam că răspunsul a venit, dar fiind negativ, directorul nu voia să ni-l comunice. În fine, peste 4—5 zile, directorul a venit personal să ne anunțe că a obținut aprobarea să ne tratăm la spitalul Filantropia, însă ne roagă foarte mult să fim „oameni cumsecade” și să nu comitem vreo „gafă”, care „să-l pună în situații grave.”

Odată obținută aprobarea, grupul nostru a început să studieze posibilitățile de evadare. De la început apăruse o dificultate : nu ne era permisă deplasarea tuturor și concomitent la spital. Potrivit regulamentului închisorii, puteam merge fie în grup de trei, însoțiți de un gardian, fie patru, escortați de doi gardieni. În primul caz : trei la unu, deci o evadare mai lesnicioasă ; în celălalt caz : patru la doi — adică o evadare mai grea, dar cu perspectiva ca un tovarăș în plus să obțină libertatea... Cu asentimentul C.C. al P.C.R., s-a ales prima variantă. De asemenea desemnarea celor trei candidați la

evadare a depins și de un factor oarecum întâmplător. Începusem, împreună cu Dumitru Petrescu și Constantin Doncea un „tratament” încă din închisoarea militară. Era deci mai firesc pentru direcția închisorii ca tocmai noi să cerem *continuarea* tratamentului. Ceea ce am și făcut, avînd în acest sens aprobarea conducerii partidului nostru.

Fără lanțuri prin oraș

Nu peste mult timp, am început să mergem la spital, o dată la două zile, însoțiți de un gardian, căruiu deînjuiții îi spuneau „nea Ghiță”. Ne-a surprins satisfacția cu care acest gardian a primit ordinul de a ne escorta; curînd, am aflat și motivele: nea Ghiță avea la spital o Dulcinee, și un mic supliment de *rendes-vous-uri* era bine venit...

După două vizite la spital, atunci cînd ne-a cunoscut mai bine și încrederea în noi a crescut, gardianul a început să ne lase singuri în timpul vizitei medicale, iar el pleca sus, la etajul 6, unde locuia iubita; aveam ordin ca, atunci cînd terminam „tratamentul”, să urcăm la etajul 6, camera nr. 23, să-l luăm. Cînd ne-a văzut singuri, doctorul care ne trala ne-a sfătuit să fugim, căci astfel de ocazii nu se întîlnesc prea des. O fi fost bine intenționat, dar nu-i puteam face confidențe. I-am răspuns că nu vrem să fugim și că, dacă am fi vrut, am fi putut-o face de mult. L-am rugat în schimb că, dacă e om de omenie, să ne acopere cu acest „tratament”, pentru a putea respira din cînd în cînd aerul străzilor...

De obicei, după vizita medicală plecam în oraș, unde cumpăram materiale pentru atelierul nostru. Ne întorceam la închisoare pe la ora două după amiază. Adeseori gardianul intra cu unul din noi în magazin, în vreme ce ceilalți doi rămîneau afară, nepăziți.

Într-una din zile ni s-a întîmplat un accident stupid, care putea compromite acțiunea pregătită cu atîta migală. Eram cu toții în oraș după material. Petrescu și gardianul se aflau într-un magazin, eu și Doncea pe trotuar, lingă vitrină. Pe neașteptate, în față ne apare un agent, un oarecare Terpovici. Era din sat de la mine și făcusem școala primară împreună, în Cetatea de pe malul Dunării. Profesa cizmăria, și se vede treaba că poliția din Craiova nu găsea mulți amatori care să facă pe agenții de siguranță și să-și trădeze frații de suferință, și-l angajase pe el. În timpul procesului, la Consiliul de război din Craiova, această secătură se purtase mai rău decît mulți alți agenți. Cînd mama mea — care-l cunoștea de cînd era de-o șchioapă —, femeie bătrînă, venea să mă vadă, el n-o lăsa să urce la mine, o îmbrîncea, odată a și doborît-o pe scările tribunalului. Înconjurat de jandarmi, primeam neputincios aceste scene.

Fără să-și ascundă uimirea că ne găsim liberi în oraș, Terpovici s-a apropiat de mine și mi-a întins mina, întrebîndu-mă ce mai fac. Mi s-a urcat singele la cap, mi-am pierdut judecata și mi-am înfipt mina în gulerul lui. Dacă n-aș fi fost oprit, totul s-ar fi terminat cu un scandal, care ne-ar fi împiedicat să mai ieșim în oraș. Terpovici a reclamat acest caz șefului său, iar acesta, la rîndul lui, a atras atenția directorului închisorii, care, însă, ne-a luat apărarea, descriîndu-ne ca oameni liniștiți...

Bunul, naivul nea Ghiță

Cîteva zile după această întîmplare, treceam prin piața mare, escortați de nea Ghiță. În apropiere de noi era un urinoar. I-am cerut permisiunea lui nea Ghiță să intrăm cu toții înăuntru; de fapt, doream ca, departe de urechile însoțitorului nostru, să ne confruntăm părerile în privința unor amănunte privind planul de evadare, care urmau să fie transmise la București. După cîteva minute, am ieșit afară, dar ia-l pe nea Ghiță de unde nu e. Parcă intrase în pămînt. La început am crezut că avem de-a face cu o farsă. Să se fi ascuns pentru a ne pune la încercare? Chiar dacă dispariția se datora altor cauze, era prematură încercarea de evadare, deoarece nu era încă nimic pregătit și într-un oraș cum era Craiova riscam să fim prinși numaidecît. Să mergem la închisoare fără nea Ghiță? Nu se putea, căci ar fi fost pedepsit și înlocuit, desigur, cu alt gardian. Atunci, ne-am hotărît să pornim în trei direcții, și ne-am dat întîlnire la colțul străzii ce ducea la închisoare. După 5—10 minute, unul dintre noi l-a descoperit pe nea Ghiță stînd liniștit de vorbă cu o precupeață frumoasă și tinăra care vindea zarzavat în piață.

„Bine bre, nene Ghiță! — îi spune cu reproș Petrescu — te ascunzi de noi să nu te mai găsim? Dar dacă fugeam?”

„Lasă-mă, neică — îi răspunse el — cu voi nu mi-e frică!”

Tot drumul pînă la închisoare am mers făcînd pe supărații, dar în realitate ne venea să-l îmbrățișăm pe bunul, pe marele naiv care era nea Ghiță!

Lucrurile mergeau strună. În aceste condiții, prin intermediul Ecaterinei Petrescu, am reluat legătura cu C.C., arătând posibilitățile și explicând planul nostru. Discuțiile cu reprezentantul conducerii partidului aveau loc chiar la spital, înlesnite de plecările regulate ale lui nea Ghiță la etajul VI...

Planul nostru era conceput în felul următor :

La data fixată, ieșim din curtea închisorii la orele 9—9³⁰ dimineața și plecăm spre spital, urmînd un anumit traseu. În drum, o mașină din București ne va aștepta într-un punct dinainte stabilit, șoferul avînd ca semn de recunoaștere o floare albă în mîină. În dreptul mașinii, eu, care eram mai slab decît toți, voi simula că-mi vine rău și voi cădea, spunînd că nu mai pot merge, și rugîndu-i să mă suie în vreo mașină pînă la spital. În mașină, imobilizăm gardianul, îl dezarmăm, îl adormim și ne vedem de drum. Aproape de București, lăsăm gardianul în drum și fiecare dintre noi se va duce în oraș la adresa indicată, unde se va ascunde.

Planul a fost aprobat. Am început să punem la punct ultimele detalii.

O floare, un ghem de sfoară și o fiolă de cloroform

Era după anul nou, cînd toată lumea petrecuse, băuse și mincase ; ici-colo mai rămăsese ceva băutură, cu care personalul închisorii își îneca plictiseala zilelor posomorite de iarnă.

În noaptea de 4 spre 5 ianuarie, nici unul din cei 3 care urmau să evadeze n-o închis ochii.

Dimineața, ne-am sculat ca de obicei și, fără ca cineva să bage de seamă, am îmbrăcat cîte două cămăși, ne-am luat în buzunare aparatele de ras și cîte un șervet. N-am putut nici măcar să spunem la revedere celor care rămîneau acolo — Deji, Chivu, Marin Ion, Soni și alții. După aceea am coborît în atelier, am băut cîte un ceai și fiind „zi de spital”, ne-am pregătit să ieșim în oraș. Pe la ora 9, ne-am prezentat la poarta închisorii și l-am rugat pe primul gardian să ne dea un însoțitor care să ne escorteze, accentuînd că ar fi bine dacă merge nea Ghiță, întrucît el ne cunoaște. De fapt, am fi vrut și n-am fi vrut să fie nea Ghiță. Prea fusesse de treabă cu noi și știam ce-l aștepta, nu atît din partea noastră, cît din partea autorităților. Norocul însă i-a suris acestui om. Nea Ghiță tocmai plecase cu 10 minute mai înainte la tribunal, cu un alt deținut, lăsînd vorbă să-l așteptăm pînă la 10, cînd avea să se întoarcă și să ne însoțească la spital. Am cerut alt gardian. Singurul disponibil în acel moment era Stoica Ion, un țărăn voinic din Oltenia, fire posacă, care mergea tot timpul cu capul în jos, ca și cum ar fi căutat un obiect pierdut. Sprîncelele negre și stufoase îi ascundeau ochii negri. În general, omul acesta nu ne făcuse o impresie bună încă de la prima privire și începusem să avem temeri în privința reușitei acțiunii noastre. El nu ne cunoștea de loc. Cînd a auzit că este vorba să conducă la spital trei deținuți politici comuniști, cu pedepse așa de grele, pe deasupra fără lanțuri la mîini și la picioare, a refuzat, cerînd sau să-i mai dea un gardian sau să ne pună în lanțuri.

În momentul cînd Stoica Ion se cîndănea cu primul gardian dacă să meargă sau nu cu noi, pe poarta închisorii și-a făcut apariția directorul. Cine a trecut vreodată prin închisoare știe ce înseamnă directorul pentru gardieni și în general pentru personalul administrativ, ca și pentru deținuții de drept comun. Directorul era un fel de pașă, care făcea tot ce voia, fără să se teamă prea mult de un control din afară. Toată lumea, fără excepție, i se supunea fără murmur. Cînd ne-a văzut, directorul s-a înclinat spre noi, ne-a salutat și ne-a întrebat ce mai facem. I-am răspuns la salut și i-am spus că era zi de spital, dar gardianul nu voia să meargă cu noi. Auzind acest lucru, dînsul s-a întors către gardian, l-a măsurat de sus pînă jos, și, cu un ton răstît, l-a apostrofat : „Cine comandă aicea, bă ? Tu sau eu ?” adăugînd fără drept de replică : „Îți ordon să pleci numaidecît cu dinșii la spital”. Gardianul, care îngălbenise de frică, ne-a făcut semn să-l urmărim. Am ieșit, pentru ultima dată, pe poarta închisorii. După vreo 700—800 de metri, cînd ne îndepărtasem îndeajuns, eu am început să mă vaiet — nu prea tare, dar suficient pentru a da posibilitatea lui Doncea și Petrescu să se apropie de mine și să mă întrebe, simulînd îngrijorarea, ce am. „Mă simt puțin cam rău” — le-am răspuns eu. La rîndul său, gardianul mi-a cerut explicații. „Am făcut ieri o injecție și după aceea am mîncat carne... Nu mă simt bine, dar nu-i nimic... cred că voi putea merge pînă la spital”. „Boala” mea se aarava însă pe măsură ce înaintam. Începusem să mă împleticesc. Doncea și Petrescu, foarte „îngrijorați”, s-au apropiat de mine și m-au apucat de subsuori.

Mai aveam puțin și intram în strada unde trebuia să ne aștepte mașina. Intr-adevăr, după colț, se afla o mașină, staționată lingă trotuar.

De departe nu puteam să vedem încă floarea albă, dar am observat o oarecare mișcare la mașină. Cum ne-a observat, șoferul a deschis capota la motor, făcându-se că repară ceva; o a doua persoană s-a urcat repede în mașină la volan și a scos mina stingă pe fereastră.

Scena cea mai dramatică

Nu mai era nici o îndoială. Se apropia momentul cînd „criza” mea trebuia să atingă apogeul, iar eu să mă prăbușesc la pămînt. Spre nenorocul nostru, tocmai atunci ne-a ajuns din urmă un alt gardian, cel care făcea serviciul poștal. Ne cunoștea și, impresionat de starea în care mă aflam, s-a oferit să dea o mîină de ajutor. Am trecut prin grele momente. Cum să mai evadăm cu doi gardieni după noi? Involuntar, desigur, gardianul nostru a salvat situația. Din mindrie, sau poate din alte motive, a refuzat destul de brutal oferta colegului său și acesta, jignit, și-a văzut de drum. Am înțetinit pasul, pentru a-l lăsa să se îndepărteze cît mai mult.

În sfîrșit am ajuns în dreptul mașinii. Sosise momentul să joc ultima — și cea mai dramatică — scenă: corpul mi s-a înțepenit brusc, picioarele mi s-au înmuiaș și m-am prăbușit la pămînt, zbătîndu-mă ca un om care nu mai avea mult de trăit. Un alt incident era cît pe aci să ne strice din nou planurile: tocmai în momentul acela se apropia o trăsură. Dacă gardianului i-ar fi trecut prin mîinte s-o oprească și să ceară să ne urcăm în ea... Dar nu i-a trecut.

Nu mai după ce trăsura s-a îndepărtat m-am adresat pe un ton plîngăreț gardianului, cerîndu-i să caute vreo trăsură sau vreo mașină care să ne ducă pînă la spital. Văzîndu-l că șovăie, Doncea a început să țipe la el: „Ce faci, domnule gardian, lași omul să moară așa... în mijlocul drumului?” Speriat, gardianul s-a adresat șoferului din față, întrebîndu-l dacă poate să ne ducă pînă la spitalul Filantropia. La răspunsul afirmativ al acestuia, Doncea și Petrescu m-au urcat pe brațe, așezîndu-mă pe banca din spate, în colț. După mine a venit Petrescu. Înainte de a se urca în mașină, gardianul, om prevăzător, l-a întrebat pe Doncea cine va plăti șoferul, căci el n-are bani. „Avem noi bani”, i-a răspuns Doncea, și amîndoi au luat loc în mașină, pe aceeași bancă cu mine, în timp ce Petrescu s-a așezat în picioare, chircit în fața noastră. Lîngă șofer stătea însărcinatul partidului, care, în afara unui revolver, adusesese cu el o fiolă de cloroform și sfoară. Domnul gardian nu bănuia ce surpriză i se pregătea...

Deoarece mașina era întoarsă în direcție opusă spitalului, gardianul i-a indicat șoferului să o ia pe a doua stradă la dreapta. Dar pe măsură ce înaintam, șoferul a mărit viteza și a dat drumul la gaze multe, ca să facă zgomot mare.

Era ora 10 dimineața. Pe stradă, lume multă. Sosisem în apropierea pieței. În pofida indicațiilor gardianului, șoferul a trecut a doua și chiar a treia stradă fără să cotească la dreapta. Puțin neliniștit gardianul ni s-a adresat nouă, mormăind parcă mai mult pentru el însuși, că „șoferul ăsta nu cunoaște orașul și nu știe unde este spitalul Filantropia.” Nu mai știu care dintre noi i-a explicat, puțin ironic: „Nu te teme, știe el unde merge”.

În timpul acesta, așteptam să fie deschisă fiola cu cloroform, iar Petrescu, plasat în fața noastră, s-o verse pe batistă și să astupe gura gardianului. Operația întîrzia. Gardianul începuse să se neliniștească din ce în ce mai mult. Atunci am țipat la Petrescu, cerîndu-i să desfacă mai repede „doctoria”. În fine, Petrescu s-a întors spre noi cu batista muțată în cloroform. În același moment, Doncea a prins ca într-un clește mîina stingă și revolverul gardianului, eu — mîina dreaptă, iar Petrescu l-a apucat cu o mîină de piept, în timp ce cu alta i-a aplicat batista pe nas și pe gură. Gardianul s-a zbătut puțin, apoi a horcăit de cîteva ori și a adormit. Imediat l-am dezarmat și i-am legat mîinile. Eu i-am luat, pentru orice eventualitate, revolverul. După socoteala noastră, gardianul trebuia să doarmă cel puțin două ore, timp în care puteam fi departe. Dar spre surprinderea noastră, gardianul, om voinic, și-a revenit cînd nu trecuseră nici trei sferturi de oră și a început să țipe, tocmai în momentul cînd treceam printr-un sat.

I-am astupat imediat gura cu două batiste și l-am legat la ochi, pentru ca să nu vadă pe unde trecem.

Toți deținuții sînt prezenți!

Mașina mergea cu mare viteză. Eram siguri că înainte de ora 2, cînd la Craiova avea să se constate fuga noastră, vom fi deja la București.

Se vede treaba însă că ghinionul ne urmărea. Cînd mai aveam 35 de km pînă la București, s-a terminat benzina.

Ce era de făcut? Am fost nevoiți să oprim într-un sat în plină iarnă, când toată lumea stătea acasă, cu un gardian după noi, care putea să țipe în orice minut și să atragă atenția țăranilor. Sătenii începuseră deja să dea tircoale mașinii.

După o scurtă deliberare, am hotărât ca cei doi veniți din București să plece după benzină, iar noi, evadații, să rămânem în mașină împreună cu gardianul. Peste câteva minute, unul dintre țăranii s-a apropiat de noi și ne-a propus — n-aș putea spune dacă în glumă sau în serios — să ne ducă el cu boii pînă la București, căci benzină era greu de găsit în sat. Văzînd că se string tot mai mulți țăranii, Petrescu a coborît din mașină și a început să discute cu ei. Eu, împreună cu Doncea, am rămas în mașină cu gardianul, căutînd, pe de o parte, să-l mascăm cît mai bine cu paltoarele noastre pentru ca țăranii să nu-l vadă, iar pe de altă parte să-i șoptim să nu țipe.

Gardianul își dădea seama că ne găsim într-un sat — auzea discuția țăranilor cu Petrescu — și știa, de asemenea, că ceilalți doi au plecat după benzină, dar frica lui a fost așa de mare, că n-a îndrăznit să strige după ajutor.

Fiecare minut de așteptare ni se părea enorm de lung. Pericolul era mare. Ne puteam aștepta ca poliția sau jandarmeria să fi aflat de fuga noastră și să vină după noi sau să ne iasă în cale, în satul vecin, ori cînd intram în București.

Abia peste o jumătate de oră cei doi s-au întors cu un bidon de benzină. Eram salvați. Bănuiala care la un moment dat se ivise în sufletul nostru, că am fi putut fi trădați de șoferul necunoscut, s-a risipit.

Trebuia să cîștigăm timpul pierdut. Mașina a pornit într-o goană nebună. Peste zece minute, am oprit pentru a ne debarasa de gardian. L-am băgat trei mii de lei în buzunarul hainei și l-am dat jos din mașină.

În momentul cînd i-am spus să coboare, a început să plîngă din nou, rugîndu-ne să nu-l împușcăm și repetînd într-una că are patru copii. A rămas, mult timp, pe locul unde l-am dat jos, drept ca un stîlp.

...Bucureștiul nu mai era departe. În momentul cînd să traversăm calea ferată la Chitila, bariera s-a închis în fața noastră. N-aveam însă răgaz să așteptăm. După noi puteau veni alte mașini, care, chiar dacă nu erau de la poliție, puteau descoperi gardianul în mijlocul șoselei. Din câteva cuvinte, m-am înțeles cu Doncea să ridicăm cu orice risc barierele. Ceferistul care manipula bariera se găsea la vreo 200—300 de metri și, pînă să vină el, eram departe...

Fără să mai stăm un minut pe gînduri, am sărit din mașină. Doncea a ridicat o barieră, eu pe cealaltă, și am pornit din nou la drum în timp ce ceferistul din cabina lui ne înjura ca la ușa cortului.

Întrînd în București, am mulțumit celor doi tovarăși cum numai în asemenea clipe se poate face, apoi, unul după altul, am sărit din mașină și am pornit spre adresele indicate, schimbînd de mai multe ori diferite taxiuri. Spre ora 14³⁰, evadații erau la adăpost. Poliția n-avea decît să afle despre evadarea noastră...

O oră după ce l-am părăsit pe gardian în mijlocul drumului, a trecut pe acolo o caravană de căruțe cu lemne. Țăranii, văzîndu-l legat la ochi, s-au speriat la început, dar, în cele din urmă, l-au dezlegat și l-au luat cu ei la București.

Ajungînd în Capitală, gardianul s-a prezentat imediat la circa de poliție din sectorul 4, cea mai apropiată, raportînd comisarului de serviciu cele întimplate. Acesta, însă, a ridicat din umeri și a răspuns că, întrucît infracțiunea nu se întimplase în sectorul lui, chestiunea nu-l privea. Gardianul a fost nevoit să se deplaseze la Prefectura Poliției Capitalei, unde a raportat din nou „cazul”. Rezultatul: a fost imediat arestat și percheziționat. La percheziție i s-au găsit ascunse în ghete cele 3 000 de lei pe care i le băgasem în buzunar și pe care gardianul, om fără experiență, le ascunsesese acolo, crezînd că nu vor fi găsite. Acest fapt a dat de bînuiri poliției, care îl suspecta pe gardian că ar fi fost complice cu noi. De altfel, presa reacționară și, mai ales, cea guvernamentală, l-a acuzat direct de complicitate, cerînd pedepsirea lui exemplară.

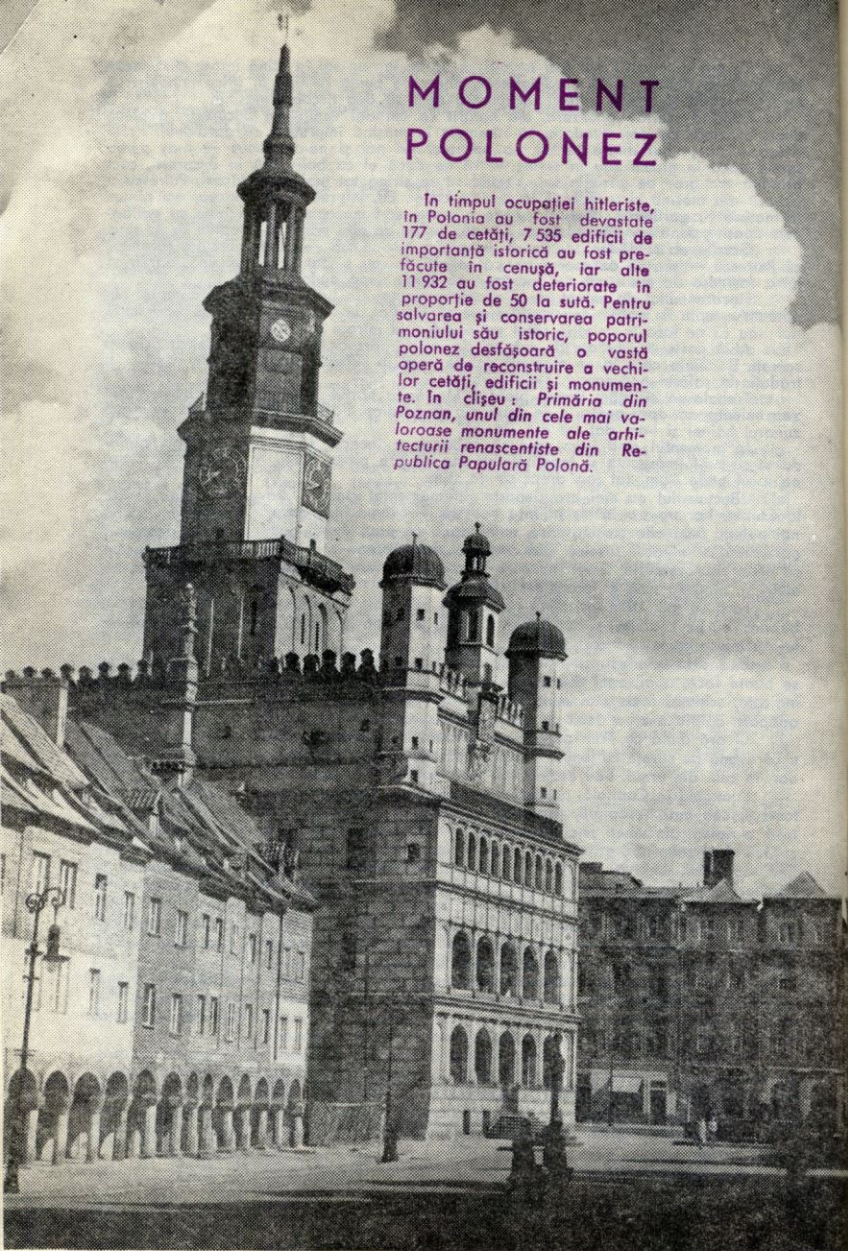
După arestarea gardianului, Prefectura a telefonat la închisoarea Craiova, întrebînd dacă era adevărat că trei din deținutii condamnați în procesul Grivița evadaseră. De acolo au primit însă un răspuns negativ: „Treia evadați? Nicîi vorbă... Toți deținutii noștri sînt prezenți...” Uluiți, cei din București nu mai știau ce să creadă.

Curînd, lucrurile s-au lămurit. Mîntea directorului închisorii din Craiova refuzase să accepte măcar ideea că noi am fi putut încerca să fugim. De aceea, cînd se constata-se lipsa noastră, a trimis echipe speciale să ne caute prin circumiile din oraș. Abia către ora 7 seara, pierzînd orice speranță să ne găsească, directorul s-a hotărît, resemnat, să anunțe Bucureștiul că, într-adevăr, trei deținutii au evadat, luînd cu ei gardianul care-i păzea.

Era însă prea tîrziu. Noi ne aflam de mult la adăpost. Pentru cît timp?

MOMENT POLONEZ

În timpul ocupației hitleriste, în Polonia au fost devastate 177 de cetăți, 7 535 edificii de importanță istorică au fost prefăcute în cenușă, iar alte 11 932 au fost deteriorate în proporție de 50 la sută. Pentru salvarea și conservarea patrimoniului său istoric, poporul polonez desfășoară o vastă operă de reconstruire a vechilor cetăți, edificii și monumente. În clișeu: Primăria din Poznań, unul din cele mai valoroase monumente ale arhitecturii renascentiste din Republica Populară Polonă.

Un număr special
al revistei

LES CAHIERS
DE L'HISTOIRE

ROMÂNIA UN NUME SIMBOL

Intr-un Paris al lunii mai, din care dispărușeră spectacolele de teatru și expozițiile, în care se închiseseră sălile de concert și marea majoritate a bibliotecilor, în care preocupările economice, politice și sociale ieșiseră din plin la suprafața vieții sociale, în care nici măcar primăvara aproape că nu se mai observa, activitatea publicistică rămăsese unul dintre puținele mari etaloane ale vieții culturale, de obicei, atât de trepidante în capitala franceză. Printre numeroasele contacte jurnalistice stabilite în acest scurt răstimp trăit pe meridianul parizian, am inclus și vizita făcută în rue du Faubourg-Poissonnière, nu departe de Gara de est, unde la numărul 6, își are sediul redacția revistei lunare **Les Cahiers de l'Histoire**. Am putut afla astfel că numărul pe luna aprilie al revistei a fost dedicat „Istoriei României de la începuturi și până în zilele noastre”.

Un număr compact, însumând peste 100 de pagini, oferă lectorului francez momente de semnificație majoră din istoria poporului nostru. Datorat unuia dintre membrii comitetului de redacție al revistei, Jean Hugonnot, acest compendiu de istorie românească este urmărit cu interes și de cei care sînt la curent cu datele istoriei noastre.

Mergînd pe o schemă de periodizare clasică, cuprinsul studiului se ordonează pe cîteva direcții: o panoramă istorică și geografică; epoca preistorică; Dacia independentă și cucerirea ei de către romani; evul mediu în țările române; principatele noastre între Revoluția franceză și mișcarea revoluționară de la 1848; revoluția pașoptistă și Unirea Principatelor; poporul român în luptă pentru emanciparea sa; rezistența antifascistă și 23 August 1944; România socialistă, civilizația românească contemporană și originile sale; bazele prieteniei franco-române. Opiniile lui Jean Hugonnot își găsesc expresia în concluziile sale, care vorbesc despre fidelitatea țării noastre față de cele mai nobile tradiții ale idealului de independență și progres, scoțînd în evidență faptul că astăzi poporul român are pe deplin dreptul de a afirma: „Noi continuăm România de totdeauna”. Autorul studiului — în care sînt deosebit de interesant prezentate înruditurile de cultură și civilizație dintre Franța și România — scrie: „România l un cuvînt expresiv între toate numele de țări. Un nume simbol decarece este reprezentativ pentru permanența și persistența României și a civilizației române de-a lungul istoriei unui popor. Poporul român are în urma sa o foarte lungă și foarte bogată istorie. El este mîndru că străvechea sa tradiție de luptă împotriva asupririi se împletește cu o constantă tradiție de progres”.

În săptămîinile care s-au scurs de la apariția numărului închinat României la redacția revistei **Les Cahiers de l'Histoire** au sosit numeroase scrisori, pe care le-am văzut și eu, mărturisind toate interesele opiniei publice franceze față de istoria unei țări prietene. Ele confirmă că, așa cum scrie rectorul Universității din Paris, prof. Jean Roche, care prefețează studiul, în Franța există nu numai sentimente de afecțiune, ci și de stimă și respect față de România de astăzi, care datorită gigantului său efort din ultimii douăzeci de ani, a devenit o țară modernă și puternică.

CRISTIAN POPIȘTEANU

poveste cu o contesă

și o beizadea

conf. univ. GH. GEORGESCU-BUZĂU

5 septembrie 1844.

Străvechea mănăstire a Neamțului era în mare sărbătoare. Domnitorul Moldovei, Mihail Sturdza, adusese „la închinare” în acest lăcaș pe cei doi fii ai săi: Dimitrie și Grigore.

„Ziua aceasta este pe cit de veselitoare, pe atît de vrednică de istorie, căci întimplarea ce o au adus cu sine se atinge de viitorimea noastră”, se bucură în cuvîntul ce rostește, cu acest prilej, protosinghelul Neofit Scriban. Fiii domnitorului își încheiaseră „mult osteniciosul studiu scolastic” din străinătate și veneau să mulțumească și să se roage „la picioarele dumnezeiescului acestui altariu spre a se binecuvînta intrarea lor în patrie și în strălucita familiei”. Era mare bucurie că „acești tineri... s-au păzit în mijlocul unei lumi schimbăcioase și cărmuită de duhul veacului”.

Dacă pentru beizadea Dimitrie poate că protosinghelul Scriban avea dreptate, sigur că se înșela în privința lui beizadea Grigore. Tînărul prinț se întorsese acasă destul de „clătînat” de lumea „schimbăcioasă”, „cărmuită de duhul veacului” și plină de „înelăciuni”. Astfel că pentru purificarea acestuia era nevoie, într-adevăr, de rugăciuni fierbinți.

Școala. Cu zece ani în urmă, la început de septembrie 1834, Mihail Vodă Sturdza luase hotărîrea să trimită la studii în Franța, la Lunéville, orașel patriarhal din

aproiere de Nancy, pe cele două beizadele: Dimitrie, în vîrstă de 16 ani, și Grigore, de 14 ani. Ca tovarăși de școală le alesese pe tînărul Kogălniceanu, pe Nicolae Casu, pe N. Plagino și pe fiul lui Lupu Balș. Aici se afla un preot, „iconomu Grigore”, și o călăuză, d-l de Lincourt, institutorul lor, originar din Lunéville, care petrecuse mai bine de douăzeci de ani în Moldova, unde condusese chiar „pansionul de la Miroslava”.

Mica ceată de școlari părăsi curțile domnești din Iași în primele zile ale lui septembrie 1834.

În Lunéville, tinerii noștri ajunseră în seara zilei de 13 octombrie 1834, după aproape o lună și jumătate de la plecarea din Iași.

Planul de instrucțiune prevedea ca elevii să facă trei ani de colegiu la Lunéville pentru a sfîrși cursul liceal, iar după aceea să treacă la Paris ca să studieze dreptul.

Domnitorul purta multă grijă celor două beizadele. Cîrînd după plecarea lor, el trimitea, la 18/30 septembrie 1834, o scrisoare adresată generalului conte de Bellevall, fost consul al Franței la Iași, rugîndu-l să-i trimită vești despre fiii săi, despre purtarea și progresul lor la învățătură.

Cei doi fii de domn fură înscrîși la „școala crăiască” sau „collegium”, în „clasul al III-lea” și aveau să urmeze cursurile de latină, greacă, germană și desenul, împreună cu Mihail Kogălniceanu.

Nu mult după începutul anului școlar, abatele Lhomme trimitea știri în Moldova despre stăruința lor la învățătură; îl lauda îndosebi pe Grigore, băiat cu un temperament „vii și înfocat”.

Dar din cauza unor împrejurări externe, planul de studii fu schimbat. La 9 august 1835 sosi pe neașteptate din Moldova profesorul Tissot cu porunca pentru tinerile beizadele de a-și face bagajele și a sui în diligență, iar peste zece zile se treziră la Berlin.

Aici fură puși sub protecțiunea bătrînelui doctor Hufeland, o celebritate din acea vreme a științei. Era înrudit cu familia domnitorului Mihail Sturdza.

La început, colonia de școlari moldoveni stătu într-o locuință provizorie, apoi, de la 2 octombrie 1835, în casa pastorului Souchon și în sfîrșit la 25 septembrie 1836 fură mutați în casa unui alt pastor: Ionas, discipol al marelui teolog Schleiermacher.

Cît despre comportarea la învățătură a lui beizadea Grigore, în acest an școlar, Alexandru Sturdza are cuvinte de laudă. Într-o scrisoare datată 8 martie 1837 arată: „Dacă Dumnezeu îl ferește de rătăcirile cele mari, Grigore va fi un om în toată puterea cuvîntului”. După terminarea cursului liceal din Berlin trecură la Universitate, unde se înscriu la 27 octombrie 1837, pentru a urma filozofia.

Dintr-o scrisoare din 10 mai 1839 către domnitorul Mihail Sturdza, trimisă de Tissot, secretarul său particular, venit la Berlin în toamna anului 1838 să ia pe tineri sub supravegherea sa, aflăm că beizadea Grigore, în al doilea an de studii, s-a înscris să urmeze cursul de drept natural predat de celebrul profesor Gans, cursul de economie politică al profesorului Riedel, un curs de tehnologie, unul de retorică și altul de logică.

„Spre lauda prîntului Grigore — scrie Tissot — trebuie să vă spun acum că tot făcînd exerciții foarte folositoare sănătății și foarte potrivite pentru a-i oferi corpul împotriva oricărei osteneți el a cîștigat mult, de cîtuva timp, și în privința manierelor și nădăduiesc că pe nesimțite se va corija deplin, din propria sa convingere. El excelează în toate felurile de exerciții și este dotat cu o forță corporală extraordinară. Această vigoare se arată în tot ceea ce el face”.

Cursurile universitare luară sfîrșit la 1 aprilie 1840. Nu știm cum își vor mai fi retrcut tinerii noștri timpul la Berlin, încă doi ani după aceea, căci beizadea Grigore părăsi capitala Prusiei de-abia în 1843. Se pare că în acest răstimp a urmat o școală militară din Berlin.

Dragostea. Noul popas fu Parisul, a căruil viltoro dezlănțui în sufletul său tînr un adevărat vîrtej sentimental. În capitala Franței exista pe atunci un salon foarte frecventat de toată elita societății moldovenești și valahe aflătoare la Paris. Era sa-

lonul principesei Massalsky, cunoscută sub pseudonimul Dora d'Istria, nepoata lui Alexandru Ghica, voievodul Valahiei.

Prezența lui beizadea Grigore stîrni o adevărată senzație în acest salon; căci pe lingă că era fiu de domnitor, mai era și un tînr spiritual, voinic și frumos. Asupra lui se ațintiră multe priviri. Dar dintre acestea, era singură atrase atenția beizadelei: era frumoasa contesă Dash, autoarea mai multor romane, căsătorită cu Eugène Jules de Poiloue, viconte de Saint Mars, locotenent colonel într-un regiment de cavalerie cu garnizoana la Nantes. Deși număra patruzeci și unu de ani, părea o femeie destul de tînră pentru a stîrni dragostea unui june de douăzeci și trei de ani.

Nu avem multe amănunte despre începutul acestei dragoste. Dar știm că scriitoarea Dash nu numai că era hotărîtă să-și sacrifice căminul și soțul, dar se declara gata să-și părăsească patria și să urmeze pe tînrul Sturdza în îndepărtata Moldovă.

Nici beizadea Grigore nu ținu seama că tatăl său își propusese, din necesități politice, să-l căsătorească cu una dintre principesele din numeroasele familii suverane germane.

Înainte de întoarcerea în Moldova, de unde absentase zece ani, beizadea Grigore își consfinți legătura printr-o logodnă și promisiuni solemne că se va căsători cu contesa Dash.

Nunta. Odată întorși de la studii, Mihail Vodă Sturdza se gînci să încredințeze fiilor posturi importante în conducerea țării.

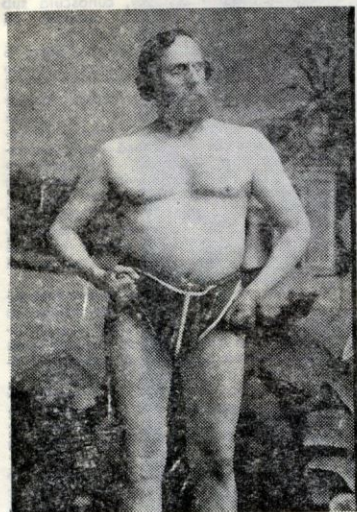
Cel mai mare, Dimitrie, fu pus în capul armatei, ca hatman sau ministru de război.

Beizadea Grigore, „frumos, voinic, spiritual, cu aer și educațiune în adevăr princiară, nu găsi funcțiune care să convie îndestul temperamentului său înfocat și spiritului său zburdalnic...”, manifestă dorința de a se refraga la țară pentru ca să-și mai completeze studiile, într-o viață mai mult contemplativă. Vodă îi aprobă dorința și îi dădu una din cele mai frumoase moșii de pe valea Jijiei, Perieni, unde erau case mari domnești, oculte de ziduri masive ca de cetate, grădini și parcuri. Cîți oameni robeau pe această moșie și cum, e un subiect aparte care merită multe pagini.

Retragerea la Perieni a lui beizadea Grigore pare însă destul de curioasă dacă se ține seama că tatăl său, domnitorul, își pusese mari nădejdi, avînd în gînd, ca peste cîțiva ani, să-i lase lui scaunul, căci, desi era fiul cel mai mic al său, îl credea însă mai capabil decît ceilalți ca să ia frînele domniei.

Plecarea la Perieni ascundea însă cu totul alte motive decît cele invocate de beizadea Grigore.

În adevăr, într-una din zilele lunii aprilie 1845, fu văzut la Iași un bărbat străin, înalt, voinic, cu maniere militărești, desi nu purta uniformă. Era mereu însoțit de bei-

zadea Grigore. Părea să aibă vreo treizeci de ani și se numea d-l de Bonnemain, fost ofițer de marină. Scopul venirii parizianului la Perieni fu destăinuit de un servitor indiscret care-l însoțea: înainte de a părăsi Parisul, beizadea Grigore încredințase acestui „viconte” paza logodnicei sale și ceruse s-o aducă în Moldova la momentul potrivit. Beizadea Grigore trimisese la Paris șaizeci de mii de franci pentru ca vicontesa de Saint Mars sau contesa Dash să-și poată plăti datoriile și să-și cumpere rochia de mireasă. Venind prin Cernăuți, contesa a trecut frontiera pe la punctul Sculeni, nu departe de Perieni, iar ofițerul francez s-a întors în țara lui, încercând de mulțumirile și de recunoștința lui beizadea Grigore.

Cu câteva luni mai înainte, beizadea Grigore dezvăluise tatălui său taina pasiunii ce-l rodea. Își descrisese logodnica în culorile cele mai frumoase. Căutase să-l convingă că era înrudită cu familia d'Orléans, cea care domnea atunci în Franța. Deocamdată, Vodă îl sfătuisese să aștepte: peste câteva luni vor merge împreună la Paris și dacă franjuzoaica va fi demnă de familia Sturdza, tinărul va obține consimțământul.

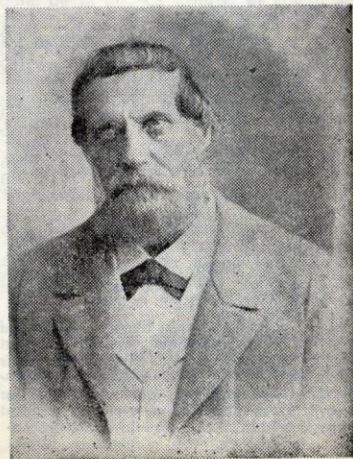
Numai că beizadea Grigore, ager la minte cum era, n-a crezut spusa părintelui și și-a luat toate măsurile să-l pună în fața unui fapt împlinit. Gh. Sion în „Săuvenire contemporane” povestește că într-o zi beizadea Grigore Sturdza s-a pomenit în sa-

tul lui C. Negruzzi. Merse la curte, se prezentă proprietarului și astfel legă cu el cunoștință, care apoi ajunse o intimă amicitie. Negruzzi, care din cauza unei nuvele a sa, publicată într-o revistă, își pierduse postul și trăia ca și exilat la țară, nu întârzie de a-i întoarce vizita. Este primit în salon. Acolo dă peste o damă frumoasă și elegantă, care părea absorbită în lectura unei cărți ce ținea în mână. Până a nu apuca însă a se apropia de ea și a-i vorbi, intră pe ușa din dreapta beizadea Grigore, care numaidecît îl prezentă acelei dame, declinându-i numele și pronumele, iar lui îi zice: „J'ai l'honneur de vous présenter madame la Comtesse Dash, ma fiancée”. La auzirea acestui nume, Negruzzi a rămas uimit și nu știa ce să creadă: era oare romanciera ale cărei opere le citise? Iată întrebarea ce mai întâi făcu (în românește) princiarului ei logodnic. Acesta îi răspunse afirmativ.

„Contesa Dash rămâne incântată de cunoștința aceasta, fiindcă pentru prima oară da peste un om cu care putea vorbi literatură în locul unde se vedea exilat”. (...) Nu mult după aceasta, în duminica de 30 aprilie 1845, Negruzzi se pomeni invitat cu doamna la prinz la Perieni. Aici gă-

Beizadea Grigore Sturdza demonstrează, în fața obiectivului fotografic, rezultatele perseverenței întru ridicarea unui vițel

In ciuda înfățișării sale meditative, beizadelel i-a plăcut să-și intrige contemporanii prin extravaganțele lui

siră pe contesă în toaletă de mireasă, iar beizadea Grigore îmbrăcat de gală. „Te-am invitat, coane Costache, să ne cununii. M-am decis a pune pe Vodă în fața unui fapt împlinit”. Bietul Negruzzi a încercat să refuze: „Mă tem de urgia lui Vodă.” Dar n-a putut scăpa și, dind brațul contesei, iar beizadea doamnei Negruzzi, coborîră la biserica din parcul conacului. Pentru că preotul îi cerea actul de căsătorie, beizadea Grigore îi arătă drept act „o gură de pistol”... Așa văzînd, preotul își luă inima în dinți și cu jumătate voce cîntă: „Issaia dăntuiește”, după care perechea princiără mai întîi asistă la o horă de jărani ce se făcuse în bătătura din fața conacului, apoi se urcă spre a se așeza la masă.

Marele scandal. „Nu dură mult fericirea de la Perieni, notează Sion. Popa, a doua zi se repezi la Mitropolie și raportă despre pozna ce a făcut. Mitropolitul era cît pe ce să puie să-l rază și să-l răspopească, fiindcă a cununa fără peciu (act de căsătorie) era o greșeală, care cu nici un cuvînt nu se putea ierta unui popă. Cu toate acestea, a găsit cu cale ca mai întîi să aducă la cunoștință lui Vodă faptul.

Această noutate pentru Vodă a fost ca o lovitură de trăsnet. Nu se aștepta să vadă pe fiul său rebel pînă la așa grad”.

Vestea despre senzaționalul eveniment s-a aflat la Iași chiar a doua zi. Se spune că și beizadea Grigore l-ar fi informat pe tatăl său printr-o scrisoare „respectuoasă” în care îi cerea binecuvîntarea părintească. În loc de „binecuvîntare”, tatăl dezamăgit s-a adresat consulului francez Duclos, cerîndu-i concursul pentru a-l salva din acest impas, dat fiind că eroina era cetățeană a statului francez. Acesta îl informă, la 2/14 mai 1845, pe Guizot, ministrul de externe al Franței, că prințul Sturdza s-a căsătorit clandestin cu o tină ră frunțu-zoică care și-a luat numele contesei Dash.

În același timp, Dascoff, consulul Rusiei la Iași, se declara de acord cu „hotărîrea ce Domnia Voastră propuneți pentru a para efectele supărătoare ale scandalului prin îndepărtarea sa (a contesei) din țară ar fi cea mai conformă prudenței și cu atît mai preferabilă”, recomandîndu-i așteptarea, pînă cînd va fi în posesiunea probelor legale privitoare la „bigamia doamnei de Saint Mars”, eroina fiind acuzată ca infractoare la „legile civile și ecle-siastice franceze”.

Zilele treceau și rezultatul intervenției diplomatice a consulului francez întîrzia să se arate.

Dezbaterile sinodului Moldovei asupra botezului ortodox al contesei, conduse de către Mitropolit, au fost și ele destul de aprinse. Și, în final, ceremonia religioasă a nunții a fost declarată nulă, iar popa care o cuvîntase s-a pomenit caterisit.

Comunicînd la Perieni fiului său această hotărîre a Sinodului ieșan, care declarase căsătoria nulă, domnitorul îi recomanda ca ori să trimită pe contesă îndărăt singură, ori să părăsească Moldova împreună. Le și trimitea două pașapoarte, unul pe numele beizadelei, altul pe al contesei.

Grigore nici nu voi să audă de prima propunere, iar în ce privește pe a doua răspuns ce ar consimți cu condiția ca soția sa să fie trecută „în această calitate” pe pașaportul său, ceea ce ar fi însemnat, de fapt, recunoașterea contesei Dash ca noră a domnitorului.

Atmosfera de la curtea domnească devenea din ce în ce mai penibilă; nici una dintre hotărîrile domnești nu era pusă în aplicare la castelul de la Perieni.

Lipsa de intervenție mai rapidă și mai eficace din partea consulului Franței lăsa, pe de altă parte, impresia că guvernul francez avea intenția să-și extindă înflurirea asupra acestei părți a Europei.

Se impunea deci o intervenție cît mai grabnică și mai energică.

La 13/25 mai, domnitorul stăruia din nou pe lângă consulul francez Duclos ca să-i dea concursul să pună capăt acestui scandal, care lua proporții. Acesta o anunță pe mireasă că era posibilă de pedeapsă pentru delictul de bigamie, deoarece căsătoria cu viconte de St. Mars nu fusese desfăcută.

Acest demers al consulului Duclos nu numai că n-a dat nici un rezultat, dar a stîrnit atît furia lui beizadea Grigore, cît și sfidarea miresii: „Nici o putere ome-nească, și cu atît mai puțin o putere reli-gioasă, nu poate declara nule două acte sacre, săvîrșite după toate regulile și după toate riturile religiei noastre, fără a nu că-dea astfel într-o nelegiuire”, răspundea ju-nele soț.

Intransigența aceasta l-a făcut pe bietul Duclos să devină șovăielnic. Acesta se explică tonul rezervat în care își întocmește, la 30 mai 1845, raportul către ministrul de ex-terne al Franței: „Rog pe Excelența voas-tră să binevoiască a-mi recomanda linia de conduită ce trebuie să urmez în această afacere...”

Doamna de Saint Mars imi va răspunde fără îndoială că prin schimbarea naționa-lității, o dată cu cea a religiei, ea nu mai depinde de autoritățile franceze.” El atrage atenția „asupra unei alte dificultăți survenite în această afacere” prin venirea la Perieni a contelui de Tanneberg, neam cu contesa: „Extrem de dibaci în tirul pi-ctolului el amenință să zboare creierii tină-rului prinț dacă ar abandona-o pe ruda sa”.

Ministrul de externe Guizot își trimise instrucțiunile la 30 iunie, în urma căro-ra Duclos repetă d-nei de Saint-Mars conse-cințele grave ce le-ar putea suferi și o aver-tiza să părăsească Moldova.

Răspunsul lui beizadea Grigore la acest avertisment a fost și mai plin de furie:

„Mă miră foarte mult, domnule, că d-l Guizot își permite să se ocupe de iubirile mele. El ar face mult mai bine dacă s-ar ocupa de afacerile ministerului său pe care îl conduce foarte prost. D-na Dash îmi place, ea este frumoasă, spirituală, aproape celebă și are o sumedenie de calități pe care le-aș putea enumera aici dacă, după exemplul d-lui Guizot, aș voi să vă întreb cu lucruri care nu vă privesc.

Cit privește pe Măria sa, domnitorul Moldovei, dînsul trebuia să știe că eu sînt moldovean și major... Bazîndu-mă deci pe drepturile boierimei, pe drepturile oamenilor liberi, declar că, chiar dacă prințesa n-ar fi soția mea, nimeni n-are dreptul să vie să-mi turbure casa și voi ști să resping violențele prin care drepturile întregii noastre boierimi ar fi călcate în picioare. Luați seama deci la ceea ce sînt în stare să fac pentru aceea care este soția mea legitimă, după toate legile noastre sfinte”. Lui Vodă îi dădu de știre că dacă va folosi forța pentru a-l constrînge să trimită înapoi pe soția sa „se va apăra în fruntea clăcășilor săi pînă la urmă și că, în clipa cînd ar fi răpus, va da foc caselor și va pieri în flăcări împreună cu ea”, raportează speriat Duclos către ministrul său de externe.

Lucrurile au fost astfel tărăgănate pînă către mijlocul lunii septembrie. Cite nu-și puteau permite boierii în Țările Române, la acea vreme!

Consulul Duclos socoti că dacă demersurile ce le făcuse pînă atunci pe lingă doamna de Saint Mars rămăseseră infructuoase, rămînea ca domnitorul să facă ceea ce nu izbutise el să ducă la îndeplinire, adică arestarea și trimiterea în Franța a doamnei de Saint Mars pentru a fi judecată acolo de tribunalele franceze pentru delictele ce i se puneau în seamă. Dar, după părerea lui Duclos, domnitorul se temea de pana contesei Dash și poate de familia ei. Sau poate, deprins să lucreze mereu pentru interesele sale personale cu mîna altuia, nu voia să se expună.

În tot hățișul de întîmplări nu era clar decît un singur lucru: voința neclintită a beizadelei de a-și păstra cu orice preț soția. „Fericirea” de la Perieni a continuat deci. Domnitorul crezu că neascultătorul fiu se va pocîi dacă-l va lipsi de unele venituri importante primite de la Curte. Dar nici această măsură nu dădu rezultatul scontat. Moșia de la Perieni, prin truda grea a clăcășilor, produse prințului Grigore în acea vară un venit de două sute de mii de franci. La aceasta s-au mai adăugat veniturile bogate ale locurilor mănăstirii Neamțului, pe care beizadea Grigore le luase la mezin în schimbul a șase mii de ducați, bani pe care însă nu-i plăti, ci trimise pe stareți să-i încaseze de la cămara domnească. Putea oare domnitorul să refuze această plată, cînd mănăstirea se bucura de o protecție străină și în plus

mai era și azilul cu peste o mie cinci sute de călugări?

Așadar, impricinații puteau trăi bine la Perieni.

Cu un lucru însă nu se putea împăca beizadea Grigore: îi era interzisă vizitarea lașului. Domnitorul recurse la această măsură scotînd că astfel îl va împiedica să-și facă partizani. De asemenea, interzise oricui să meargă în vizită la Perieni. Dar cu ajutorul d-lui de Tanneberg, beizadea Grigore a luat legătură cu cucoana Săftica Paladi, fostă soție din prima căsătorie a domnitorului și mama lui Grigore. Vodă însă a aflat și a dispus expulzarea lui Tanneberg.

Deznodămîntul. Așa stăteau lucrurile după patru luni și jumătate de cînd contesa Dash aninase voalul alb de mireasă în Perieni Moldovei.

Dar, odată cu începutul toamnei, avea să apună și fericirea care „întîlnea” pe aceste meleaguri la început de mai 1845. Lovitura pusă de atîta vreme la cale tot s-a produs.

„...întîr-o bună dimineață, în zori de ziuă, palatul de la Perieni se pomeniște asediat de cei două sute de lăncieri ce compunea cavaleria noastră (moldoveană)”, citim în „Suvenirile” lui Gh. Sion. Servitorii abia avuseseră timp să deștepte pe beizadea.

„Mergi de spune, s-a adresat el prefectului de district care comanda lăncierii, că nu s-a născut încă omul care să puie mîna pe beizadea Grigori și că el nu se predă pe cit va fi în viață”. Totodată îl înștiință că cel dintîi om ce ar cuteza să treacă peste ziduri sau să intre pe poartă cu sila va fi mort.

Conacul a fost asediat cîteva zile. Nimeni din afară nu avea voie să intre. Poștile, închise și încuiate, erau păzite de cițiva arnăuți și oameni credincioși. Dar conacul nu avea rezerve de hrană. Unul cite unul, servitorii se strecurară afară. În cele din urmă asediații nu mai avură ce face.

„Și într-o dimineață, povestește Sion, s-a deschis poarta, iar beizadea Grigori, cu carabina atîrnată în bandulieră, cu 4 pistoale la cobur și cu sabia goală în mînă, călare pe cel mai sălbatec armăsar ce avea, iese în galop, apucînd calea spre pădure. Cițiva lăncieri se făcură că se ia după dînsul, dar după ce-l pierdură din ochi se întoarseră. Arnăuții dinăuntru se predară. Prefectul intră neîmpiedicat, iar contesa Dash, făcîndu-și bagajele mai repede decît ar fi conceput subiectul unui roman, fu urcată fără voie într-o brașoveancă, care aștepta această misiune și, escortată de 12 lăncieri, apucă calea Bucovinei, pe la Mamornița trecu la Cernăuți, unde a căzut bolnavă din cauza emoțiilor. Acolo nefericită romanțieră a zăcut vreo trei luni și numai vinzîndu-și parte din sculele prețioase și-a închipuit mijloace spre a se întoarce la Paris.

E de prisos, poate, de a spune că beizadea Grigore s-a dus întins la Iași, ca să cerce a căpăta iertarea tatălui său. Vodă i-a acordat-o, însă cu condițiunea de a nu se mai gândi la contesă și de a merge numai deocamdată la București, unde se întocmise lucrurile pentru ca să se însoare cu fata lui Mihailache Ghica, ceea ce s-a și făcut".

Așa s-ar fi pus capăt fericirii de la Perieni, după relatările lui Gh. Sion.

Consulul francez Duclos dă însă cu totul alte informații. La 12 noiembrie 1845, el raporta din Iași lui Guizot la Paris: „Afacerea de la Perieni s-a sfârșit, așa cum era ușor de prevăzut că se va sfârși. Prințul Grigore s-a lepădat de contesa Dash. De vreo trei luni de zile îl rețineau alte legături, departe de acest sat, unde nu se mai arăta decît rar de tot. Momentul despărțirii sosise și, printr-o convențiune, au declarat că între ei încetează orice legătură".

Această „convențiune" a fost încheiată la 9 octombrie 1845.

Un povestitor atribuie această ruptură unei intrigii la care a recurs Vodă, după ce eșuă toate celelalte tentative. Cică ar fi recurs la un „filiu", atrăgînd fiului său atenția că între contesă și vărul ei era ceva suspect. „Fă tu, dragă, ce vrei, dar ești caraghios. Nu vezi că-și ridice aia de tine — contesa și vărul ei — la Perieni acolo. De! Așa și se cuvine. Fă cum știi".

După cîteva scene de furtunoasă gelozie, stîrnite de acest „filiu", beizadea Grigore s-ar fi vindecat de dragostea sa. Apoi și-a alungat dezamăgirea, reluîndu-și cheful în veselul Iași, cu prietenii de odinioară, cu femeii și cu lăutari.

Apoi prin noiembrie, el a cerut tatălui său trei mii de galbeni și trei pașapoarte: pentru contesa Dash, pentru vărul ei și pentru el însuși, iar pe la jumătatea lunii s-au suit tustrei într-un poștalion și au luat drumul prin Viena spre Italia. Era ultimul omagiu pe care beizadea Grigore îl aducea morganaticei sale soții, conducînd-o ca un cavaler în drumul ei de întoarcere.

Contesa Dash se opri să-și alunge dezamăgirea pe malurile incîntătoare ale lacului Como, unde beizadea Grigore i-a închinat o frumoasă vilă. Apoi, „ca la operetă", el și-a luat un duios rămas bun de la contesă și de la vărul ei și s-a îndreptat spre Berlin, ca să-și îmbrățișeze pe foștii colegi de liceu și de universitate. Un povestitor crede că aici, la un chef, beizadea Grigore și-ar fi amuzat prietenii povestindu-le aventura sa. Cert este că de aici el a expediat tatălui său o scrisoare în care îi mulțumește pentru a-l fi scăpat „într-un chip tot atît de ușor, cît și de înțelept" de la pasul rău pe care apucase.

★

De la realitate la roman. Contesa Dash se va mai întoarce pe plaiurile Moldovei,

dar de astă dată numai în imaginație. Ea va transpune această iubire în romanul „Michaël le Moldave", inspirat de episodul de la Perieni.

Brodată pe crîmpeie din cronicile moldovenești și pe legende împrumutate de autoare din scrierile lui Gheorghe Asachi, Costache Negruzzi, Mihail Kogălniceanu și Vasile Alecsandri, acțiunea romanului prezintă o dramă petrecută în Moldova de la sfîrșitul veacului al XVII-lea: iubirea nefeicită a lui Mihail Cantemir cu pseudo-țigăncă Chiva. După cum remarcă Charles Drouhet, „prin castelul Kramtza, unde se petrece acțiunea romanului, trebuie înțeles acela de la Perieni al familiei Sturdza, iar peripețiile iubirii zbuciumate a lui Mihail și a țigăncii Chiva, a cărei origine misterioasă, dezvăluită la sfîrșitul povestirii, ne arată, în această țigăncă extraordinară, o fiică de fost voievod, peripețiile acestei iubiri imaginare, zicem, se identifică cu acelea ale iubirii adevărate pe care am istorisit-o". Chiva, care, ca o eroină a lui Racine, e oricînd gata să-și sacrifice marea ei iubire pentru a înlesni urcarea lui Mihail Cantemir pe tronul Moldovei, nu-i altcineva decît contesa Dash. „Ascultă vocea patriei tale și stăpînește-ți o pasiune oarbă. Fii generosul, marele Mihail, nădejdea Moldovei și nu amantul unei țigănci, căreia această dragoste i-ar aduce poate moartea într-o zi", caută ea să trezească în Mihail cealaltă pasiune, a iubirii de țară, care trebuie să primeze, cu atît mai mult cu cît de numele lui se legase speranța Unirii Principatelor într-o veche „Dacie".

„Voi spune ceea ce este adevărat, ceea ce am văzut, ceea ce am scos din izvoarele sigure, ceea ce am înțeles și am finit mult a spune. N-am pretenția să scriu o carte de moravuri, nici o carte de călătorii, nici chiar o carte istorică; în ea se va găsi, totuși, din toate astea", scrie contesa Dash, în prefața romanului apărut la Paris în 1848, după trei ani de la decepția suferită. Era anul cînd și în țara ex-ibutului său valul ridicării popoarelor, a celor obișnuiți de boierime avea să aducă la suprafață oameni noi, legați de interesele poporului, ale țării...

★

Nu știm dacă beizadea Grigore a păstrat vreo amintire primei sale soții. Aflăm numai că el s-a datat după aceea la fel de fel de extravagante, fie schimbînd soție după soție, fie înrolîndu-se în armata turcă și devenind pașă, fie făcînd exerciții de atletism prin ridicarea unui vițel zi de zi, de cînd vițelul era mic pînă a ajuns juncan — de unde și porecla de „beizadea vițel" — fie înălțînd un fastuos palat în Piața Victoriei.

DOCUMENTELE SECOLULUI XX

CONFERINȚA DE LA TEHERAN

28 noiembrie – 1 decembrie 1943 (II)

Documentele de mai jos sînt publicate după culegerea Teheran — Ialta — Potsdam, Izdatelstvo „Mejdunarodnie Otnoșenia”, Moscova, 1967 — în text prescurtat cu sigla T.I.P. —, care reproduce procesele verbale, stenogramele și înregistrările delegației sovietice. Textul delegației sovietice a fost comparat cu stenogramele, înregistrările și notele delegației americane publicate în *Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. The Conferences at Cairo and Tehran, 1943*, „United States Government Printing Office”, Washington 1961 — în text prescurtat cu sigla F. R. Deosebirile notabile dintre textele sovietice și cele americane sînt semnalate cu următoarele sigle : M.B. (minutele Bohlen), M. B.T. (minutele Boettiger), M.S.M.C. (minutele Statului Major Combinat Aliat), N.H. (notele Hopkins). Menționăm că în stenogramele, înregistrările și notele americane, F.D. Roosevelt apare sub denumirea **Președintele**, iar W. Churchill sub denumirea **Primul ministru**. Toate notele aparțin redacției române dacă nu poartă altă indicație.

În dorința unei cit mai exacte redări a conținutului stenogramelor, înregistrărilor și notelor, au fost păstrate toate greșelile de transcriere, inadvertențele stilistice, au fost respectate timpurile verbale etc.

EUGEN BANTEA și MIRCEA IOANID

A doua ședință a Conferinței șefilor de guverne ai U.R.S.S., S.U.A. și Marii Britanii

Ședința a început la ora 16

Teheran, 29 noiembrie 1943
Ședința a luat sfîrșit
la ora 19,40

LISTA PARTICIPANȚILOR¹

STATELE UNITE

Președintele Roosevelt
D-l Hopkins
D-l Harriman
Amiralul Leahy
Generalul Marshall
Amiralul King
Generalul Arnold
Generalul maior Deane
Căpitanul Royal
Căpitanul Ware
D-l Bohlen

REGATUL UNIT

Primul ministru
Churchill
Ministrul afacerilor
străine Eden
Sir Archibald
Clark Kerr
Feldmareșalul Dill
Generalul Brooke
Amiralul flotei
Cunningham
Mareșalul șef al
aerului Portal
Generalul locotenent
Ismay
Generalul locotenent
Martel
Maiorul Birse

UNIUNEA SOVIETICĂ

Mareșalul Stalin
Comisarul afacerilor străine
Molotov
Mareșalul Vorosîlov
D-l Pavlov
D-l Berejkov

Roosevelt. Nu știu ce s-a discutat azi dimineață la consfătuirea militarilor. De aceea propun ca mareșalul Vorosilov, generalul Brooke și generalul Marshall să ne facă o informare asupra activității lor.

Stalin. Sint de acord, însă se pare că militarii n-au terminat lucrul².

Churchill. Consider că totuși ar fi util să ascultăm ce spun militarii³.

Brooke. Consfătuirea noastră de astăzi nu s-a încheiat. În primul rând, am analizat operațiile militare posibile și legătura lor reciprocă. Am analizat operația „Overlord” și toate consecințele ce decurg din ea. Am acordat atenție intervalului de timp ce mai rămâne între data de azi și termenul înfăptuirii operației „Overlord”; am luat notă de faptul că, dacă nu vom întreprinde operații active în Marea Mediterană în intervalul de timp rămas până la înfăptuirea „Overlordului”, vom da nemților posibilitatea să-și transfere trupele pe frontul sovieto-german sau să le transfere în vest, ca să contracareze „Overlordul”. Am analizat posibilitatea continuării operațiilor duse de noi în Italia, unde ținem imobilizate divizii germane și avem concentrate forțe masive⁴. Apoi ne-am îndreptat atenția asupra problemelor estului și am analizat chestiunea oportunității și a consecințelor intrării Turciei în război, în sensul ajutorului ce va fi căpătat de noi pe țărmul purtării războiului și în sensul că se vor deschide Dardanelele pentru aprovizionarea Uniunii Sovietice, precum și al deschiderii drumului spre Balcani. Am analizat eventualele operații din Franța de sud efectuate în combinație cu operația „Overlord”. Șeful statului major al aviației britanice a făcut un expozeu asupra operațiilor executate de forțele aeriene anglo-americane împotriva Germaniei și a arătat înfrîngerea pe care o au aceste operații asupra desfășurării de ansamblu a războiului. Generalul Marshall a adus la cunoștință cifre referitoare la concentrarea forțelor americane în Anglia și a vorbit despre pregătirea trupelor britanice pentru trecerea de la defensivă la ofensivă. S-a studiat și problema operației „Overlord”. Mareșalul Vorosilov a pus câteva întrebări, la care ne-am străduit să dăm răspuns. În acest cadru, mareșalul Vorosilov a expus punctul de vedere exprimat ieri la consfătuirea de mareșalul Stalin în privința operațiilor ce trebuie să fie întreprinse anul viitor. Iată aproximativ tot ce am izbutit să analizăm în cursul ședinței noastre de azi dimineață.

Are cumva generalul Marshall ceva de adăugat la informarea făcută de mine?

Marshall. Îmi rămân puține lucruri de adăugat la cele spuse de generalul Brooke. El a făcut o informare destul de detaliată.

Pentru americani nu resursele umane constituie o problemă, ci tonajul, mijloacele speciale de debarcare, precum și existența unor baze aeriene într-o zonă suficient de apropiată de zona operațiilor. Cînd vorbesc de mijloacele de debarcare, am în vedere vase speciale de desant pe care să se poată transporta pînă la 40 de tancuri sau mașini auto. Dar tocmai numărul acestor vase este limitat. Aflierea trupelor americane în Anglia, a echipamentului și munițiilor se desfășoară conform planului. S-a adus pînă acum în Anglia 1 milion de tone de diverse materiale. Însă mijloacele de desant continuă să acționeze ca factor restrictiv. Avem un plan de fabricare a mijloacelor de desant care a fost suplimentat atît în Statele Unite cît și în Anglia. Accelerarea producerii mijloacelor de desant va duce la sporirea cantității acestora, în vederea invaziei peste Marea Mincii și a operațiilor din Mediterana. În rezumat, pregătirea pentru operația „Overlord” se desfășoară conform planului, în măsura în care ne referim la materiale și la resurse umane. Rămîn ca probleme mai cu seamă transportul și repartiția mijloacelor de debarcare. Așa cum explică generalul Brooke, din Italia au fost de acum transferate cîteva divizii.

Vorosilov. Informările făcute de generalii Brooke și Marshall corespund discuției pe care am avut-o azi dimineață. Întrebările mele au vizat precizări asupra pregătirii tehnice a operației „Overlord”, iar răspunsurile date au avut caracterul celor expuse acum de generalul Marshall⁵. Noi n-am încercat să precizăm termenul „Overlordului” și toate detaliile implicate de această operație, presupunînd că aceste probleme vor putea fi dezbătute temeinic la următoarea noastră consfătuire, dacă va avea loc.

Stalin. Dacă se poate, aș dori să primesc răspuns la următoarea întrebare: cine va fi numit comandant suprem al operației „Overlord”?

Roosevelt. Această problemă n-a fost încă rezolvată.

Stalin. Atunci n-o să iasă nimic din operația „Overlord”. Cine poartă răspunderea morală și militară pentru pregătirea și înfăptuirea operației „Overlord”? Dacă aceasta nu se știe, atunci operația „Overlord” este doar o vorbă goală.

Roosevelt. Generalul englez Morgenthau poartă răspunderea pregătirii operației „Overlord”.

Stalin. Cine poartă răspunderea pentru înfăptuirea operației „Overlord”?

Roosevelt. Știm toate persoanele care vor participa la executarea operației „Overlord”, cu excepția comandantului suprem al acestei operații.

În apartamentul lui Roosevelt de la ambasada sovietică, o întâlnire cu Sah în Sahul Iranului, Reza Pahlevi

Stalin. Poate că o să se întâmple astfel : generalul Morgan va socoti operația pregătită, dar după ce va fi numit comandantul care va răspunde de executarea operației s-ar putea ca acesta să considere că operația nu este complet pregătită. Trebuie să existe o singură persoană care să răspundă atât de pregătirea cit și de înfăptuirea operației.

Churchill. Generalul Morgan a fost împuternicit cu preparativele preliminare.

Stalin. Cine l-a împuternicit pe generalul Morgan în acest sens ?

Churchill. Acum câteva luni, generalul Morgan a fost mandatat în acest sens de către Statul major combinat anglo-american, cu încuviințarea președintelui și cu încuviințarea mea. Generalul Morgan a fost mandatat să desfășoare pregătirea operației „Overlord” în cooperare cu statele majore american și britanic, însă comandantul suprem n-a fost încă numit. Guvernul britanic a arătat că este dispus să-și pună forțele destinate operației „Overlord” sub comanda unui comandant suprem american, deoarece Statele Unite poartă răspunderea pentru concentrarea și completarea trupelor și au superioritate numerică în efective. Pe de altă parte, guvernul britanic a propus ca pentru operațiile din Mediterană, unde englezii au superioritate numerică în efective, să fie numit un comandant suprem britanic. Problema nimirii comandantului suprem nu poate fi soluționată la o ședință atât de largă ca cea de azi. Această problemă va trebui să fie solu-

ționată aparte de cei trei șefi de guverne, în cerc restrâns. Așa cum mi-a spus acum președintele, soluționarea nimirii comandantului suprem va depinde de tratativele pe care le ducem aici.

Stalin. Aș vrea să mă înțelegi că rușii nu au pretenția să participe la numirea comandantului suprem, însă rușii ar vrea să știe cine va fi acesta. Rușii ar vrea ca el să fie numit mai repede și să răspundă atât de pregătirea cit și de înfăptuirea operației „Overlord”⁶.

Churchill. Sintem complet de acord cu cele spuse de mareșalul Stalin și cred că președintele va fi de acord cu mine când spun că peste două săptămâni vom desemna comandantul suprem și vom face cunoscut numele acestuia. Una din sarcinile conferinței este tocmai numirea comandantului suprem.⁷

Stalin. Nu am întrebări în legătură cu înformarea făcută de Brooke și Marshall.

Churchill. Sint cam îngrijorat de volumul și complexitatea problemelor ce stau în fața noastră. Această consfătuire este unică în genul ei. În această consfătuire își pun nădejtile și spre ea își îndreaptă privirile milioane de oameni și doresc foarte mult ca să nu ne despărțim înainte de a fi ajuns la un acord asupra problemelor politice și militare a căror rezolvare ne-a fost încredințată. Intenționez să enunț câteva puncte care necesită să fie studiate în cadrul subcomisiei. Eu și statul major britanic am studiat mult timp situația din Marea Mediterană, unde noi dispunem de o armată de mari proporții. Vrem ca această armată să ducă acolo o luptă activă pe parcursul întregului an și să fie independentă de factorii care ar sili-o să stea în inactivitate. Sub acest aspect, rugăm ca aliații noștri ruși să analizeze întreaga această problemă și felurile alternative pe care ni le propunem în privința utilizării optime a forțelor pe care noi le avem în zona Mediteranei.

Există trei probleme care se cer studiate în detaliu.

Prima este, desigur, cea a ajutorului pe care-l poate primi operația „Overlord” prin utilizarea forțelor ce se găsesc în zona Mării Mediterane. Este vorba de proporțiile care trebuie date operațiilor ce trebuie întreprinse în Franța de sud din direcția Italiei de nord. Și eu și președintele ne-am referit la aceasta ieri. Nu cred că problema este suficient studiată ca să i se dea o rezolvare definitivă. Aș fi bucuros dacă această problemă ar fi studiată de toate statele noastre majore ținând seama de urgența ei. Sub acest aspect, mareșalul Stalin a subliniat în mod just importanța operației de învăluire din Franța de sud. Termenul are însemnătate. Dacă într-un punct vor fi începute operații cu forțe mai mici, iar într-un al doilea punct, cu forțe mai masive, prima operație

va fi ratată. Statele noastre majore trebuie să studieze operațiile pe un plan mai larg. Aș vrea să am în Marea Mediterană mijloace suficiente de desant ca să transfer două divizii. Dacă am dispune de aceste forțe de valoare a două divizii, am avea posibilitatea să întreprindem o operație care să ajute progresiunea trupelor anglo-americane de-a lungul peninsulei italiice, pentru nimicirea forțelor inamice dispuse acolo. Ele ar fi suficiente pentru ocuparea insulei Rodos în cazul cînd Turcia ar intra în război. A treia posibilitate de întrebuițare a acestor forțe este de a le întrebuițare în Franța de sud, după șase luni, cu efectivele micșorate de pierderile intervenite, pentru a sprijini operația „Overlord”. Nici una dintre aceste posibilități nu este exclusă. Însă importantă este chestiunea termenului. Întrebuițarea acestor două divizii, indiferent pentru care din cele trei operații menționate de mine în zona Mării Mediterane, nu se poate să nu ducă la amînarea opera-

ției „Overlord” sau la sustragerea unei părți din mijloacele de desant din zona Oceanului Indian. Aceasta este dilema noastră. Pentru a hotărî calea pe care trebuie s-o alegem, vreau să auzim punctul de vedere al mareșalului Stalin asupra situației strategice de ansamblu, deoarece experiența militară a aliaților noștri ruși ne stîrnește admirația și ne însușește. Aș propune ca studierea problemei puse de mine să fie continuată miine de către comisia noastră militară.

Următoarea problemă despre care vreau să vorbesc comportă un caracter mai cîrînd politic decît militar, deoarece forțele militare pe care intenționăm să le repartizăm pentru soluționarea ei sînt neînsemnate. Este vorba de Balcani. În Balcani există 21 de divizii germane și, pe lângă acestea, trupe de garnizoană. Din acest număr, adică din cele 21 de divizii, trupe germane cu efective de 54 000 de oameni sînt concentrate în insulele Mării Egee. În afară de acestea, în Balcani mai există, de asemenea, minimum 12 divizii bulgare. În total, în Balcani se află 42 de divizii ale inamicului. Dacă Turcia ar intra în război, Bulgaria ar fi silită să-și aducă diviziile pe frontul din Turcia, împotriva turcilor. Aceasta ar face să sporească pericolul ce amenință diviziile germane aflate în Balcani. Am anunțat aceste cifre pentru a arăta enorma însemnătate pe care o are acest factor în Balcani, unde noi nu intenționăm să trimitem divizii regulate de ale noastre, ci intenționăm să ne limităm doar la raiduri ale unor detașamente combinate⁸. Nu avem nici interese în Balcani, nici tendințe minate de ambiții. Tot ce vrem să facem este să ținăm cele 21 de divizii germane în Balcani și, pe cît va fi posibil, să le nimicim. De aceea propun ca azi să aibă loc o întîlnire a celor doi miniștri de afaceri străine și reprezentantului numit de președinte, care să discute latura politică a acestei chestiuni. Ne vom strădui să lucrăm în bună înțelegere cu aliații noștri ruși. Dacă vor exista dificultăți, ele se vor putea lămurii într-un cerc restrîns. Chestiunile militare pot fi discutate mai tîrziu.

Acum trec la problema următoare — cea a Turciei. Noi, englezii, sîntem aliați ai Turciei și ne-am asumat răspunderea să convingem sau să șilim Turcia să intre în război pînă la Crăciun. Dacă președintele doarește să ni se alăture sau dorește să preia el rolul conducător, vom accepta aceasta, dar vom avea nevoie de întregul ajutor al mareșalului Stalin pentru înfăptuirea hotărîrii adoptate la conferința de la Moscova. În numele guvernului britanic pot spune că el este gata să avertizeze Turcia că dacă nu va accepta propunerea de a intra în război ea ar putea suporta consecințe politice serioase și-i vor fi afectate drepturile asupra Bosforului și Dardanelelor. Azi dimineață comisia militară alcătuită din gene-

Întîlnire a experților militari americani și britanici

ralii noștri a discutat latura militară a problemei turcești, însă problema Turciei este mai curînd una politică decît militară. Avem de gînd să nu repartizăm mai mult de 2—3 divizii pentru operațiile din zona Turciei în cazul intrării acesteia în război, fără a pune la socoteală forțele aviatice.

Am pus cîteva probleme care au cu precădere caracter politic; de exemplu, ce gîndește guvernul sovietic în privința Bulgariei, este el dispus ca, în cazul cînd Turcia va declara război Germaniei, iar Bulgaria va ataca Turcia, să declare bulgarilor că va considera Bulgaria drept dușman? Aceasta va exercita o enormă înfrîurire asupra Bulgariei. Există și alte chestiuni politice. Propun ca cei doi miniștri ai afacerilor străine și un reprezentant numit de președinte să studieze această chestiune și să ne consilieze cum să silim Turcia să intre în răz-

boi și să avizeze asupra rezultatelor ce vor decurge de aici. Mi se pare că aceste rezultate vor fi enorme, iar posibilitățile deschise — decisive. Dacă Turcia va declara război Germaniei, aceasta va însemna pentru poporul german o lovitură uriașă. Dacă vom ști să exploatăm cum trebuie acest fapt, Bulgaria va fi neutralizată. Cît privește celelalte țări din Balcani, România încă de pe acum caută țara în fața căreia să poată capitula. Ungaria este și ea în derută. E timpul să culegem rodul. A sosit vremea să plătim prețul acestui rod, dacă socotim de cuviință. Propunem ca problemele de mai sus să fie discutate de cei trei reprezentanți ai noștri, care, ca urmare a discuției, ne pot spune ce se poate face pentru ușurarea poverii purtate de Rusia și pentru asigurarea succesului operației „Overlord”.

(Va urma)

¹ Lista participanților este reprodusă după F.R., p. 533.

² M.B. nu înregistrează această intervenție. M.S.M.C. o înregistrează.

³ M.B. și M.S.M.C. nu înregistrează intervenția.

⁴ În acest loc, M.B. continuă astfel: „Comitetul a examinat succint chestiunea ajutorării și aprovizionării partizanilor din Iugoslavia, astfel încît ei să fie sprijiniți pentru a imobiliza forțe germane”.

⁵ În acest loc, M.B. continuă astfel: „A adăugat că problemele Iugoslaviei și Turciei, menționate de generalul Brooke, n-au fost examinate în detaliu”. M.B. nu înregistrează însă ultima frază a acestei intervenții.

⁶ Stenogramele americane înregistrează de o manieră mult mai rezumativă discuția privitoare la numirea comandantului suprem al forțelor destinate operației „Overlord”.

⁷ În perioada conferinței tripartite de la Teheran, în afara sedințelor plene la nivel înalt, au avut loc întrevederi separate între Roosevelt și Stalin, în locul ambasadei sovietice, unde președintele S.U.A. și-a avut reședința.

T.I.P. nu conține înregistrări ale acestor întîlniri bilaterale. Reproducăm mai jos, după F.R., înregistrarea primei întrevederi a celor doi șefi de state:

Întrevederea Roosevelt — Stalin de la 28 noiembrie, ora 15. Reședința lui Roosevelt de la ambasada sovietică.

Lista participanților:

Statele Unite:
Președintele Roosevelt
D-1 Bohlen
Uniunea Sovietică:
Mareșalul Stalin
D-1 Pavlov

Președintele l-a salutat pe mareșalul Stalin, cînd acesta a intrat, cu cuvintele: „Sînt bucurios să vă văd. Am încercat multă vreme să realizez aceasta.”

Mareșalul Stalin, după ce și-a exprimat la rîndul său plăcerea de a-l întîlni pe președinte, a spus că este cazul ca lui [Stalin] să i se reproșeze întîrzieră cu care s-a ajuns la această întînire; el a fost foarte ocupat din cauza treburilor militare.

Președintele s-a interesat care este situația pe frontul de bălăie sovietic.

Mareșalul Stalin a răspuns că pe o parte a frontului situația nu este prea bună; sovieticii au pierdut Jitomirul și sînt pe cale de a pierde Korosten — ultimul fiind un important centru feroviar —, față de care luarea Gomelului nu poate constitui o compensație. A adăugat că germanii au aruncat o nouă grupă de divizii în această zonă și exercită o puternică presiune asupra frontului sovietic.

Președintele s-a interesat apoi dacă inițiativa a rămas sau nu de partea forțelor sovietice.

Mareșalul Stalin a răspuns că, exceptînd sectorul la care s-a referit adineaori, inițiativa rămîne încă de partea sovieticilor, dar că situația [starea vremii?] este atît de rea, încît numai în Ucraina este posibil să se întreprindă operații ofensive.

Președintele a spus că ar dori să fie în puterea sa de a determina scoaterea a 30 sau 40 de divizii germane de pe frontul de est și că această chestiune este, firește, una din cele pe care dorește să le discute aici, la Teheran.

Mareșalul Stalin a spus că ar fi foarte important să se realizeze un asemenea transfer de divizii germane.

Președintele a spus apoi că un alt subiect asupra căruia l-ar face plăcere să stea de vorbă cu mareșalul Stalin este posibilitatea ca după război să fie lăsată disponibilă pentru satisfacerea nevoilor Uniunii Sovietice o parte a flotei comerciale americano-britanice, care la sfîrșitul războiului ar putea fi mai utilizabilă decît a oricărei alte țări.

Mareșalul Stalin a răspuns că o flotă comercială adecvată ar fi de o mare importanță nu numai pentru Uniunea Sovietică, ci și pentru dezvoltarea relațiilor postbelice dintre Uniunea Sovietică și Statele Unite, relații care, după speranța sa, vor cunoaște o masivă lărgire. El a spus, răspunzînd unei întrebări puse de președinte, că, de vreme ce Uniunii Sovietice i s-au trimis mijloace tehnice, Uniunea Sovietică ar putea la rîndul ei pune la dispoziția Statelor Unite o gamă bogată de materii prime.

Conciliabulul a abordat apoi problemele Extremului Orient.

Președintele a spus că a avut o conversație interesantă cu Cîan Kai-și la Cairo pe tema generală a Chinei.

Mareșalul Stalin a remarcat că chinezii au luptat până acum tare prost, dar, după părerea lui, s-a întâmplat așa din vina cîrmuitorilor țării.

Președintele l-a informat pe mareșalul Stalin că noi [S.U.A.] înzestram și instrum în prezent 30 de divizii chineze destinate să acționeze în China de sud și ne propunem să continuăm același proces pentru încă 30 de divizii. A adăugat că există un nou plan care prevede o operație ofensivă prin nordul Birmaniei, ca să se răzbată în China prin sudul Iunnanului, și că aceste operații se vor desfășura sub comanda lordului Louis Mountbatten.

Mareșalul Stalin s-a interesat apoi de situația din Liban.

Președintele a făcut o sumară descriere a condițiilor și a evenimentelor care au dus la ciocnirile recente și, răspunzînd unei întrebări a mareșalului Stalin, a spus că ele se datorează în întregime atitudinii Comitetului francez și generalului de Gaulle.

Mareșalul Stalin a spus că nu-l cunoaște personal pe generalul de Gaulle, dar, sincer vorbind, după părerea sa, este tare nerealist în activitatea lui politică. A explicat că generalul de Gaulle reprezintă sufletul Franței simbolice, în timp ce Franța fizic reală este angajată sub conducerea lui Petain în ajutarea inamicului nostru comun, Germania, punîndu-i la dispoziție porturile, resursele materiale, utilajele etc. franceze pentru efortul de război german. A spus că tot necează este că mișcarea lui de Gaulle nu este legată de Franța reală, care, după părerea lui, trebuie să fie pedepsită pentru atitudinea pe care a avut-o în timpul acestui război. De Gaulle acționează ca și cum ar fi căpetenia unui stat mare, în timp ce de fapt el comandă actualmente o forță mărunță.

Președintele s-a declarat de acord și a spus că în viitor nici unui francez trecut de 40 de ani, și îndeosebi nici unui francez care a făcut cîndva parte din actualul guvern francez, nu i se va îngădui să recapete vreun rol de frunte. A spus că generalul Giraud este un tip de brav militar bătrîn, dar, în nici un caz, nu are nici cel mai mic simț administrativ sau politic. A adăugat că sînt în curs de instruire în Africa de nord aproximativ 11 divizii franceze, alcătuite în parte din algerieni și nord-africani.

Mareșalul Stalin s-a oprit pe larg asupra claselor conducătoare franceze și a spus că, după părerea lui, ele nu sînt îndreptățite în nici un chip să beneficieze de roadele păcii, ținîndu-se seama de serviciile pe care le-au adus Germaniei colaborînd cu ea.

Președintele a spus că d-l Churchill opiniază că Franța trebuie repede refăcută ca țară puternică, însă el personal nu împărtășește această părere, deoarece consideră că vor fi necesari mulți ani de strădanii înainte ca Franța să fie restaurată. A spus că primul lucru de care au nevoie francezii, nu numai guvernul, ci chiar și poporul, este de a deveni cetățeni demni.

Mareșalul Stalin s-a declarat de acord și a spus în continuare că el nu propune ca aliații să-și verse singele pentru a pune din nou Indochina, de exemplu, sub vechea cîrmuire colonială franceză. El a spus că recente evenimentele din Liban, date în vileag publicului, sînt utile, simbolizînd primul pas spre independența popoarelor care au fost înainte sub stăpînirea colonială. A spus că, după părerea lui, în războiul împotriva Japoniei, în afara obiectivelor militare, este necesar ca japonezii să fie com-

bătuți și pe tărîm politic, îndeosebi datorită faptului că ei au dăruit anumitor zone coloniale o independență cel puțin nominală. A repetat că Franța nu trebuie să redobîndească Indochina și că francezii trebuie să plătească pentru criminala lor colaborare cu Germania.

Președintele a spus că este 100% de acord cu mareșalul Stalin și a remarcat că, după 100 de ani de stăpînire franceză în Indochina, locuitorii sînt mai săraci decît înainte. A spus că Cîan Kai și l-a afirmat că China nu nutrește ambiții asupra Indochinei, însă că poporul Indochinei nu este pregătit să capete independență; la aceasta el [Roosevelt] a răspuns că, atunci cînd Statele Unite au dobîndit Filipinele, locuitorii nu erau pregătiți să capete independență, care le va fi acordată fără nici o limitare la sfîrșitul războiului contra Japoniei. A adăugat că a discutat cu Cîan Kai și posibilitatea de a institui un sistem de tutelă asupra Indochinei, care să aibă sarcina de a pregăti poporul pentru independență în cursul unei perioade de timp determinate, de pildă 20-30 de ani.

Mareșalul Stalin și-a exprimat deplinul acord cu această opinie.

Președintele a spus în continuare că d-l Huî a adus la conferința de la Moscova un document pe care l-a întocmit el [președintele]; acesta stipula înființarea unui comitet național [internațional? — F.R.] care să viziteze în fiecare an coloniile tuturor statelor și prin mijlocirea opiniei publice să îndrepte toate abuzurile pe care le va constata.

Mareșalul Stalin a spus că i se pare utilă această idee.

Președintele a continuat să vorbească despre posesunile coloniale și a arătat că totuși ar fi mai bine să nu se discute problema Indiei cu d-l Churchill, deoarece acesta nu are vreo soluție pentru chestiunea de mai sus, ci a propus doar ca întreaga problemă să fie amînată pînă la sfîrșitul războiului.

Mareșalul Stalin s-a declarat de acord cu ideea că acesta este punctul nevralgic al britanicilor.

Președintele a spus că ar dori să stea de vorbă cîndva în viitor cu mareșalul Stalin despre chestiunea Indiei. Consideră că cea mai bună soluție ar fi o prefacere totală, ceva în genul transformărilor sovietice.

Mareșalul Stalin a răspuns că problema Indiei este complicată, întrucît există niveluri diferite de cultură și separație între caste. A adăugat că o prefacere totală ar însemna revoluție.

Se apropia ora 15 și sosise momentul începerii ședinței tripartite.

Președintele a declarat, în concluzie, că un motiv în plus ca să fie bucuros că se găsește în această casă constă în faptul că aceasta îi oferă posibilitatea să se întîlnească mai des cu mareșalul Stalin în condiții cu totul neoficiale și diferite (sic — F.R.).

* În acest loc, M.S.M.C. înregistrează în continuare: „Consideră că ar fi o mîiopie ca nemții să fie lăsați să sugrume Iugoslavia fără a se da acestui brav popor, care acum luptă sub conducerea lui Tito, armele pe care le cere”. M.B. nu înregistrează această frază.

DOCUMENTELE SECOLULUI XX

ANTONESCU DESPRE ULTIMA ÎNTREVEDERE CU HITLER

În numărul 3 (12) din martie 1968, am publicat stenograma germană a ultimei întâlniri dintre Hitler și mareșalul Antonescu, care a avut loc la începutul lunii august 1944. Așa cum era și inevitabil, autorul stenogramei — omniprezentul dr. Paul Schmidt — a redat, cu lux de amănunte, punctul de vedere al Führerului, trecînd foarte repede peste replicile, întrebările sau comentariile „Conducătorului” de la București.

Dar Antonescu a ținut, la rîndul său, să aștearnă pe hîrtie cîteva din ideile principale dezbătute în cadrul convorbirilor cu Hitler. La 6 și 7 august 1944, el a dictat un „rezumat” al acestor discuții. Spre deosebire de documentul german, textul mareșalului nu se mărginește la o simplă și „obiectivă” înregistrare a celor spuse, ci cuprinde o serie de aprecieri și considerente personale, care n-au fost nici măcar fugar schițate lui Hitler.

Ceea ce izbește în primul rînd pe cititorul rezumatului este tonul acestuia. Vechea și nemărginita admirație față de Hitler pare să se fi estompat. Mareșalul își permite să remarce „lungimea” expunerii făcută de führer ca și agitația și chiar enervarea din glasul lui. Cînd führerul își explică înfringerile prin defetismul manifestat de generalii săi, „Conducătorul” român lasă pe seama istoriei să judece dacă afirmația este întemeiată sau nu, ceea ce constituie un mod destul de perid de a-și arăta scepticismul față de cele susținute de conlocutorul său. De altfel, Antonescu nu-și ascunde convingerea că se vor comite greșeli în cursul epurăției cu care a fost însărcinat Gestapoul și că rezultatele acestor răfuieli vor fi dezastruoase pentru Reich.

De-a dreptul surprinzătoare apare bruscă constatare a mareșalului că Germania este cea care a provocat războiul. E un lucru pe care Antonescu l-a „descoperit” în ceasul al doisprezecelea, după ce, în toți patru anii precedenți, afirmase în cor cu propagandistii lui Goebbels că mielul fusese vinovat de agresivitatea lupului.

Dar cea mai mare importanță o prezintă faptul că, așa cum reiese din rezumat, Antonescu își dă seama că Germania hitleristă merge spre înfrîngere. El enumeră cîteva din eșecurile înregistrate de germani pe frontul de Răsărit și deduce din ele „totala catastrofă” spre care se îndreaptă România. Măsurile militare preconizate de Hitler „nu sînt de natură a mă liniști” recunoaște Antonescu.

Cu atît mai criminală apare hotărîrea sa de a continua războiul alături de Germania nazistă. Așa cum reiese din „rezumat” complicele de la București al führerului nu are în fața istoriei pe care o invocă cu orice prilej nici măcar alibiul orbirii, al lipsei de luciditate. „Strînsă în ghiarele unui clește atît de tragic, România trebuie să sucombe”, socotește el.

Dar soarta țării noastre nu a fost decisă de un vremelnic dictator, ci de poporul ei, care a știut s-o salveze la timp de la dezastru. Cel care a sucombat a fost fascismul. România trăiește, mai vie, mai viguroasă, mai înfloritoare ca oricînd.

Textul * se publică, pentru prima oară, respectîndu-se cu strictețe ortografia și stilul originalului.

A. DEAC

* Arhiva Istoriei Centrală, Fondul Cabinetul vicepreședintelui Consiliului de Miniștri, dosar 10.

În ziua de 4.VIII., la Cartierul general al fűhrerului (Wolfschanze), în Prusia Orientală, am avut o convorbire de 5½ ore cu fűhrerul. Fiind chemat, programul vizitei a fost fixat de germani și discuția dusă de fűhrer.

Următoarele trei capitole esențiale au fost atinse de fűhrer în această convorbire.

- Relativ la atentat ;
- Situația armatei germane pe frontul de Est, a pierderilor ei, a posibilităților materiale de înlocuire a acestor pierderi, a armelor noi ce înțelege să introducă succesiv în acțiune, pe toate fronturile, pentru cîștigarea războiului ;
- Relativ la atitudinea României în viitor

În ceea ce privește atentatul, fűhrerul a făcut, cu lux de amănunte și într-un ton variat de la calm la agitație și chiar enervare, istoricul luptei care s-a dus în contra sa prin acțiuni oculte și printr-o opunere în anumite ocazii, la anumite măsuri, opuneri făcute național-socialismului de vechea clasă aristocratică germană, atît din armată cît și din cadrul statului.

Din această lungă expunere rețin numai punctele esențiale, care sînt cam următoarele :

Vechea clasă conducătoare germană, destul de numeroasă și puternică ca trecut și poziție socială, împreună cu factorii economici au făcut totdeauna o surdă opoziție național-socialismului, conducerii regimului, și în special fűhrerului.

Această clasă a inclinat către menținerea vechilor metode practicate în trecut și o pactizare cu evreimea, pe care a calificat-o ca dușmană de moarte a progresului și civilizației europene și chiar [a asemănat-o] cu ce a rămas din clasa similară din Rusia sovietică, reprezentată prin generali și mareșalii ruși, judecați și condamnați în faimosul proces intentat acestora în 1936 de către Stalin. Insistînd asupra acestui punct, a afirmat că generali ruși au căzut victima lui Stalin pentru că ei ar fi fost înțeleși sau înclinați spre o înțelegere cu aceia din poporul german care azi sînt acuzați ca adversari ai săi și contra cărora e pe punctul să ia măsuri foarte drastice.

Fűhrerul a afirmat apoi că așteaptă de 6 ani producerea acestui atentat și e foarte

mulțumit că a avut loc pentru că i-a dat ocazia pe de o parte poporului german să strângă rîndurile în jurul său, iar lui posibilitatea să curețe prin măsurile cele mai radicale atît organizația de stat cît și, în special, armata de toate aceste elemente.

Führerul mi-a afirmat categoric că înfrîngerea suferită recent de Grupul de Armată de Centru cît și cele din cursul verii și iernii din 1943 se datoresc toate numai defetismului provocat de aceste elemente, care, prin atitudinea lor, au slăbit spiritul de luptă al soldaților germani.

Istoria, desigur, va judeca și trage concluziile definitive în această privință atunci cînd toate elementele care stau la baza politică și militară a conducerii războiului vor fi date la iveală și în ceea ce privește acțiunea purtată de Germania în lupta ei pentru cucerirea spațiului vital necesar ei cît și pentru dominația europeană.

După ce a arătat așa cum vede problema, care după mine poate să aibă și alt aspect, führerul nu a ezitat să afirme că cele mai radicale măsuri de stîrpire a elementelor ce le socotește vinovate de înfrîngerile suferite de armata germană sînt în curs de a fi luate și nu se va opri în fața nici unui obstacol pentru curățirea radicală a acestor elemente, a corpului ofițesc. Pentru a aduce la îndeplinire aceste intenții, mi-a declarat că se folosește de reichsführerul Himmler, căruia i-a încredințat cele mai vaste puteri în această privință, și de o comisie compusă din mareșalul Keitel, mareșalul Rundstedt, generalul Guderian și alți ofițeri membri marcanți ai SS pentru a stabili lista acelor care de la mareșal pînă la cel mai tînăr ofițer sînt considerați că trebuie să fie excluși din viața militară a Reichului.

Este, desigur, o acoperire luată în fața istoriei pentru eventuale erori care, desigur, se vor comite în epurăriunea ce se urmărește.

Făcînd aluzie la generalii germani prizonieri la ruși, care au fost constituiți într-un comitet de luptă împotriva național-socialismului — eu refuz să cred că e o acțiune pornită cu adevărat din inițiativa și voința ofițerilor germani, care au dat dovadă de înalt patriotism și un înalt sentiment al onoarei, calități războinice deosebite, de care au dat dovadă mai multe secole de-a rîndul, în ocazii foarte grele pentru statul german —, mi-a afirmat că nu va ezita să dea cel mai drastic exemplu executînd familiile acestor ofițeri. A completat această ultimă afirmare cu amenințarea care mi-a făcut-o că este decis să pedepsească de acum înainte cu moartea orice general de orice rang care se va mai retrage în fața inamicului.

Timpul va dovedi dacă revenirea și adoptarea în cadrul unei armate cu tradiție istorică și militară atît de bogată în fapte de glorie și mindrie, mijloacele aces-

tea, [...] vor da rezultatul așteptat sau vor duce la unele just contrare.

Văzînd pînă la ce punct periculos se aluneca în această privință și gîndind și la viața acelor mareșali și generali germani cu care am luptat pe frontul din Rusia și România, unde au acționat cu trupe române, am gîsit de a mea datorie să-l întrerup și să intervin în favoarea lor, afirmînd că la toți acești generali, și în special la mareșalii von Kleist și von Manstein, am găsit întotdeauna o finută ireproșabilă de demnitate militară, o pricepere desăvîrșită și o atitudine extrem de corectă, care nu mi-au putut lăsa niciodată impresia unui sentiment de ostilitate contra regimului, ci, din contra, de fidelitate pentru patria lor și conducerea germană.

La aceasta führerul mi-a răspuns că persoana celor doi mareșali nu e pusă în joc, dar că, dacă ancheta ce se va face va dovedi că și mareșalii sînt inovații, el nu va ezita să aplice și acestora pedeapsa pe care o merită. Insistînd asupra instantaneității cu care tot poporul german și armata germană au manifestat prin telegrame și scrisori sentimentele lor de fidelitate față de führer, ceea ce a reconstituit și consolidat blocul german în lupta ce se duce, mi-a afirmat că soldații germani din Ministerul de Război, de îndată ce au aflat de atentat, au executat ei din proprie inițiativă, fără să spună pe ce criteriu, pe ofițerii germani din acel minister presupuși ca ostili partidului și führerului și a adăugat că are telegrame de la soldații germani care cer onoarea de a executa ei pe generalii germani și mareșalii germani care vor fi sortii sumarei execuții. Führerul vede în acest gest semnul valorii armatei și dovedea solidarității armatei cu persoana sa.

Impresia mea este că dîndu-se curs acestor tendințe, mai ales în cadrul armatei, se va ajunge la rezultate contrarii și se alunecă iar pe o pantă periculoasă.

Pentru a justifica și mai mult execuția măsurilor care-și urmează cursul lor tragic, führerul mi-a arătat că, contrar în ceea ce cred alții (probabil că a fost informat că printre acești alții sînt și eu, de aceea a finut poate să insiste asupra acestui fapt), aceste măsuri, în loc să slăbească, vor întări armata și națiunea germană. A dat ca exemplu Rusia, unde după ce Stalin a înscenat în condițiunile tragice cunoscute procesul contra generalilor, toți în Europa și chiar în Germania au crezut că datorită acestui procedeu armata rusă a fost desființată. Realitatea dureroasă de azi ne arată, a subliniat führerul, că armata rusă, în loc de deorganizare și slăbire datorită acestor măsuri, a ieșit întărită considerabil, pentru că a fost purificată de elementele care aveau nostalgia vechiului regim, și are azi forța datorită căreia noi suferim ceea ce

suferim. Rămâne și în această privință ca timpul să arate, întrucât comparația e justificată mai ales dacă se ține seama că armata germană de la 1940—1942 a dăruit fulgerător toată rezistența militară a Europei și a fost dusă în aceste lupte pînă la Stalingrad de către ofițerii germani care azi stau toți sub amenințarea dezonoarei și a morții pentru simplul fapt că fac parte dintr-o veche clasă care a adus totuși prosperitatea, mărirea și gloria Germaniei.

Terminînd acest capitol, fîhrerul a conchis că datorită atentatului a putut să ia prin reichsfîhrerul Himmler o serie de măsuri care-i vor da pe cîmpul de luptă o armată nouă de aproape două milioane de oameni, pe care ofițerii astăzi aflați sub acuzație îi ocroteau și-i țineau în condiții de a nu participa efectiv și direct la luptă, și-i vor asigura un randament și mai mare în ceea ce privește producția materialului de război, afirmînd că, atîta timp cît s-au ocupat militarilor de industria de armament, randamentul acestei industrii nu era decît de 9% din producția actuală.

După ce a aruncat și acest blam, care, desigur, constituie o acoperire a carenței tehnice în care se găsește Germania în al patrulea an de război, pe care ea l-a provocat față de adversarii săi, fîhrerul s-a întors către mine și a adăugat:

„Am ținut să vă fac această comunicare în privința atentatului — cauzele lui, măsurile luate și consecințele lui — în fața marelui Keitel ca exponentul cel mai înalt al armatei germane, alăturînd în același timp și național-socialismul”, probabil cu în-doitul scop de a da marelui Keitel un avertisment de ce trebuie să facă în calitate de președinte al comitetului de epurație și a-mi arăta, pe de altă parte, solidaritatea armatei, prezentă la această expunere prin mareșal cu ideile sale.

Pentru mine și după o justă observare a colonelului Davidescu, căruia i-am dictat aceste note, este adevărat că în Germania revoluția începută la 1921 nu s-a terminat și-și urmează cursul. Metodele acestea pot să fie și salvatoare, dar și dezastruoase.

Terminînd partea referitoare la atentat, fîhrerul a făcut o expunere a situației militare de pe frontul de Est, a posibilităților tehnice asigurate Germaniei pentru lupta viitoare cît și a intențiilor sale de viitor.

În ce privește situația pe front, legînd-o de atentat și, desigur, cu încercarea de a trece răspunderea asupra altora, fîhrerul a afirmat că defecțiunea din sectorul central al frontului de Est este consecința defetismului provocat de generali germani, lăsîndu-mă să înțeleg că chiar în cadrul conducerii Grupului Central s-ar fi găsit ofițeri sus-puși implicați în atentat. Dacă realitatea ar fi aceasta, desigur că situația în care se găsește Germania ar fi mult mai gravă, pentru că experiența făcută de atîta în trecut a dovedit că nici o revo-

luție făcută de armată nu poate duce decît la distrugerea sigură și totală a statului.

Ținînd seamă de trecutul și disciplina de organizare și de superioritatea instrucției germane, sînt îndreptățit să cred că nu aceasta a fost cauza care a determinat prăbușirea Grupului de Centru și apoi prăbușirea întregului front. Sînt sigur că ceretătorii de mine vor găsi și alte cauze ale acestui dezastru.

În ceea ce privește pierderile suferite de armata germană în primăvara și vara anului 1944, fîhrerul a afirmat că ele pot fi reprezentate sub raportul:

— armament infanterie 25% din producția pe iulie;

— armament greu și ușor de artilerie 50%;

— tunuri de asalt 45%;

— care de luptă 100%.

Față de această situație a conchis, afirmînd că a luat astfel măsuri ca în interval de o lună de la această dată aceste pierderi să fie acoperite prin sporirea capacității de lucru, fără a influența producția și deci alimentarea războiului cu material tehnic.

În ce privește posibilitățile de viitor, fîhrerul — ca și în întrevederea anterioră — s-a arătat foarte încrezător în posibilitățile germane și a subliniat că datorită atentatului armata s-a întărit, pentru că prin purificarea cadrelor se va reuși să se pună ordine în haosul lăsat de delăsarea și chiar sabotajul ofițerilor din vechiul regim în posturile de răspundere pe front și în interior datorită faptului că au fost încredințate reichsfîhrerului Himmler conducerea și organizarea armatei din interior.

În ceea ce privește armamentul, pagubele produse nu sînt mari, iar programul producției este în pantă ascendentă în toate domeniile.

Privitor la șansele de viitor, fîhrerul mi-a spus că numai cei lipsiți de energie pot pierde războiul și a ținut să repete a doua și a treia oară ceea ce s-a petrecut în războiul silezian, cînd, cu tot avizul mareșalilor prusieni încărcăți de glorie și al oamenilor de stat, Friederic a perseverat și a învins. În această ordine de idei, a ținut să sublinieze energia mareșalilor Tito și Stalin. În ceea ce privește acesta din urmă, a afirmat că în 1942 Rusia era total prăbușită și la această convingere ajunseseră toți generalii ruși, și numai energia lui Stalin a susținut armata și poporul, realizînd ceea ce a realizat.

Tito, deși pierde în fiecare lună 15.000 de oameni, totuși găsește în patriotism și în energia sa mijloace de a ridica noi oameni, reușind să imobilizeze circa 20 de divizii germane în Balcani (cîră care-mi pare exagerată).

Scotînd în afară aceste exemple, luate din trecutul glorios al Prusiei, cît și a celor

doi conducători ai anarhiei slave, fűhrerul a conchis cű este sigűr de redresarea poporului german datoritű atentatului și de întűrire armatei prin purificarea cadrelor ei.

Pentru ca sű mű convingű și mai mult în aceastű privinű, fűhrerul mi-a spus cű în 1933, cűnd a luat conducerea Germaniei, nu avea nici un tun greu, iar în 1939, cűnd a fost nevoit sű se angajeze în lűptű Germaniű, a avut cea mai puternicű artilerie. În 1933 nu a avut nici un submarin, iar în 1939 cea mai puternicű flotű submarinű ; în 1933 nici un avion de lűptű, în 1939 cea mai puternicű și modernű aviaű ; în 1933 nici un tanc, în 1939 cele mai puternice și valoroase unitűi blindate.

Comunicűndu-mű acestea, a adűgat cű ceea ce a fost în stare sű facű între 1933 și 1939, atűt sub raportul tehnic cűt și în ce priveűte dorinűa de a învinge, va fi în stare sű facű și de acum înainte.

Dupű ce a terminat cu un lux de exemple și argumente expunerea referitoare la posibilitűțile actuale și viitoare ale armatei germane, fűhrerul, uitűndu-se drept în ochii mei, mi-a spus în mod cu totul intempestiv și cu totul neobiűnuit în practica dintre conducűtorii de state, fűrű nici o indicaűie anterioarű, cű acesta a fost scopul întrevederii noastre, chestiunea raporturilor viitoare dintre Roműnia și Germania, arűtűnd cű vrea sű știe atunci, deci imediat, dacű Roműnia și, în special, conducűtorul ei, mareșalul Antonescu, a subliniat, sűnt decűși sű urmeze pinű la sfűrűt Germania.

Total surprins de aceastű intűrebare, care venea, desigur, din calcul, dupű arűtűrea műsurilor drastice, care merg pinű la distrugerea ofűterilor și familiilor lor, luate în Germania contra acelorű care nu sűnt de aceeași pűrűre cu conducerea germanű în ceea ce priveűte metodele întrevűnűtate pentru conducerea politicű și militarű a statului, am cűtűt sű cűűtig timp de reflectat asupra rűspunsului ce urma sű-l dau, arűtűnd în prealabil fűhrerului regretul meu în ceea ce priveűte atentatul și pűrűrea mea asupra situaűiei din Rűsűrit, pericolele ce acest front prezintű pentru Roműnia și care sűnt greutűűile ce am de învűs din cauza situaűiei provocate de bombardamentele aeriene inamice.

Terminűnd aceasta și revenűnd la chestiunea esenűialű care am observat numai în ultimul moment cű făcea obiectul real al convocűrii, am declarat categoric și fűrű cea mai micű ezitare cű nu aű putea rűspunde la întűrebarea aceasta, deoarece am fost surprins și consider cű aceastű ches-

tiune trebuie trűnűatű pe cűi diplomatice. În plus nu pot da un rűspűns într-un fel sau altul pinű ce nu am eu rűspűns la urműtoarele chestiűni prealabile :

1. Aű dori sű știu care sűnt intenűiile Germaniei privitor la lűpta dusű pe frontul de Sud, care intereseazű Roműnia, afirműnd cű dacű trűpele germane nu pot sű menűűin aceastű parte a frontului cel puűűn pe linia actualű Roműnia nu ar putea sű se angajeze sű meargű pinű la distrugerea ei totalű alűtűri de Germania. I-am reaműntit cű Germania s-a angajűt sű apere graniűele Roműniei și cű d-l von Ribbentrop a fűcut recente declaraűiuni prin care a afirműt cű Germania se apűrű la Nistru. Fűhrerul mi-a rűspűns în mod categoric cű este hotűrűt sű menűűin acest front, la care afirmaűiune am rűspűns cű, fűrű a pune la îndoiűalű aceastű afirmaűiune atűt de categoricű, sűnt dator sű-i reaműntesc cű în toamna anului 1943 mi-am fost fűcute declaraűiuni tot atűt de formale cű va executa din capul de pod Nicopol o acűiune pentru a restabili legűtura cu Crimeea și a despresura trűpele de acolo, iar în martie 1944, idem, declaraűia formalű cű în iunie 1944 va trece la ofensivű pentru a recuceri Ucraina. Reaműntűndu-mű acest lucru, i-am adűgat cű nici una dintre aceste douű operaűiuni nu au fost executate și cű bűnuiesc cű nu o schimbare de atűtűdine a determinat aceasta, ci imposibilitatea în care s-a gűsit s-o facű.

Am conchis spunűndu-mű cű nu pun nici de aceastű datű la îndoiűalű ce în ocűziile precedente buna intenűie a fűhrerului de a menűűine frontul actual din Moldova și Basarabia, dar ca militar cu experienűă am adűgat cű nu putem conta numai pe ceea ce voim noi sű facem. Totul este în funcűie de puűűina și, mai ales, de voinűa inamicului și nu trebuie sű ignorűm cű ruűii au dovedit, pinű acum cel puűűn, o mare superioritate de forűe, de mijloace tehnice și de manevrű.

Fűhrerul a ezitat sű afirme cű în orice împrejurare va menűűine dreapta frontului pe poziűia pe care se gűseűte.

2. Treűűnd la a doua intűrebare prealabilű, am spus cű, cu începere din aprilie, Roműnia este supusű la o acűiune de bombardament masiv, în special din partea aviaűiei de bombardament și vinűtoare americanű. I-am arűtat cű acest bombardament se succede din sűptűműnű în sűptűműnű, cű ne produce pagube considerabile la rafinűrii, la C.F.R., la industrii, oraűe și ne costű numeroase victime omeneűi. În

fața acestei acțiuni a inamicului, România este cu totul dezarmată, neavînd nici mijloace de artilerie ș.a. decît numai pentru Ploiești, pentru București în măsură insuficientă și pierzînd, din cauza luptelor aeriene și inferiorității și ca număr, și ca tehnică, aproape total aviația ce am opus în aprilie și căreia azi Germania nu reușește să-i înlocuiască pierderile atît la unitățile române cît și la cele germane de vinătoare. Am arătat că pagubele se cifrează la noi la sute de milioane și, dacă continuă, frontul nu va mai putea fi alimentat, căci materialele de reparație ale materialului C.F. sînt epuizate, iar altele nu mai vin, iar numărul de locomotive și vagoane stricate împiedică buna aprovizionare a frontului. Această situație va crea în țară o situație economică dezastruoasă.

Am conchis că, dacă Germania nu ne dă posibilitatea ca să ne apărăm, România nu poate păstra această poziție la infinit, deoarece ar duce-o la o totală catastrofă.

Führerul nu mi-a dat nici o asigurare că e în măsură să mă pună în situația de a face față în condițiuni acceptabile bombardamentelor inamice. Mi-a afirmat cu această ocazie că din cauza sfaturilor greșite date de așii aviației germane Udet și Mölders s-a luat un drum greșit și fabricarea a două avioane, unul de vinătoare și altul de bombardament, a fost total ratată, din care cauză s-a pierdut și superioritatea aeriană.

Mi-a reamintit că și în 1914—1918 superioritatea a trecut dintr-o tabără în alta și este sigur că perioada de criză a trecut și că în curînd va putea face și în acest domeniu față (fără a afirma că va relua superioritatea), însă nu-și va risipi mijloacele noi sau în curs de creație întrebunîndu-le în anumite sectoare, fără să spună care anume. Cu alte cuvinte, și la această a doua chestiune prealabilă răspunsul nu a fost formal.

3. A treia întrebare prealabilă pusă a fost aceasta: i-am arătat că România se găsește astăzi într-o situație mult mai grea ca înainte din cauza acțiunii Turciei. Dezvolînd acest punct, am arătat că Turcia poate deschide Strîmtoarele, pentru ca cota parte din flota italiană obținută de la anglo-americiani să treacă în Marea Neagră, să răstoarne echilibrul aci și să facă posibile debarcări masive pe coasta românească. Am afirmat că România nu e în măsură să se apere în bune condiții. Tot în legătură cu trecerea Turciei de partea aliaților, o altă consecință cunoscută de toți e că turcii pot pune la dispoziția anglo-ameri-

canilor bazele aeriene dinainte pregătite. Consecința va fi bombardamente anglo-americe zilnic sau chiar de mai multe ori pe zi asupra teritoriului român. În acest caz, situația României ar evolua vertiginos spre catastrofă.

Führerul mi-a spus că nu crede că Turcia va deschide Strîmtoarele și da baze aeriene.

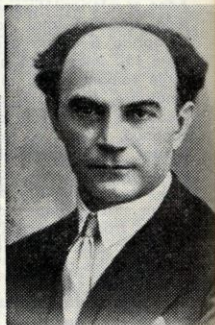
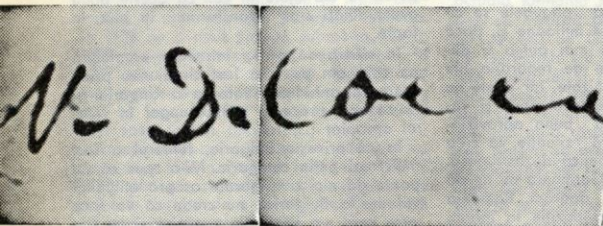
A evitat să-mi dea un răspuns cu ce ar putea să mă ajute în caz că aceste două eventualități s-ar transforma în plin, în fapte.

În sfîrșit, a patra întrebare prealabilă pe care am pus-o a fost chestiunea privitoare la atitudinea viitoare a Ungariei și ce se va petrece în spațiul ungar în viitorul apropiat [...]

În ce privește Bulgaria, führerul a fost mult mai puțin categoric. Mi-a spus că nu poate da nici o asigurare asupra atitudinii viitoare a Bulgariei, nu crede că va face acte care s-o ducă la o pieire și nu știe care va fi prezentul de mîine al Bulgariei.

Am fost, desigur, foarte surprins de această ultimă afirmaare.

Cum însă în expunerea enervată a führerului nu am putut trage concluziunea că am înțeles bine ce a spus privitor la regenta bulgară, aș fi voit să reviu pentru a mă edifica total asupra celor ce vrea să facă în Bulgaria în cazul unei carențe a regentei. Nu am putut-o face, deoarece discuția a lunecat pe problema economică dintre România și Germania, care a dus la raporturi foarte încordate, deoarece Germania înțelege ca România să finanțeze războiul ei pe teritoriul nostru și eu trebuie să apăr avutul și munca poporului și statului român. Întrebunînd, cu ocazia schimbului de argumente în debaterăa acestei probleme constatarea că în aceste timpuri, cînd totul trebuie să meargă la război și totul trebuie să fie pus în slujba războiului, rămînînd ca socotelile să fie făcute mai firziu, expresia „meschinărie” și „negustorie” i-am răspuns, desigur, ceea ce trebuia să-i răspund și, în special, i-am arătat că este surprinzător pentru mine, care după 3 ani de luptă comună în care poporul și statul român au făcut sacrificii și pentru cauza lui, dar și pentru cea germană și pentru Europa (pentru că mi-a spus că Germania luptă pentru România și pentru Europa), și că am crezut că am meritat altă răsplată ca aceasta ce aud azi din gura führerului. Ora fiind înaintată, m-am desprîjit de führer după o discuție de 5½ ore, fără să-i fi dat vreun răspuns nici negativ, nici pozitiv la întrebarea intempestivă pe care mi-a pus-o.

Publicăm, în acest număr, al patrulea — și ultimul — fragment din „Jurnal”. Numeroase corespondențe primite la redacție atestă că astăzi, ca și ieri, în cercuri largi de cititori există același viu interes pentru scrierile neuitatului Cocea.

Publicarea în extenso a „Jurnalului” în colecția „Istoria pentru toți” va îmbogăți peisajul memorialisticii românești cu o operă remarcabilă — cronică a unei epoci involburate și, totodată, testament spiritual, cu profunde sensuri contemporane.

4 decembrie [1939]

Scurtă întrevvedere cu Radian. Intr-o jumătate de minut îmi dă autorizația pentru apariția unei reviste săptămânale. În restul de patru minute și jumătate încerc să-i sugerez ideea unei amnistii generale. Invoc toate argumentele de rigoare. Îl conving că rolul lui de ministru al propagandei e să ia [de] gît chestia asta și să contribuie astfel la potolirea spiritelor. Îmi făgăduiește că va vorbi unde se cuvine, la momentul oportun. Se teme numai ca Sovietele să nu considere cumva o eliberare a comuniștilor, și în special a Anei Pauker, ca o dovadă de slăbiciune din partea noastră și... de frică.

★

Văzut pe Maurer, pe Sandu¹ și pe alții. Starea de spirit minunată. Am încercat, într-adevăr, să le răcoresc entuziasmul, să-mi arăt îndoielele, să ridic obiecții. N-am izbutit. Sint fericit

¹ Este vorba de Sandu Lieblich (nota red.)

6 decembrie

Seara, de la Bejan², am aflat, printre altele, următoarele :

Neprețuitul nostru suveran face parte din același regiment refugiat în Moldova pe vremea marelui război, ca și Bejan. Cumnatul acestuia, colonelul Bădescu, sau Rădulescu, comanda regimentul. Prințul Carol dispărea uneori zile întregi de la slujbă. Făcea lungi excursii cu motocicletă. Intr-o zi însă nu s-a mai întors. Nici a doua zi. îngrijorat, alarmat, colonelul a trimis în toate direcțiile soldați ca să-i dea de urmă. Bieții oameni au bătut văile și dealurile, drumurile și pădurile, fără să dea de print. Nimeni n-a închis ochii în noaptea aceea. Și abia a treia zi, cînd pierduseră cu toții nădejdea să-l mai găsească, o telegramă de la Iași i-a vestit că A.S.R. fugise cu Zizi Lambrino la Odesa.

Fuga aceasta de pe front, în plin război, se numea pe atunci, cum se numește și astăzi în termeni militari : dezertare.

² Petre Bejan, om politic liberal din anturajul lui Gheorghe Tătăreanu (nota red.).

Vrînd, nevrînd, și părintele dezertorului, și sfetnicul Coroanei ar fi fost siliți s-o interpreteze astfel.

Atunci însă, dîndu-și seama de gravitatea faptei și vrînd să evite prințului suprema dezonoare pentru un soldat, colonelul, cu rizicul cinstei și carierei lui, a făcut un act care putea să-l salveze pe prinț: un fals în acte regimentului.

Chemat la lași, a prezentat suveranului o adresă de predare a comenzii, falsificată de el. Și sub ordinul acesta de zi, iscălitura princiară falsificată la fel.

Regele și miniștrii au trebuit să se închine. Prințul a scăpat numai cu patruzeci de zile închisoare.

N-a protestat niciodată împotriva falșului.

N-a ezitat nici o clipă să se folosească de el.

Și nu l-a răsplătit decît cu mult mai tirziu cînd, avînd toată puterea în mînă, a dizgrațiat, printre cei dinții, pe colonelul care-l salvase, așa-zicînd, onoarea.

Intr-atît e de adevărat că, orice s-ar spune, există totuși o justiție imanență și înfinit de ironică atunci cînd o aplică îngrătitudinea regilor sau inconștiența nebulilor.

18 decembrie

Azi abia mi-am adus aminte că ziua mea de naștere a trecut, încă de-acum cîteva zile, fără să mi-o sărbătoresc. Merita totuși. Cinci-zeci-și-nouă de ani, bătută pe muchie, de tinerețe! Cei mulți înainte! Măcar pînă ce-o vedeai, un ceas, cu ochii mei, izbucnirea revoluției.

De patruzeci de ani, o prevăd, o aștept.

N-o să mă bucur de roadele ei. Ce importă! Or să se bucure alții: Alga, Ioana, prieteni, străini, necunoscuți, toți și toate cîți vor veni după mine și nu vor ști niciodată ce amară e fericirea omului în mijlocul durerilor și nedreptăților omenești. [...]

22 decembrie

Starea mea sufletească e aceeași. Contradictorie. Bizară. În ciuda tuturor raționamentelor, în ciuda principiilor, a convingerilor, pînă și a speranțelor, nu pot, orice aș face, orice aș încerca, să înțeleg sau să mă împac cu politica „genialului” Stalin. Am înghițit, cu noduri, pactul lui cu Hitler. Îmi spuneam: războiul între capitaliști nu putea să izbucnească altfel, Stalin trebuind să se facă frate și cu dracu pînă ce-o trece punctea. Și, mai presus de toate, Sovietele își rezervau astfel formidabila lor forță armată, ca să intervie la momentul oportun. [...]

Am înghițit ani de-a rîndul și fumul înecăcios de tămîie care se ridica din toate cădelnițele oficialității sovietice sub nasul lui Stalin. Marele Stalin! Genialul Stalin! Părintele popoarelor, Stalin! Se inaugura o uzină? Stalin a proiectat-o! Se înmulțeau tractoarele? Stalin le-a uns roțile! Pornea o locomotivă? Stalin a însuflețit-o! Își lua avînt un avion? Stalin i-a dat aripi! [...] Epoca lui Stalin! Veacul lui Stalin! [...]

Inghițeam totuși fumul înecăcios. Îmi spuneam: infinita prostie omenească are poate nevoie încă de idoli sau de eroi impuși cu mare zgomet de rotative, de discursuri, de radiofonie, de tam-tamuri răsunătoare. Douăzeci de ani de regim comunist n-au putut să ridice toate sufletele, să trezească toate mințile. Cei de la Moscova, acolo, la fața locului, își dau mai bine seama decît noi prin ce mijloace, bune sau rele, deplorabile sau detestabile, dar eficace în definitiv, se pot atrage și încălzi marile mase ale mulțimii. Dacă nu se poate altfel, fie și așa. La urma urmei de ce n-ar fi îngăduit revoluționarilor, care urmăresc un ideal superior de dreptate și egalitate socială, să-și tămîieze idoli, să-i inventeze la rigoare, cînd pentru menținerea tuturor strîmbătăților și ticăloșilor societății capitaliste dintr-un Hitler se face un semizeu și dintr-un poltron dublat de un avar scrîntit la mîntă ca bietul nostru rege un cavaler fără teamă și fără pată, un animator, un deschițător de drumuri noi.

Cu o singură condiție însă.

Ca îndărătul fumului gros de tămîie să bată într-adevăr o inimă, să strălucească într-adevăr o minte lucidă și vie. [...]

Oricui îi este permis în războiul actual să facă greșeli. Cu cît statele capitaliste vor săvîrși mai multe păcate și greșeli, cu atît va fi mai bine pentru viitorul omenirii. Un Chamberlain, un Daladier, poartă pe umerii lor răspunderea organizației sociale perimate pe care o apără. Înfrîntă, Franța își va schimba structura socială, dar nu va pieri. Înfrînt, Imperiul britanic se va disloca, lorzii și bancherii din City vor pieri, dar proletariatul englez va continua să trăiască și fără bogățiile fabuloase ale Indiei, din care nu s-a înfruptat niciodată.

Cu totul alta e situația Sovietelor.

Unicul stat proletarian nu-și poate îngădui luxul nici unei singure erori. [...]

Dezaastrele armatelor roșii de azi se pot schimba mîine într-o catastrofă generală.

Anglia atît așteaptă. Stă la pîndă. A simțit unde e călcîiul lui Achile. Nu va ezita să dea lovitură pe care o dorește și o pregătește de la sfîrșitul războiului trecut. [...]

Știu că, oricare ar fi soarta armelor, războiul actual nu se va putea termina fără o

universală conflagrație revoluționară. Zilele burgheziei sînt numărate. Destinul capitalismului e pecetluit.

Dar de ce să-i prelungim noi înșine agonia? De ce, din încăpăținare stupidă, din orgoliu — fie el și de clasă — să se joace soarta revoluției pe cartea riscantă a gerului și lacurilor finlandeze?

Pace, tovarăși. [...]

23 decembrie

Guvernul a stabilit valoarea mărcii nemțeste la patruzeci și nouă de lei.

Pe mărcile astea, care, peste cîteva luni, nu vor mai face nici cît o ceapă degerată, dăm aurul recoltelor noastre, și sudoarea țăranilor noștri, și toate bogățiile subsolului românesc.

Și nu le dăm proștește, de bună voie. Le dăm cu sula-n coastă. Le dăm scrișnind din dinți: robi, fără să fi fost cumpărați, învinși fără să fi luptat, jefuiți ca în codru, fiindcă avem ghinionul să facem economicește parte din spațiul vital al bestiei prusace.

25 decembrie. Crăciunul

Sînt singur. Nici măcar Ioana nu-i lingă mine. Nici vizite, nici scrisori, nici telegrame. Răsfoiesc cărți, note, amintiri.

Copiez:

„Morți, singură virtutea ne întovărășește sufletul. Vrei să eviți moartea? Ucidă răul în tine! Dreptate pentru toți; fii bun față de toți; aceasta-i legea”.

Așa vorbea Buda, acum vreo două mii și mai bine de ani.

Și cu mult încă înaintea lui, poate cu alte mii de ani, pe pieptul mumiiilor egiptene, se așeza printre bandelele papirusului acesta: „Am fost uman. N-am ucis; n-am înfometat; n-am făcut să plîngă pe nimeni. Niciodată văduva n-a pătimit din pricina mea. Am hrănit pe cel flămînd. Am dat de băut celui însetat; am dăruit vestimente celui gol. Pretutindeni unde mi-am purtat pașii am semănat bucurie”.

Simple exagerări, firește. Fără îndoială că pușini dintre defuncții Egiptului se purtau în viață așa cum hieroglifele sacre le slăveau faptele. Dar cineva totuși a trebuit să conceapă idealul acesta de omenie, să-l întrevadă, să-l vizeze măcar și să-l aștearnă pe foi de papirus, ca o îndreptățire sau ca o scuză a existenței. Și cum te împacă cu omenirea gîndul ăsta simplu că încă de-acum patru, cinci, șase mii de ani, omul simțea nevoia să iasă din pielea lui de brută.

Caietul al II-lea³

Guvernul mareșalului Antonescu a luat o hotărîre eroică și patriotică. Editorii de manuale școlare au primit ordinul să suprimă din cărțile de istorie, de geografie și de limba română toate paginile privitoare la luptele victorioase de la Mărăștii și Mărășești, precum și tot ce s-ar referi la „barbarii” de acum două mii de ani care de pe țărmul drept al Rinului atacau Imperiul roman.

Editorii, firește, se vor supune. Școlarii omului viitor nu vor mai citi în cărți ce fapte mari de arme au săvîrșit părinții lor pe cîmpurile de luptă prohibite. Neamțul imbecil își va închipui încă o dată că tot ce se ascunde vremelnice oamenilor sau copiilor, nu există. Iar mareșalul cu cap inexpressiv sub fruntea țesută va fi convins de **lăcă** că paginile istoriei pot fi șterse cu o singură limbă sub șezutul lui Hitler.

Autentică din gura unui nemțofil:

— Vin din Ucraina. Am văzut la fața locului tot ce au făcut bolșevicii. E de speriat, domnule! Dacă nu intervine războiul, în douăzeci de ani de pace încă, rușii ar fi luat-o cu o sută de ani înaintea tuturor popoarelor. [...]

Îngust și limitat mai e și geniul inventiv al omului. Pentru unul care într-adevăr născoceste ceva nou, sute și mii de alți oameni nu fac altceva decît să meargă pe dîra trasă de cel dintîi, să-i completeze sau să-i perfecționeze invenția cu un șurub mai mult, cu o roțiță mai puțin, cu un milimetru sau un miligram de forță sau materie în plus sau în minus. Unul inventează tunul, avionul, sau locomotiva. Zeci și sute de ani după dînsul, unica preocupare a inventatorilor e să sporească bătaia tunurilor cu cîteva metri mai mult decît au izbutit s-o facă predecesorii, sau să accelereze mersul locomotivei și zborul avionului. Un principiu odată găsit, pe baza lui brodează serii nesfîrșite de urmași. În știință, întocmai ca și în arte, ca și în literatură. Mii de inși care imită, adaugă și perfecționează. Ici și colo, cînd și cînd, cite unul care creiază.

De vorbă cu Geo Bogza. Printre multe năzbîții, ghidușii și năzdrăvenii, o reflecție cu scaun la cap.

„Nemții sînt odioși pretutindeni. Odioși adversarilor; detestați de propriii lor aliați. În Slovacia, inventată de ei, poporul îi urăște. În Croația au un singur noroc: ura împotriva italienilor e așa de mare, încît ura împotriva lor trece pe al doilea plan. Ungaria îi suportă cu nerăbdare. Ce să mai

³ În această parte a „Jurnalului”, privitoare la evenimentele din timpul dictaturii antonesciene și războiului antisovietic, însemnările nu mai sînt date (nota red.).

vorbim de România, unde la o mie de oameni dacă găsești un nemțofil plătit sau cointerestat. Cum vor putea deci nemții, pe terenul acesta nesigur de ură universală, să clădească ceva durabil sau să învingă, măcar și efemer? [...]

De 35 de ani urmăresc evoluția hoției naționale. Pot demarca trei epoci bine distincte. Prima epocă, până la 1916. Se fură cu firiță, cu acte în regulă, cu mare teamă. Politicienii erau siliți să recurgă la fel de fel de trucuri ingenioase ca să le înghită țara cointeresarile. Partidele se spionau și se denunțau între ele. Ziarele libere le țineau hangul. Un ministru, prins asupra faptului, era ca și scos din viața politică. Așa cum, de pildă, și-a încheiat cariera Bădărău. A doua epocă poate fi cuprinsă între 1916—1930. „Răspunderile” avortate ale mareșalului Averescu, scursorile takiste ajunse la suprafață, năvala fripturiștilor rămași de căruța vechilor partide și furișaiți în cele noi [...], traficantii țărănișmului de sub cămașa scoasă din țări a lui Mihalache, la care se adăugau deprinderea lipsei de control din trecutul război și stările intermitente de cenzură și stare de asediu, au dat țara pe mîna tilharilor mari, mijlocii și mărunți care furau fără altă teamă decît a judecătorelui de instrucție și cu unica rușine că pot fi descoperiți. În sfîrșit, ultima epocă începe cu urcarea pe tron a gangsterului Carol al II-lea și continuă, într-un crescendo impresionant, cu Gîruiții, Manoileștii, cu legionarii și cu Antoneștii ei. De data asta, judecătorul de instrucție nu mai sperie pe nimeni, iar rușinea e să nu te adaptezi mediului de hoție obștească. Furtul îmbracă purpura regală. Carol ia ca din punga lui din visteria statului; cere, și i se dăruiesc ferme, castele, moșii, fabrici, acțiuni, toate bogățiile țării; și cînd i se rezistă cade la tranzații fructuoase (vezi cazul Kaufmann) sau aruncă în temniță pe intratabili (vezi cazul Ausrchnitt). După pilda și asemănarea lui, toți subalternii, de la miniștri pînă la aprozi, fac la fel. Pecinginea se întinde. Cangrena a ajuns la os. Provinciile României Mari sînt scoase la mezat [...] Legionarii vind Berlînului ce mai rămîne din România ciopîrțită. Iar Antoneștii, ca să se menție fie și în fruntea unui stat flămînd și scheletic, îi dau carne de tun.

Ce-o să mai dăm, cui o să mai dăm de aici încolo, nu știu! Ceea ce e lesne de prevăzut însă e că epoca asta nu e pe sfîrșite și că o alta, mai tragică încă, ar putea să-i urmeze. [...]

Mari și zguduitoare sînt tragediile antice. Credem că nimic nu poate să întrecă în orozor anumite scene din Shakespear. Ce mai înseamnă însă toată imaginația drama-

furgilor de odinioară pe lingă realitatea zilelor de azi!

Ceea ce mă îngrozește în războiul actual nu e numărul morților, oricît de mare ar fi, nu e sălbăticia organizată a măcelurilor, oricît ne-ar întoarce cu veacuri îndărăt, nu e îndobitocirea sistematică a umanității cu toate mijloacele științifice inventate pentru alte țeluri și de minți care aveau alt ideal. Toate războaiele trecute n-au făcut altceva; și omenirea a trăit destul ca să se deprindă cu spectacolul asasinatelor în masă și cu prăbușirea civilizațiilor trecătoare.

Tragedia vremii noastre e cu totul alta, și e într-adevăr diabolică. E tragedia milioanelor de țărani și muncitori de pe toată întinderea Europei, condamnați să muncească și să lupte ca să doboare unica alcătuire socială care i-ar fi eliberat din robie. Muncitori din occident, țărani de pe malurile Dunării, veșnicii exploatați, veșnicii amăgiți, ei care n-aveau și nu puteau să aibă altă speranță de dezrobire decît în triumful comunismului, pornind la război împotriva țărășilor lor din Rusia Sovietică și comunistă!

Timpenie? Supremă perfidie? Sau tragică fatalitate?

Are viața vreun țel? Ce întrebare! Fiește că are. Țelul cel mai înalt, mai bun, mai prodigios cu putință, țelul pentru atîngerea căruia orice efort și orice jertfă merită să fie făcute, țelul ultim, țelul suprem — viața, ea însăși.

Scriu paginile astea pentru mine singur, mai rar ca să-mi string nădejile sau bucuriile, mai des ca să-mi vărs năduful. Dacă vor vedea vreodată lumina tiparului, va fi prea tîrziu. Oamenii vor avea atunci alte griji, alte năzuinți. Vor fi uitat de mult ororile epocii lui Hitler, așa cum am uitat și noi crimele lui Atila.

Și asta mă doare.

Să vezi pe cîigași, să auzi geamătul victimei, să știi că un singur strigăt scos la timp ar putea să oprească crima și, cu călșul cenzurei în gură, să nu poți striga măcar odată: ajutor!

M-am pripit cu descurajarea. Viața — chiar și așa stupidă cum o trăim — ne mai prezintă cînd și cînd motive de înveselire. Pînă adineaorea am ris cu hohote. Guvernul a dat un nou comunicat. Le interzice femeilor să-și mai dea cu roș pe buze și bărbatilor să-și descheie cămeșile la gît. Pare-se că sfînta noastră cruciadă împotriva comunismului nu tolerează roșul, nici măcar pe buzele femeilor. Și pare-se că pentru un brav cavalerist ca mareșalul nostru, rușinea cea mare e să fii descheiat la gît, iar nu la nădragi.

DESCIFRÎNDU-L PE MARX

După cum se știe, Karl Marx scria în limbile germană, engleză, franceză, italiană, rusă, greacă și chiar sanscrită. Dacă mai menționăm și citatele din alte limbi pe care le folosea foarte frecvent atât în lucrări, cât și în bogata sa corespondență, este lesne de conchis că numai un poliglot încercat poate citi și înțelege manuscrisele marelui întemeietor al socialismului științific.

Dar dificultățile descifrării nu se limitează la domeniul filologiei. În afară de numeroasele corecturi, rectificări și completări pe care Marx le aducea textelor sale, scrisul lui este extrem de necitit. El însuși declara într-un rînd, cu caracteristicul său umor: „Mă dor cumplit ochii, deoarece am fost nevoit să recitesc propriile mele pagini din *Critica economiei politice*”. Fiica lui, Jenny, se bucura de faima de a fi singurul om capabil să înțeleagă, de la prima lectură, cuvintele așternute de Marx pe hirtie cu atita impetuoșitate, încît literele se suprapuneau sau erau pur și simplu eliminate. Experții în grafologie au constatat că, în medie, termenii sînt reduși la o treime din dimensiunea lor, mai ales în cazul lungilor cuvinte compuse, atât de des întîlnite în limba germană. Nu rareori Marx se mulțumea să noteze prima și ultima literă a unui cuvînt, umplînd spațiul dintre ele cu o simplă linie ondulată.

Unul dintre cei mai reputați specialiști din lume în descifrarea textelor originale ale lui Marx este Nina Ilinicina Nepomneșceaia, colaboratoare a Institutului „Marx-Engels-Lenin” din Moscova. Doctor în filologie și istorie, stăpînînd patru limbi moderne și latina, ea lucrează de mai bine de patruzeci de ani în acest domeniu, unde a înregistrat succese remarcabile. Astfel, într-o scrisoare a lui Marx către tatăl său, datînd din 1837, exista un cuvînt pe care nici măcar Jenny nu reușise să-l înțeleagă. La rîndul său, Kautsky se străduise multă vreme să-i dezlege taina, dar tot în zadar. Pornind de la ideea că s-ar putea ca la mijloc să nu fie un termen în limba germană, Nepomneșceaia l-a identificat,

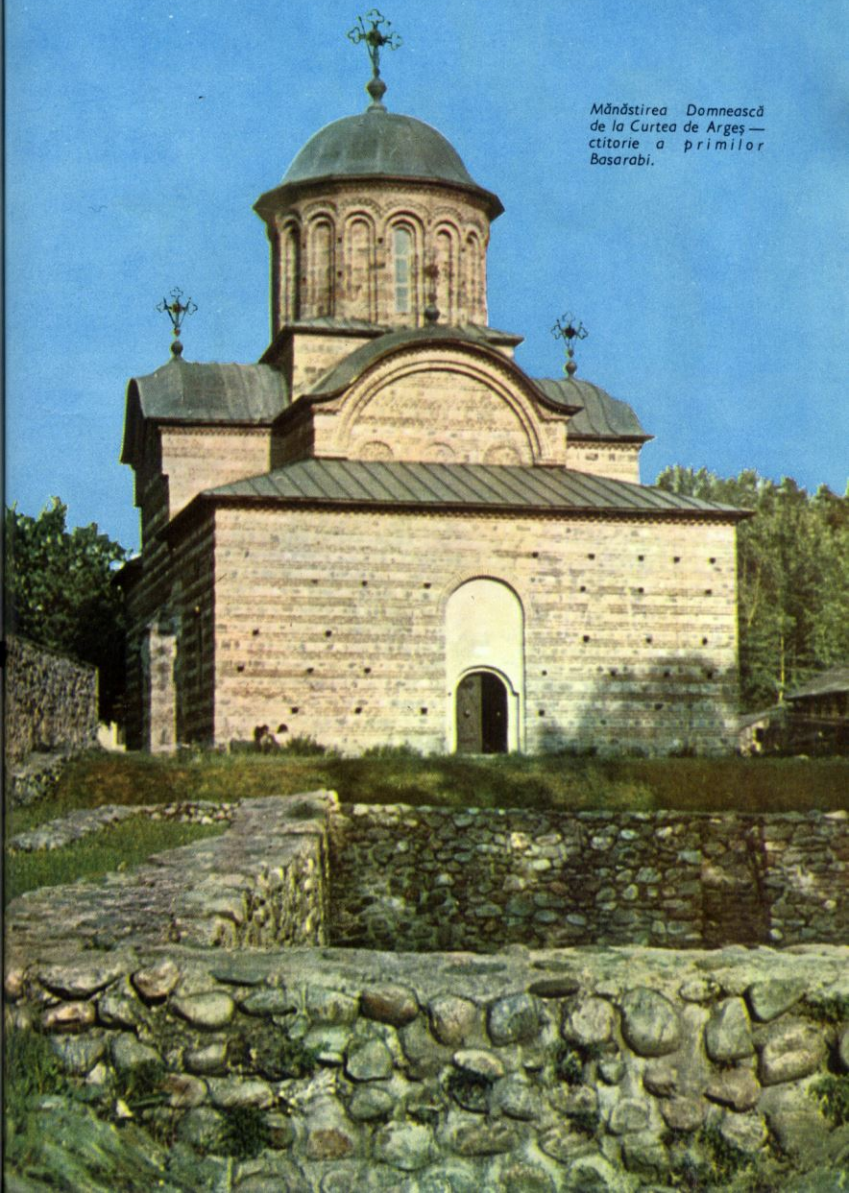
N. I. Nepomneșceaia studiînd un manuscris

după o muncă stăruitoare de opt luni: era substantiv latin.

Tot datorită ei, au fost clarificate anumite confuzii. Vreme de cîteva decenii, s-a considerat că, într-una din lucrările sale, Marx scrisese *Mutter des Bankwesens* (mamă a științei bancare), ceea ce nu se prea potrivea cu contextul. Nepomneșceaia nu s-a putut împăca cu gîndul că o minte atât de ascuțită și de lucidă scăpase din vedere o eroare de sens. Și, într-adevăr, greșeala aparținea nu autorului, ci celor care-i citiseră rîndurile: Marx scrisese de fapt *Ritter des Bankwesens* (cavaler al științei bancare) — formulă care se încadra perfect în context.

La vîrsta de 73 de ani, Nina Ilinicina Nepomneșceaia continuă să aprecieze că munca legată de descifrarea manuscriselor lui Marx este una dintre cele mai pasionante pe care și le poate dori un om de știință.

Mănăstirea Domnească
de la Curtea de Argeș —
ctitorie a primilor
Basarabi.

În afară de textele redactate în scrierea cuneiformă, străvechea civilizație sumeriană se caracterizează prin remarcabile opere de artă executate în urmă cu câteva milenii

În celulele Doftanei s-au șlefuit,
întocmai ca diamantul, caractere,
voințe, militanți neînfricați ai
luptei pentru eliberarea socială
și națională a patriei.

Dramatic, plin de riscuri și pri-
vațiuni a fost regimul pe care
au trebuit să-l suporte militanții
revoluționari în Doftana, al cărei
nume de „Bastilie românească”
a făcut înconjurul lumii.

LES CAHIERS DE L'HISTOIRE

L'HISTOIRE DE LA ROUMANIE

des origines
à nos jours

N° 75 - AVRIL 1968

FRANCE 4 F - CANADA \$ 1

*Numărul din aprilie a.c. al cunoscutei reviste franceze „Les Cahiers de l'Histoire”,
consacrat istoriei României*

STEFAN FORIS

Schiță pentru o viitoare biografie

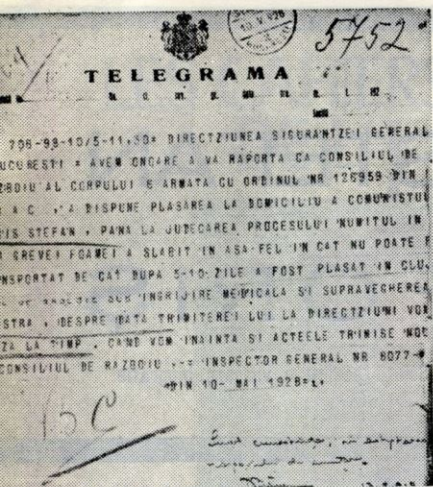
AL. GH. SAVU

Documente ale partidului comunist... Articole din presa revoluționară și democratică... Mărturii ale tovarășilor săi apropiați... Note ale siguranței... Câteva fotografii... Treptat, în fața noastră începe să capete contur și culoare personalitatea omului și comunistului Ștefan Foriș. O personalitate complexă, așa cum este viața însăși: cu luminile și umbrele ei trecătoare.

Răsfaînd voluminoasele dosare provenite din arhivele siguranţei, reţine atenţia o notă pe care, la 29 octombrie 1921, poliţia braşoveană a adresat-o Ministerului de Interne: „Din cercetări mai reiese că în sindicatul muncitorilor şi a partidului socialist din Braşov se face o oarecare propagandă... susţinută mai ales de Elekes Andrei şi Foriş Ştefan...” Astfel, un agent agramat din Braşov a scris prima filă din miile care aveau să se adauge, pe parcursul unui sfert de secol, la dosarul lui Ştefan Foriş.

Curind siguranța a început să scormonească trecutul acestui „element subversiv”. Părinții? O familie onorabilă de mici întreprinzători, cu domiciliul în comuna Târlungeni, din județul Brașov. Acolo a văzut Ștefan Foriș lumina zilei la 9 mai 1892. Inclinații native spre științele exacte sau poate mai degrabă dorința tatălui ca fiul să-și continue îndelungatele au călăuzit pașii tinărului Foriș spre liceul real din Brașov și apoi spre Facultatea de fizică și matematică din Budapesta. În contact cu studenții naționalităților asuprite din Imperiul austro-ungar, a avut revelația adevăratei sale vocații: aceea de militant pentru eliberarea societății

[illegible]

...Numitul în urma grevei foamei a slăbit în așa fel în cit nu poate fi transportat..."

și națională. Era la vîrsta idealurilor nobile și a dăruirilor generoase. Peste ani, în casa lui Foriș, mulți studenți aveau să deprindă abecedarul revoluției...

Cu gradul de sublocotenent de rezervă, a părăsit armata austro-ungară îndată ce imperiul s-a destrămat sub loviturile națiunilor oprimate. În septembrie 1919 a revenit la Brașov. Talentul deosebit în însușirea limbilor — vorbea româna, ungara, franceza și germana —, acuratețea stilului și limpezimea ideilor, crezurile politice i-au deschis porțile presei muncitorești și democratice. Profesiunea? Întotdeauna răspunsul va veni firesc de pe buzele lui Foriș: ziarist.

În această calitate — devenise între timp redactor la „Munkás” — a participat frecvent la întrunirile muncitorești care se țineau laînt în acea epocă de efervescență revoluționară, pledînd pentru ideile comunismului și vîndînd remarcabile calități de propagandist. Tînărul cu statură impunătoare, cu fruntea înaltă de intelectual și ochi căprui în care străluceau reflexe metalice, a parcurs la Brașov o etapă importantă a carierei sale de revoluționar. În 1921 a devenit membru al Partidului Comunist Român. Un an mai tîrziu, comuniștii din Brașov l-au ales delegat la conferința pe țară a partidului.

După ce autoritățile au suprimat gazeta „Munkás”, Foriș a trecut în redacția ziarului „Világosság”. În septembrie 1922, și acesta a fost interzis.

Se încerca reeditarea ambelor ziare la București. În acest scop, Ștefan Foriș a părăsit orașul de la poalele Timpei, stabilindu-se definitiv în Capitală. Aceasta a deschis perspective largi activității sale; i s-au încredințat sarcini, tot mai grele și tot mai de răspundere, în organele centrale ale organizațiilor democratice de masă:

1923—1924: participă activ la reparația ziarelor „Munkás” și „Világosság”, iarăși interzise, la tipărirea ziarului ilegal „Emleknap” și a unui număr, de asemenea ilegal, din „Világosság”. Aceasta îi atrage prima arestare, din fericire de scurtă durată.

1925: împreună cu Lenuța Filipovici, N. Doreanu și alți militanți revoluționari organizează munca de agitație și propagandă în rîndul studenților din București și din alte centre universitare din țară.

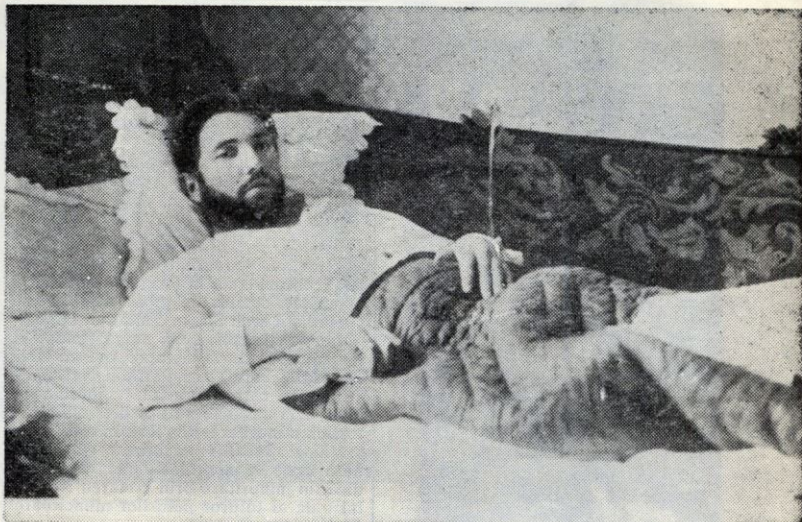
1926: devine secretar al conducerii centrale a Ajustorului Roșu.

1927: este ales membru al Comitetului Central al Blocului Muncitoresc-Tărănesc, împreună cu Mihail Macavei, dr. Eugen Rozvan, Koloman Müller, Alexandru Mihăileanu, Simo Geza, Mihail Cruceanu, N. Popescu-Doreanu etc.

Extinderea activității B.M.T. a produs o adîncă îngrijorare guvernului. În toamnă anului 1927, numeroși activiști ai acestei organizații au fost arestați pe neașteptate, încălcîndu-se grosolan înșeși prevederile constituției și ale legislației burgheze în vigoare. Împreună cu Alexandru Mihăileanu, Foriș a protestat public împotriva arestărilor abuzive. În închisoarea din Cluj, unde fusese internat în așteptarea procesului, el a declarat greva foamei. 27 zile de grevă i-au măcinat sănătatea, pînd să-i fie fatale. După un consult medical minuțios, autoritățile l-au predat pînă la proces în grija familiei, considerînd exclusă orice posibilitate de fugă.

S-au înșelat însă. Organismul viguros al lui Ștefan Foriș s-a restabilit repede. Pentru a-l feri de represalii, partidul a organizat trecerea lui ilegală peste graniță. Va fi judecat și condamnat în contumacie de către consiliul de război al Corpului 6 armată Cluj la 10 ani închisoare și 50 000 de lei amendă. A fost una dintre cele mai grele condamnări pronunțate în acel proces.

Deținem, relativ, puține știri despre perioada petrecută de Foriș în străinătate. Potrivit unor informații, s-a deplasat, din însărcinarea Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, la Moscova, apoi la Viena și la Berlin, reprezentînd Partidul Comunist Român în relațiile cu Federația Comunistă Balcanică. La sfîrșitul anului 1930, a revenit ilegal în țară pentru a organiza secția centrală de agitație și propagandă a partidului. Activitatea desfășurată de Foriș în această direcție, strîns împletită cu lupta care se purta atunci împotriva fracționismului și pentru pregătirea Congresului al V-lea al P.C.R., a avut unele rezultate im-

După 27 de zile de greva foamei

portante, cum a fost apariția ziarului „Scinteia”.

Foriș însuși n-a participat la Congresul al V-lea, ținut în decembrie 1931. Bănuindu-i prezența în țară, siguranța l-a pus sub strânsă urmărire, reușind să-l descopere locuința conspirativă și să-l aresteze în noaptea de 26 august 1931.

A rămas timp de patru ani îndărătul grațiilor penitenciarelor Văcărești și Doftana. Cînd a ieșit din temniță, la 1 noiembrie 1935, avea 43 de ani. Mai mult de jumătate fuseseră închinată mișcării revoluționare.

Crescut din tinerețe de partidul comunistilor și verificat la școala aspră a luptei de clasă, maturizat din punct de vedere politic și ideologic, Ștefan Foriș putea primi sarcini și funcții de cea mai mare răspundere. Abia eliberat din închisoare, i s-a încredințat conducerea colegiului de presă care ființa pe lângă Secția de propagandă și agitație a Comitetului Central al P.C.R. Au urmat încă trei ani de muncă intensă, poate cei mai fecunzi din viața lui. Erau anii cînd, în fața primejdiei crescînde a fascismului și hitlerismului, întregul partid își concentra forțele în direcția închegării Frontului Unic Muncitoresc și a Frontului Popular Antifascist. De numele lui Foriș și al altor intelectuali comuniști și democrați ca: N. D. Cocea, Lucrețiu Pătrășcanu, I. Vineanu, Alexandru Sahia, Ilie Zaharia, I. Popescu-Puțuri, Petre Constantinescu-Iași, Ștefan Voicu,

T. Teodorescu-Brașiște, Ilie Cristea și mulți alții, este legată apariția vastei și atât de variatei prese antifasciste care a dominat în acei ani publicistica românească. Articolele scrise personal de Ștefan Foriș și publicate, cu semnătura proprie sau sub diferite pseudonime, în presa legală și ilegală vădesc continue eforturi pentru depășirea vechilor concepții stingiste și sectariste, pentru formularea unor teze care să-și tragă seva din realitățile românești.

În anii dictaturii regale, devenit membru al Secretariatului C.C. al P.C.R., Ștefan Foriș a militat pentru stabilirea unei tactici adecvate noilor împrejurări în probleme majore privind apărarea independenței și integrității teritoriale a țării noastre, respingerea agresiunii fasciste și revizioniste, dobîrîrea dictaturii regale și restabilirea drepturilor și libertăților democratice. Situaarea comunistilor pe poziții patriotice, renunțarea la o serie de teze greșite în problema națională, aprecierea diferențiată a diferitelor formațiuni politice, dorința de conlucrare cu partidele social-democrat, socialist și cu grupările burgheze nefasciste au sporit prestigiul partidului comunist în fața maselor și au creat un climat favorabil constituirii, în perspectivă, a unui front național democrat. La aceasta au contribuit și elucidările produse treptat în Secretariat și în Comitetul Central al P.C.R. cu privire la conținutul dictaturii regale, la fizionomia orga-

„O condiție prealabilă a culturii comuniste este societatea comunistă și pentru amândouă clasa muncitoare trebuie să ducă o luptă lungă, crincenă, pe viață și pe moarte”.

(Din art. *Arta, cultura, comunismul*, apărut în „Világosság naplár”, 1923, pag. 36.)

„Problema minorităților naționale nu poate fi rezolvată în formarea unui bloc minoritar, condus de grozii maghiari și capitaliștii sași. Singurii aliați ai minorităților naționale sînt numai păturile muncitoare de la sate și orașe. Nici Partidul Liberal, nici Partidul Național-Tărănesc, care reprezintă oligarhia și burghesia română, nu pot fi aliații straturilor minoritare din România.

Numai Blocul Muncitoresc și Tărănesc luptă în mod cinstit pentru revendicările minoritare prin creierea frontului unic al tuturor păturilor muncitoare de la orașe și sate”.

(Din art. *Blocul minoritar*, apărut în „Înainte” anul II, nr. 3, din 23 iunie 1927.)

„Social democrația română a făcut doi pași importanți înainte. Primul pas : congresul din aprilie. Acesta, prin rezoluția votată, a făcut apel către masele populare, producătoare, către proletariatul din lumea întreagă, să se unească contra fascismului și contra pericolului de război, pentru încheierea unui tratat de asistență mutuală cu U.R.S.S.

Pasul al doilea a fost manifestația grandioasă de la 1 mai a proletariatului din Capitală la Casa Poporului, sub semnul unității clasei muncitoare. A fost prima manifestație comună a organizațiilor muncitorești după 15 ani de sciziune. [...]

Victoria frontului popular din Franța trebuie să constituie un imbold imens pentru social-democrația română spre frontul unic și frontul popular”.

(Din art. *Ce face Partidul Social-Democrat ?* apărut în „Arena” anul I, nr. 6, din 28 mai 1936.)

În timpul unei scurte vizite la Paris.

nismelor create de acest regim, cum au fost Frontul Renașterii Naționale sau breslele.

Noua tactică impusă de Internaționala Comunistă după încheierea pactului sovieto-german în august 1939 și după declanșarea celui de-al doilea război mondial, tactică ce nu corespundea realităților din România, a dezorientat partidul, avînd ulterior consecințe nefaste pentru întreaga lui activitate. Aplicînd instrucțiunile Internaționalei Comuniste, conducerea P.C.R. din acel timp, inclusiv Ștefan Foriș, căruia îi revenea un rol tot mai important în cadrul Secretariatului, a comis la sfîrșitul anului 1939 și în cursul lui 1940 o serie de greșeli grave, cum au fost indicația de a se părăsi munca în bresle, reluarea atacurilor nejustificate la adresa social-democraților și a altor grupări nefasiste, slăbirea luptei împotriva Reichului și a agenților lui, dezgroparea tezilor profund greșite în problema națională care vizau dezmembrarea teritoriului țării noastre.

În februarie 1940, Ștefan Foriș a trecut ilegal frontiera, răspunzînd chemării Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste. Cînd a revenit în țară — investit în funcția de secretar general al P.C.R. în locul lui Boris Stefanov —, a găsit o situație complet schimbată. Căzută sub jugul fascist și hitlerist, tirat în criminalul război antisovietic, poporul român trăia cea mai întunecată perioadă a zbuciumatei sale istorii.

Poporul român, forțele sale cele mai înalte, democratice, organizațiile sale revoluționare primiseră grele lovituri datorită ares-

tărilor în masă, restrîngerii la maximum a posibilităților de activitate legală, înăsprirea condițiilor muncii ilegale. Reorganizarea activității partidului comunist a trebuit să se facă din mers, concomitent cu munca de elaborare a unei tactici adecvate și, mai ales, cu inițierea și conducerea luptei maselor împotriva regimului antonescian, a cîmpitorilor hitleriști și a criminalului război antisovietic.

În aceste condiții și-a desfășurat Ștefan Foriș activitatea de secretar general al partidului. Pe umerii lui a apăsat o grea răspundere, cu atît mai mult cu cît organele de conducere ale P.C.R. și ale organizațiilor democratice fuseseră descompletate, iar funcționarea lor devenise extrem de anevoioasă datorită terorii și măsurilor polițienești excepționale. Căderile se țineau lanț.

Ștefan Foriș a dovedit în această ultimă și plină de încercări perioadă a activității sale incontestabile calități de conducător: realism în stabilirea liniei politice a partidului, abnegație și tenacitate, încredere în victorie. Partidul a primit lovituri dureroase, dar n-a putut fi abătut de la îndeplinirea rolului său de principală forță a poporului nostru în lupta pentru doborîrea jugului fascist, de organizator al rezistenței naționale.

Funcția de secretar general a reliefat însă și unele trăsături negative ale personalității lui Foriș. Elaborarea diferitelor documente, circulare, materiale de propagandă etc. l-a absorbit exagerat de mult, în detrimentul

GENERALA POLITIEI
ARHIVA SIGURANTEI
Nr 10080 + 17 Iunie 1946
DOSAR Nr. 56

OPERAT 00327
București, 10 Iunie 1946.

Domnule Director General,

Subsemnatele Ana Foriș în calitate de mamă și Victoria
Sârbu în calitate de soție avem onoare a vă aduce la cunoștință
următoarele:

În ziua de 9 Iunie a.s. Ștefan Foriș care domiciliară im-
puneabil cu noi în București, Pasajul Victoria Scara B Ap. 116, a
plecat de dimineața de acasă și nu s'a mai întors. El s'a des-
părțit la ora 11,30 am. de prietenul nostru Dl. Jean Koffler în
piața Brătianu, spunând că merge acasă. De la aceasta era lipse-
te orice urmă a lui.

Bugetul și binevoia a întreprinde de urgență cercetările
de răcoare, cunoșcând că Ștefan Foriș a fost timp îndelungat în
conducerea Partidului Comunist din România și putea avea astfel
adversari în cercurile reacționare-fasciste.

Cu deosebită atenție

Ana Foriș
Victoria Sârbu

organizării și îndrumării activității practice. Era, poate, în maniera lui de muncă și o reflectare a formației dobândite în îndelun-
gata perioadă de timp în care răspunsese de resortul de presă și propagandă — cu
alte trăsături, forme și metode de muncă. Consecințe și mai grave a avut faptul că,
având de soluționat o serie de divergențe în
sinul conducerii partidului — unele con-
tinuare a luptelor fracționiste din perioada
precedentă —, Ștefan Foriș nu a reușit să
găsească acele căi prin care s-ar fi ajuns
la asigurarea unității de conducere. Dim-
potrivă, el însuși a contribuit la alimentarea
și înăsprirea divergențelor din partid. Era
desori dur și nestăpinit în relațiile cu ce-
lelalte cadre ale partidului. Unele critici,
îndreptățite sau nu, mergând până la deza-
vuări publice și etichetări, au amplificat at-
mosfera opăsătoare, de neîncredere și sus-
piciuni din sinul conducerii. Îndepărtarea
lui Ștefan Foriș din funcția de secretar ge-
neral al partidului la 4 aprilie 1944 a fost,
în aceste condiții, justificată, dictată de im-
perativele majore ale pregătirii marelui act
al răsturnării dictaturii militare-fasciste și
trăcerii României alături de Națiunile Unite
împotriva hitlerismului. El a continuat să
primească însă și după 4 aprilie unele sar-
cini din partea conducerii provizorii, rămî-

nînd același militant devotat partidului și
poporului nostru.

Recenta hotărâre a Comitetului Central al
P.C.R. privind reabilitarea unor activiști ai
partidului deschide calea pentru o analiză
aprofundată, obiectivă, nealterată de senti-
mente și resentimente, a personalității lui
Ștefan Foriș. Cu meritele și scăderile ei.

A greși nu înseamnă a trăda. Drama trăită
de Foriș după eliberare, până la sfîrșitul tra-
gic din 1946, a fost drama omului cinstit
și a comunistului devotat, căruia i s-au ne-
gat, fără nici un temei, tocmai cinstea și de-
votamentul, căruia i s-au adus învinuiri grave
nu pentru greșelile săvîrșite, ci pentru fapte
odioso pe care nu le săvîrșise niciodată.
Cumplit deznodămînt pentru un militant de
frunte al partidului, care-și dăruise un sfert
de secol viață și energia, picătură cu pică-
tură, cauzei revoluției!

Oamenii pot fi uciși. Memoria lor poate
fi vremelnice profanată. Dar ei nu pot fi
scosi din istorie, de acolo de unde meritele
lor reale îi situează.

Reabilitîndu-l pe Ștefan Foriș, partidul nos-
tru a făcut un act de justiție. Profund ome-
nesc. Principal. Aderența poporului nostru
la recente hotărîri ale partidului este de-
plină. Pentru că în ele găsește adevărul.
Sînt pagini ale istoriei autentice.

CINE A TRADUS ÎN SECOLUL AL XV-LEA

FLOAREA DARURILOR

ÎN ROMÂNEȘTE?

N. SMOCHINĂ

Între scrierile de seamă din epoca lui Ștefan cel Mare, un loc aparte ocupă traducerea cărții „Floarea Darurilor” — Fiore di Virtù — o lucrare de morală scrisă în grai bolognez, întocmită cu multă măiestrie de călugărul benedictin Tammaso Gozzadini în secolul al XIII-lea. Materialul, împărțit pe capitole, se referă la virtuți și vicii, iar maximele sînt ilustrate simbolic prin chipuri de animale și păsări. Textul cuprinde fragmente din scrierilor antici greci și romani, autori păgini și creștini din evul mediu, Cărțile sfinte, Gesta Romanorum etc. și se termină cu Facerea lumii.

Măiestria cu care a fost întocmită această carte a contribuit la răspîndirea ei cu ușurință în Occident și Orient, fiind tradusă în mai multe limbi și atingînd peste 30 de ediții, tipărite la Veneția.*

Datorită legăturilor lui Ștefan cel Mare cu Veneția, un exemplar al acestei cărți — scris înainte de 1474, cînd textul tipărit a fost renovat cu cîteva mici adăugiri — ajunge în Moldova și este tradus în limba română de Gherman Valahul, postelnicul lui Ștefan cel Mare. La anul 1492, ieromonahul Veniamin, care a activat întîi în Moldova pe lângă episcopul catolic Petru (originar din comuna Christiani din apropierea Sibiului), traduce această carte din limba română în cea slavonă răsăriteană, adică în limba rusă, după cum ne confirmă titlul: *Cniga Flores darovaniam i zlobam. Prevedena z vloscago iazica na voloschii, albo bogdanschii črez Ghermana Vološina, a potom z vološčago na slovenschii črez Veniamina ieromonaha rusina v rocu 1592*** — „Cartea Floarea darurilor sau virtuților și păcatelor, tradusă din

limba italiană în limba valahă sau bogdănească de Gherman Valahul, iar apoi din valahă în slovenească de Veniamin ieromonahul rusin la anul 1592”.

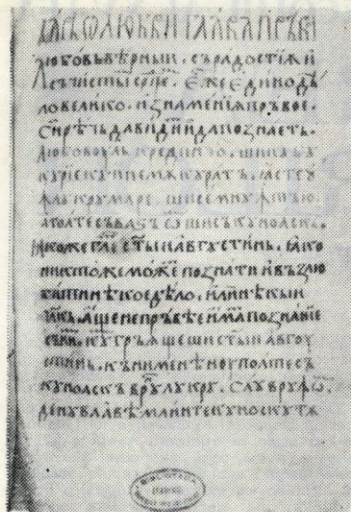
Din nefericire însă nu s-a păstrat nici originalul traducerii românești a lui Gherman și nici acela al traducerii rusești a lui Veniamin. Avem copii ulterioare ale traducerii rusești: una de la începutul secolului al XVIII-lea, cu indicația titlului și a traducătorilor, alta, identică, dar fără indicația anului și a traducătorilor, de la jumătatea secolului al XVII-lea. Există și o copie românească din anul 1523 făcută la mănăstirea Putna.

Copia rusă de la începutul secolului al XVIII-lea are dezavantajul că indică data greșită a anului cînd a avut loc traducerea: în loc de 1492, copistul de mai tirziu a trecut din eroare anul 1592. În urma unor cercetări minuțioase, învățatul rus I. A. Șleapkin a atras atenția asupra acestei greșeli, ca autor al traducerii considerîndu-l pe ieromonahul Veniamin, care a desfășurat o activitate culturală pe lângă Ghenadie, arhiepiscopul Novgoradului. La aceeași concluzie au ajuns și cercetătorii sovietici Ia. S. Lurie și V. D. Kuzmina. În sprijinul vechimii traducerii textului din limba română în limba rusă — sfîrșitul secolului al XV-lea, iar nu al XVI-lea, — vom invoca și cîteva cuvinte slave răsăritene (ruse) care, prin evoluția limbii, își schimbaseră sensul ori dispăruseră în secolul al XVI-lea. Astfel, în copia traducerii textului „Veniamin”, întîlnim termeni ca *brani*—„război”, *buesti*—„nebie”, *poprișce*—„milă” — unitate de lungime etc. Or, cuvîntul *brani*—„război” în decursul secolului al XVI-lea este înlocuit cu *boi*, în secolul al XVIII-lea el re apare ca arhaism, dar numai în romanele de aventuri și povestiri, iar vechiul cuvînt *brani* capătă sensul de dojană, ocară; cuvîntul *poprișce* capătă sensul de cîmp de activitate. Vechimea textului tradus rezultă și din întrebunțarea

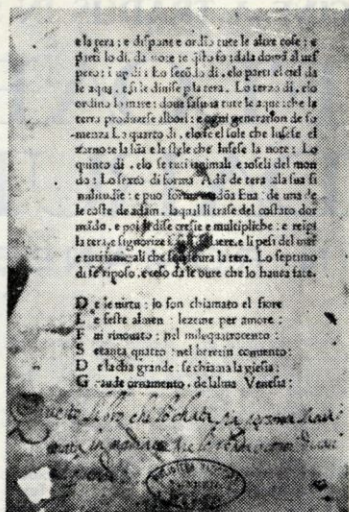
* După afirmația profesorului N. Cartoian, primul care s-a ocupat în țara noastră de „Floarea Darurilor”, numărul edițiilor se ridică la 40.

** Transcrierea cuvintelor slave cu litere latine s-a făcut după pronunția românească.

Prima pagină a textului bilingv din 1523. Mă-năstirea Putna

Ultima pagină a textului „Floarea Darurilor” tipărită în anul 1474 (cu indicația „Fui rinovato...”)

dualului ca ocima-„ochii”, brovoma-„sprincenele”. La aceasta se mai adaugă și denumirile citorva păsări și animale față de care în versiunile de mai târziu s-a simțit nevoia unor explicații suplimentare. Iată câteva exemple care demonstrează această presupunere: în capitolul 7, mila este asemănată cocoșului sălbatec, termen împrumutat din „Fiziolog”. Copistul de mai târziu îl redă prin lectonu, cuvânt inexistent în limba slavă, în loc de alectoru (dativ), fiind nevoit să-l explice printr-un al doilea termen ptahu sinonim în textul rus din 1733 cu petuhu; textul românesc din 1523 folosește termenul „cîntătorul sălbatec”, iar textul tipărit din 1700 are „cocoșul sălbatec”.

La capitolul 34, păcatul desfrîului este asemănat liliacului, care în limba veche slavă se numește nepătiri (din grecescul nectoperos, transformat în secolele XIV—XV în netopiri). Copia textului „Veniamin” are însă neviriu (dat.) și-l explică prin zozulea. Ambii termeni sînt confuzi, încît numai originalul italian (Barbastrelo over Nota) și traducerea românească ne fac să știm cu ce anume se compară acest viciu. Cuvin-

tul neviriu nu există în limbile slave, iar termenul zozulea înseamnă „Cuc” (păsăre).

La capitolul 10, originalul italian compară zgîrcenia cu Rospo — „broască rioasă”. Copia textului „Veniamin” și cea din secolul al XVII-lea traduc acest cuvînt prin glistea (dativ) — „viermelui”; iar textul croat din 1520 și traducerea „Posilovici” din 1647 au jaba — „broască rioasă”. Textul românesc din 1523 are „sobol”; traducerea slavă însă a acestui text completează ulterior cuvîntul prin mişak — „șoricioaică”, pentru ca textul românesc din 1700 să-l dea prin alt nume necunoscut „vuza”.

La capitolul 20, textul italian seamănă minciuna cu Topo over Topinara. Textul „Veniamin” traduce prin greceschi peanara ili po slovenscu crotiș — „pe grecește peanara sau pe slovenește cirticioară”, iar textul din secolul al XVII-lea are mai clar pinara ili po slovenscu crătița — „pinara sau pe slovenește cirtîța”. Bănuim că Gherman Valahul, traducînd acest cuvînt din italiană, a confundat prima silabă to cu articolul nehotărit grecesc to, apoi l-a des-părțit și a arătat că pe grecește se zice

pinara, cuvînt inexistent în limba greacă. Dimpotrivă, acest termen este tradus în textul grecesc prin sacudan. La capitolul 31, originalul italian dă un exemplu de abstenență, în care arată că Alexandru Macedon, trecînd prin pustiul Babilonului și îndurînd o foamă îngrozitoare, un ostaș i-a adus niște faguri cu miere: „certi busi cum miele”¹. Gherman Valahul traduce acest cuvînt prin „mere” (fruct), făcînd o confuzie între termenii italieni miele — „miere și mele” — „mere — fruct”, deoarece cuvîntul corespunzător substantivului miere — se scria în limba italiană miele și mele, acesta din urmă fără accent. Datorită acestei confuzii toate traduceriile slave care au la origine textul românesc au termenul iablăchi — „mere-fruct”. Chiar și textul român din 1700, tradus din limba greacă, utilizînd și un text românesc mai vechi, are tot substantivul „mere-fruct” și nu miere-meli, cum are originalul grecesc; or, dacă ar fi vorba de mere-fruct, atunci originalul grecesc ar fi trebuit să aibă termenul milon.

În afară de titlu, în copia textului „Veniamin” se găsesc și alte urme care demonstrează în mod vădit că inițial textul italian a fost tradus în limba română, iar apoi, din română în cea rusă. Astfel, chiar la capitolul I, traducătorul rus, ieromonahul Veniamin, influențat de forma genitiv-dativ a expresiei „omului cela bunul”, cum are copia românească din 1523, folosește greșit în textul slav forma la dativ bulnomu, cuvînt românesc, căruia copistul de mai târziu i-a adăugat litera suprascrisă „l” în loc de „n” și care în limba rusă n-are nici un sens. De aceea credem că și savantul rus M. N. Speranski îl dă prin buinomu — „nebulnului” (dativ), făcînd o frază fără nici un sens².

La capitolul al 13-lea, textul slav din secolul al XVII-lea dă substantivul italian lo barbiero prin berber, iar copia românească din 1523 are barbir, adică bărbier. Această copie o considerăm din anul 1523, după cum se atestă în Pascalcia din acest manuscris. Data însă (de 1523) este pusă la îndoială de P. P. Panaiteșcu în Începuturile scrisului în limba română, unde susține ca „probabil” anul 1592, pe motiv că „ultima tablă la fila 420 începe cu anul 1592 și se termină cu 1613”. Afirmarea se datorește unei scăpări din vedere. Manuscrisul are două numerotări, una anterioară, făcută de mină, iar alta recentă, făcută cu mașina, după ce manuscrisul a fost achiziționat de Biblioteca Academiei. Aceste două numerotări nu concordă; între ele există o diferență de patru file, și anume: două file între 419 de mașină

— corespunzător cifrei 421 de mină, după care mai lipsesc alte două file — 422 și 423 scrise cu mină, încît fila 420 de mașină are cifra scrisă de mină 424. Filele lipsă, numerotate de mină cu cifrele 422, 423 și 424 cuprindeau Pascalcia din anii 1523—1613, exact pe o perioadă de 90 de ani, cum se întocmește în mod obișnuit. Nici o Pascalcia nu se face pe o perioadă de 21 de ani (1592—1613), așa cum ar rezulta din interpretarea de mai sus. Fila numerotată de mașină cu cifra 420 — pe care se sprijină această afirmație — este continuarea Pascaliei și nu începutul ei; ca dovadă, îi lipsește titlul pe care-l au toate Pascalciile. Tot la anul 1523 se ajunge dacă se ține seama de liniile de pe ultima filă 420r (de mașină) rămase ne-completate, la care se adaugă rîndurile scrise. Ținînd seama că o singură linie corespunde unui an și că fila 420 cuprinde 30 de rînduri, constatăm că cei 90 de ani ai Pascaliei, începînd cu anul 1523, acoperă exact rîndurile din cele două file lipsă (422—423), plus fila 424 (420 de mașină), inclusiv titlul.

Dovada că manuscrisul este mai vechi decît data presupusă (1592) mai rezultă și din faptul că de pe el s-au copiat unele bucăți la anul 1533 și între anii 1560 și 1570.

Textul din 1523 este bilingv, interlinear. După fraza sau maxima slavă urmează partea românească scrisă cu cerneală roșie, atribuindu-i o importanță mai mare. Pe de altă parte, textul slav din acest manuscris este redactat într-o limbă cu numeroase greșeli, ceea ce trădează originea neslavă a autorului. Astfel, chiar la începutul textului întîlnim cuvîntul slav liubovi — „dragoste” de gen feminin. Deoarece acest termen în româna veche este la neutru, autorul textului îl acordă în slavă cu un adjectiv neutru: liubovi vearnii (în loc de vearnaa) — „liubovul credincios”, sii (în loc de sia) liubovi — „acest liubov” etc. Există apoi unele cuvinte în textul slav care prin forma pe care o au dovedesc că sînt luate dintr-un context românesc. De exemplu pohi — „pohiță” în loc de pohoti; paounu (dativ) — „păunului” în loc de navea: po camilu — „pe urmele cămilei” în loc de po velbluditea; liliacu (dativ) — „liliacului” în loc de nepătîru sau netopîru etc.

Aceste exemple întîlnite peste tot, pe lingă multe altele, ne arată că autorul textului de mai sus era român și că opera a fost tradusă din românește în limba slavă la mănăstirea Putna, unde exista o școală de înaltă cultură; că este din anul 1523, iar nu din 1592, și că textul românesc nu poate să fie altul decît o copie de pe traducerea lui Gherman Valahul din limba italiană în limba română, pe care ieromonahul Veniamin l-a tradus din românește în limba rusă la anul 1492.

¹ Textul din 1477 și 1490 au „certi busi de ape con miele”.

² M. N. Soeranski, *Perevodnie sborniki tzerenit v slaveanorusskoi pismennosti*, Moscova, 1904, p. 224.

RIVALUL LUI SHAKESPEARE

Lord cancelar în timpul reginei Elisabeta I a Angliei, Francis Bacon (1561—1626) a rămas cunoscut în istoria culturii ca autor a numeroase lucrări filozofice, alcătuind fragmentele unei vaste enciclopedii a cunoștințelor umane și bazate pe o clasificare metodică și pe controlul experimental. În același timp însă, Bacon este subiectul unei vechi dispute, inițiată, continuată și reluată la diferite intervale de cei care văd într-insul pe... veritabilul autor al operelor lui Shakespeare.

În această controversă, limbajul cifrat joacă un rol de seamă. Bacon era într-adevăr un criptograf priceput și inventase un cifru care purta numele de *alfabetul bilateral*, deoarece numai două litere — A

(S.U.A.), afirma, pe la sfârșitul secolului trecut, că Bacon lăsase patru mesaje prin care declara, în fața posterității, că el a scris „Hamlet” și „Doi tineri din Verona”. Secretara lui Owen, Elisabeth Gallup, a mers însă și mai departe susținând că Bacon era nu numai fiul natural al Elisabetei I, ci și adevăratul autor al tuturor lucrărilor atribuite lui Shakespeare, Marlowe, Green, Peele și altor scriitori ai epocii.

Tot un american, colonelul George Fabyan, excelent criptograf, a studiat lespedea de pe mormintul lui Shakespeare de la Stratford-upon-Avon.

Inscripția actuală datează din 1831, dar Fabyan s-a oprit asupra copiilor existente ale inscripției originale. Într-o traducere liberă, ea glăsuiește: *Prietene, în numele lui Isus te rog ca nu cumva să stîrnești țărîna*

CIFRURI, CODURI ȘI TAINELE LOR

MICĂ INCURSIUNE ÎN CRIPTOGRAFIE (II)

N. VASILESCU

și B —, utilizate în cele mai variate combinații, reprezentau întreg alfabetul. De exemplu :

A = aaaaa	IJ = abaaa	R = baaaa
B = aaaab	K = abaab	S = baaab
C = aaaba	L = ababa	T = baaba

Prin intermediul acestui cifru, un cuvânt ca *român* s-ar scrie :

baaaaaabbbaababbaaaaaabbaa

Firește, un astfel de sistem era destul de complicat, necesitînd timp mult pentru „traducere”. În plus, oricine ar fi citit cîteva rînduri de genul celui de mai sus și-ar fi dat seama imediat că are de-a face cu un cifru, defect esențial pentru un limbaj criptografic. Insuși Bacon recomanda ca cifrurile să fie ușor de scris și de citit, imposibil de „tradus” de către neinițiați și, mai ales, să nu bată la ochi.

În orice caz, în cadrul controverselor referitoare la Shakespeare, susținătorii lordului cancelar filozof și-au căutat argumentele în diferite mesaje cifrate. Astfel, doctorul Robert Dale Owen, din statul Wisconsin

aflată aici. Binecuvîntat fie cel care respectă lespezele și blestemat cel ce-mi atinge osemintele.

Folosindu-se de faptul că inscripția originală cuprindea litere mari, litere mici și litere comprimate (pentru a forma articolul hotărît *the*), Fabyan a afirmat că piatra de mormînt, gravată într-un așa-numit *cifru trifid*, demonstrează că Shakespeare este un pseudonim al lui Bacon.

Dar pînă astăzi singura criptogramă lăsată în mod cert de acesta este conținută în aforismul *SILENCE IS THE VIRTUE OF FOOLS* (tăcerea este virtutea proștilor). Filozoful-criptograf a utilizat două genuri de litere pentru scrierea acestei propozițiuni :

SILENCE IS THE VIRTUE OF FOOLS

Pentru a decifra mesajul, el trebuie împărțit în grupe de cîte cinci litere :

SILEN CEIST HEVIR TUEOF FOOLS

Dedesubtul fiecărei litere tipărite în aldine se pune un B, iar dedesubtul celorlalte cite un A :

SILEN CEIST HEYIR TUEOF FOOLS
AAAAB AAAAA AAABA ABBAB ABBAA

Adică, conform alfabetului bilateral:

B A C O N

MESAGERUL MARIEI STUART

Abordind epoca reginei Elisabeta I a Angliei, nu poate fi trecut cu vederea Sir Francis Walsingham, unul dintre cei mai apreciați miniștri ai acestei suverane. Atras de o lucrare despre criptografie a italianului Jeronimo Cardano, Walsingham a făcut o adevărată pasiune pentru cifruri și coduri, devenind foarte repede un expert în materie. Chemat să ocupe una dintre cele mai înalte dregătorii ale regatului britanic, el a înființat o școală specială de criptografie, pe care trebuiau s-o urmeze

că prizoniera conspira împotriva suveranei engleze.

Succesul fostului pușcăriaș a întrecut toate așteptările. Naivă și romantică, Maria Stuart s-a lăsat păcălită de el, încredințându-i numeroase mesaje cifrate, adresate susținătorilor ei din Scoția și de peste hotare. Una dintre scrisori, purtând pe plic numele lui Thomas Babington, era menită să declanșeze o intervenție a Spaniei în favoarea Mariei, al cărei catolicism o făcea aliata firească a curții de la Madrid. Gifford, care juca rolul de mesager, a deschis plicul, a copiat șirurile de litere, care se succedau fără nici un sens, și a trimis copia lui Walsingham. Acesta a „tradus” mesajul în câteva ore, căpătând astfel o prețioasă probă împotriva Mariei.

La scurtă vreme după aceea, odată cu capturarea și descifrarea altor mesaje, nefericita regină a Scoției era aruncată în temniță, apoi judecată, condamnată la moarte și decapitată.

Conspiratorii care încercaseră s-o ajute au fost arestați și ei, supuși unor groaznice torturi și în cele din urmă executați. Principala acuzație — complot pentru asasinarea Elisabetei și a câtorva dintre miniștrii săi — se sprijinea pe descoperirea a peste cincizeci de cifruri în apartamentele Mariei Stuart. Aparțineau ele cu adevărat prizonierei? Sau fuseseră introduse de Gifford și alți agenți ai lui Walsingham, așa cum sustineau inamicii Elisabetei?

Greu de răspuns la această întrebare, deoarece există argumente care să pledeze și într-un sens, și în celălalt. Un lucru e sigur: execuția Mariei Stuart dovedea cât de periculos poate fi jocul de-a criptografia, chiar pentru capetele încoronate.

A = ○ SOARELE	J = ☾ LUNA	S = ♄ CAPRICORNUL
B = ♃ JUPITER	K = ♉ TAURUL	T = ♀ FEMEIE
C = ♄ SATURN	L = ♊ GEMENI	U = ♋ BERECUL
D = ♅ NEPTUN	M = ♊ RACUL	V = ♎ VÂRSĂTORUL
E = ♆ URANUS	N = ♏ LEUL	W = >
F = ☉ PĂMÎNTUL	O = ♏ FIECĂRE	X = >
G = ♀ VENUS	P = ♋ CUMPARA	Y = <
H = ♀ MARTE	Q = ♏ SCORPIONUL	Z = <
I = ☿ MERCUR	R = ♎ SĂGETĂTORUL	

Cifru bazat pe semnele zodiacului și utilizat în Europa occidentală (secolele XV—XVII)

agenții săi secreți, foarte numeroși pentru perioada respectivă (numai pe continentul european, cincizeci și trei de spioni îl informau cu regularitate pe ministru despre situația din țările cu care Anglia era în raporturi de alianță sau adversitate).

Dintre absolvenții școlii lui Walsingham, cel mai talentat a fost un anume Gilbert Gifford, om cu un încărcat trecut de delicvent. De altfel se afla în închisoare atunci când, cu multă îndrăzneală, i-a scris ministrului: „Am auzit vorbindu-se de activitatea pe care o duce Înălțimea Voastră și aș dori și eu să intru în slujba măritei noastre Regine. Nu sînt chinuit de nici un scrupul și primejdiiile nu mă înspăimîntă. Tot ce Înălțimea Voastră îmi va porunci să fac, voi duce pînă la capăt fără șovăire”.

Walsingham a fost impresionat de tonul scrisorii și l-a angajat pe trimițătorul ei de îndată ce acesta și-a ispășit pedeapsa. Gifford a căpătat misiunea de a cîștiga încrederea Mariei Stuart, fosta regină a Scoției, obligată de Elisabeta să locuiască într-un fel de semidetențiune la Forthgoy. Scopul final era de a procura dovezi

CÎRDĂȘIA CU DIAVOLUL

Francezii, deși intrați mai tirziu în cursa cifrurilor, nu au rămas multă vreme în urma italienilor și a englezilor. Pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd pentru a sublinia imensa întindere pe glob a posesiunilor sale Madridul lansase celebra formulă a „imperului în care soarele nu apune niciodată”, François Viète, matematician și criptograf expert, a fost însărcinat de regele Henric al IV-lea să descifreze mesajele secrete schimbate de spaniolii din metropolă cu urmașii conchistadorilor din Lumea Nouă.

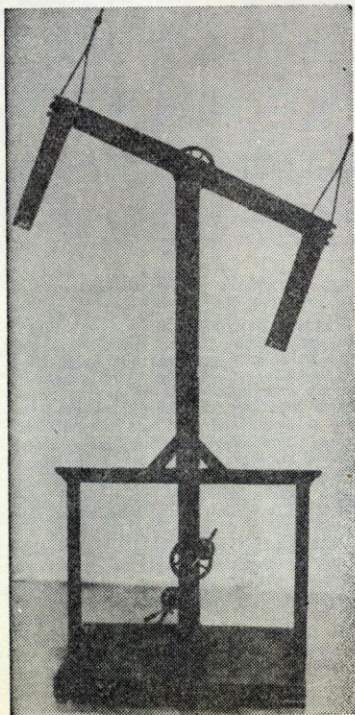
Viète a reușit pe deplin, în ciuda celor peste 500 de semne ale cifrului spaniol, și vreme de doi ani Parisul a fost la curent cu toate măsurile, acțiunile și chiar intențiile puternicului vecin de la sud de Pirinei. Cînd au aflat de cele întimplite, spaniolii s-au înfuriat atît de rău încît au cerut papei să-l convoace pe Viète în fața unei „Curți a cardinalilor” pentru... erezie și cîrdășie cu diavolul. Curtea s-a întrunit, dar abilul

GOOD FREND FOR IESVS SAKE FORBEARE
TO DIGG THE DVST-ENCLOASED HEARE
BLESE BE Y MAN Y SPARES THES STONES
AND CVRST BE HE Y MOVES MY BONES

Ascunde oare inscripția de pe
lespedea mormintului lui Shakes-
peare un mesaj cifrat al lui
Bacon?

Jos : Telegraful optic al lui
Chappe

criptograf a avut prudența să nu se pre-
zinte, așa încât a scăpat teafăr.

Un alt expert francez în această materie
a fost Antoine Rossignol, care a trăit în
prima jumătate a secolului al XVII-lea. Che-
mat în 1626 de către prințul de Condé,
celebru strateg al epocii, el a reușit să
„traducă” într-o singură zi un complicat
mesaj secret. Asediați de Condé, locuitorii
orașului Réalmont anunțau, pe această
cale, pe aliații lor din afară că munițiile
li se terminaseră. Prințul s-a mulțumit să
le trimită înapoi mesajul împreună cu „tra-
ducerea” lui. A și fost suficient pentru ca
orașul să capituleze.

Vestitul cardinal Richelieu a făcut din
Rossignol șeful unui serviciu nou înființat
și consacrat în întregime criptografiei (în
această privință, francezii erau în întir-
ziere cu aproape un secol față de Vatican
și de Republica venețiană). Patruzeci și
șapte de ani, priceputul specialist și-a ser-
vit regii — Ludovic al XIII-lea și Ludovic
al XIV-lea —, inventând ceea ce a rămas cu-
noscut în istorie sub numele de marele
cifru, al cărui secret, îngropat odată cu
autorul lui, n-a putut fi dezlegat vreme de
peste două sute de ani.

Dar Rossignol (privilegiat în limba
franceză) supraviețuiește și prin numele
său, transformat într-un substantiv comun,
care, în argoul poliției, nu desemnează pe
măiastra soprană a lumii păsărilor, ci un
spectacol ce poate deschide orice broască.
Este un omagiu adus capacității lui Ros-
signol de a găsi cheia oricărui cifru.

Pe vremea cînd Napoleon nu era decît
generalul Bonaparte, fizicianul Claude
Chappe a creat telegraful optic — un sis-
tem de semnalizatoare cu brațe articulate,
care mărgineau șoselele și drumurile dintre
frontiere și Capitală. În 1794, grație acestui
procedeu, vestea unei victorii obținute de
francezi a fost transmisă de la Strasbourg

(CONTINUARE ÎN PAG. 85)

DOFTANA — TEMNIȚĂ ȘI UNIVERSITATE

ION ARDELEANU

Porta principală

Închisoare=universitate. Iată o formulă acceptată azi în limbajul istoriei moderne pentru luptătorii revoluționari deținuți în temnițele regimului burghez-moșieresc. Cu siguranță că nici unul dintre cei care au hotărât în 1894 construirea penitenciarului Doftana nu și-au imaginat că regimul temniței grele, hărăzit viitorilor deținuți, va căli forțe și energii care aveau să participe la organizarea luptei pentru răsturnarea domniei exploataților și la conducerea muncii eroice de construire a socialismului în România.

Doftana — închisoarea înălțată pe dealurile de la Telega, în apropierea fostelor ocne, unde și-au ispășit în veacul trecut pedeapsa lăncu Jianu și alți conducători ai luptei pentru libertate și dreptate socială — a devenit, după 1921, penitenciar special pentru deținuții politici, în special comuniști. Dramatic, plin de riscuri și privațiuni a fost regimul pe care au trebuit să-l suporte militanții revoluționari în Doftana, al cărei nume de „Bastilie românească” a făcut înconjurul lumii.

În ciuda destinației și credinței cirmuitoarelor că acesta era locul de izolare și de „reeducare” a comuniștilor, antifasciștilor și a altor luptători pentru democrație și progres, ea a constituit, de-a lungul a două decenii, un centru al luptei revoluționare.

Numerose mărturii, păstrate pînă astăzi — documente scrise, obiecte sau mijloace

ca „șoricelul”, „măgăreța”, „calul moale”, „sacaua” —, ilustrează convingător modul în care închișii din Doftana au reușit să transforme o temniță într-o adevărată universitate comunistă.

„Tribuna” vorbitorilor. Munca politică-culturală se desfășura zilnic, dimineața și după-amiaza, ținându-se, de la ferestrele sau vizetele celulelor, conferințe, referate, prelegeri și recenzii. Seara, după „închidere”, care de cele mai multe ori se termina cu percheziții și bătăi, aveau loc — în ciuda condițiilor grele din închisoare — diferite acțiuni.

Momente de răgaz în Doftana aproape că nu au existat. Totul era subordonat muncii de pregătire politică, ideologică, culturală. Nimic nu era străin pentru colectiv; despre mulți dintre cei ajunși la Doftana se cunoșteau împrejurările în care au căzut. În închisoare, noii sosiți erau puși să relateze desfășurarea procesului, să-și povestească viața, să relateze fapte, acțiuni de la locul lor de muncă, din orașul sau satul de unde veneau. Astfel se realiza o sinteză precisă asupra stării de spirit a maselor, a luptei lor, a eficacității muncii de partid, se conturau pe ansamblu direcțiile de activitate a comuniștilor. Cînd „curtea penitenciară” aducea loturi mari, sporea volumul informațiilor. Ele erau zilnic îmbogățite prin intermediul ziarelor.

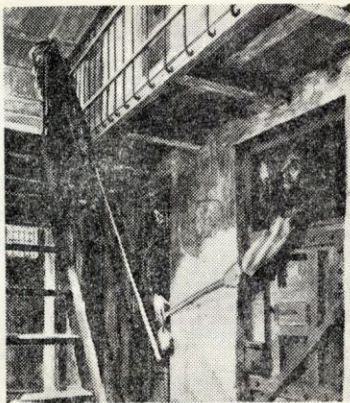
În scurt timp, știrile erau aduse la cunoștința tuturor. Fiecare membru al colectivului avea atribuții precise. Cei mai mulți erau antrenați în munca culturală. Seara la vizetă erau organizate seri culturale, când se relateau știri, se povesteau filme, se țineau lecții. Într-un raport al direcției închisorii se arăta că „deținuții comuniști din penitenciarul Doftana, în fiecare zi, între orele 18—21, și chiar mai târziu, țin discursuri la ferestre, cu voce tare pentru ca toți să fie la curent cu diferite comunicate comuniste și pentru a menține între deținuți spiritul comunist”. Dacă vorbitorul era scos din celulă de către gardieni sau bătuț, un altul continua. Pregătirea unei conferințe sau a unui referat era rezultatul unei munci minuțioase. Exactitatea știrilor relatate i-a uimit de multe ori pe gardienii și comandanții penitenciarului. Ei raportau că deținuții comuniști „sînt la curent cu cele mai noi știri din țară și din străinătate, cunoscîndu-le chiar înainte de a apare în ziar”. Paralel cu studiul literaturii marxist-leniniste se citeau și alte cărți; de aceea, în seria revendicărilor pentru regim politic, luptătorii revoluționari din Doftana au înscris dreptul de a primi ziare, cărți din afară. Între cărțile bibliotecii oficiale a penitenciarului s-au aflat lucrări ca: „Neoiobăgia” de C. Dobrogeanu-Gherea, „Teoria undulației universale” de Vasile Conta, „Opere complete” de N. Bălcescu, scrieri ale istoricilor Nicolae Iorga, A. D. Xenopol, V. Pirvan, opere ale clasicii literaturii române și universale: M. Eminescu, I. L. Caragiale, Voltaire, Diderot, Goethe și alții. Cele peste o mie de volume, pe care vizitatorul de azi al Muzeului Doftana le privește cu firească emoție, reconstituie catalogul bogat și variat al cărților studiate în dosul grațiilor de luptătorii revoluționari.

Doftaniștii își perfecționau continuu cunoștințele. Un timp îndelungat era afectat pregătirii culturale. În celulă sau în atelier se studia fizica, chimia, matematica. În clipele de „odihnă” se învățau limbi străine, iar în pauze cîntece.

Șoricelul : o stînghie subțire, despicată la capăt, utilizată frecvent pentru trecerea documentelor, a virfurilor de creion și a ți-gărilor, pe lingă țeava caloriferului sau prin crăpăturile zidurilor, de la o celulă la alta.

Măgăreța : o stînghie smulsă din cele cîteva scînduri de la pat, o bucată de sfoară și un săculeț. Aceasta a fost „măgăreța”, care și-a înscris numele în istoria Doftanei alături de alte mijloace de comunicare folosite de comuniști.

În săculețul „măgăreței” treceau, de la o celulă la alta — în interior, de la o fereas-

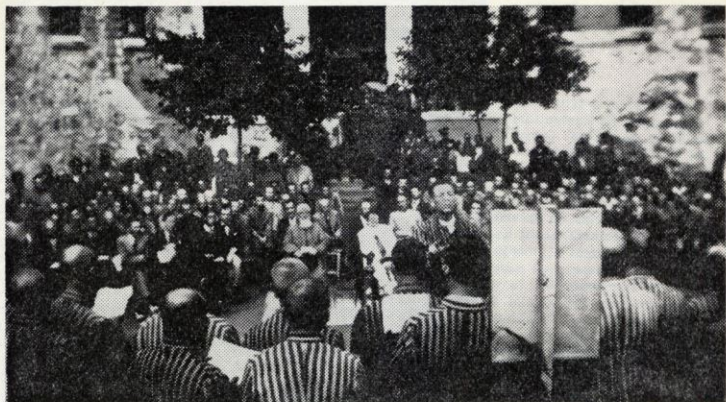
„Măgăreța”, profitînd de neatenția gardienilor, trecea de la o celulă la alta... (Pictură de A. Anastasiu — 1955)

tră la alta — spre exterior, materiale de partid, foile de țigară pentru referate, ți-gări sau alimente. Cu ajutorul „măgăreței”, în interiorul închisorii se strecurau medicamente, se făceau comunicări importante între cei închiși.

Calul moale : o sfoară legată la un săculeț care era balansat în fața celei sau aruncat peste balustradă la celele de la parter. Întrucît acest mijloc de comunicare nu producea zgomot era folosit ziua — iar uneori și noaptea — la transportul de documente și hrană.

Sacava și căruța. Utilizată curent pentru transportarea apei din riul Doftana, era unul dintre mijloacele principale prin care se introduceau în închisoare documente de partid, ziare, reviste. Un alt mijloc folosit la introducerea în închisoare a diferitelor documente era căruța de o construcție specială. Căruța avea oîștea din țeavă de fier, permițînd astfel ascunderea materialelor. La fierărie, acolo unde se aplica deținuților, prin nituire, lanțuri de miini și picioare, era locul de schimb al documentelor care erau transportate cu ajutorul căruței.

Pereții și... degetele. În împrejurările înăsprii terorii, luptătorii revoluționari foloseau pentru comunicare între ei bătăi ritmice în peretele celei. Ziua, pentru comunicarea între secții sau celele de la ace-

Program cultural organizat de deținuții comuniști din Doftana

lași etaj, se folosea un alfabet digital. Pentru procurarea ziarelor au fost folosiți în unele perioade, după o îndelungată și răbdătoare muncă, chiar și unii gardieni sau deținuți de drept comun.

Folosirea tuturor acestor mijloace antrena, uneori, aproape pe toți cei închiși într-o secție.

Ziarul. Începând din 1924, colectivul de deținuți politici revoluționari din Doftana, cu prețul a nenumărate greutăți și sacrificii, a reușit să editeze un ziar, scris de mină, care de-a lungul anilor a purtat diferite denumiri: „Doftana roșie”, „Bolșevicul încătușat”, „Antifascistul încătușat”, „Buletinul”. Foițele de țigară care s-au păstrat, veritabile și valoroase piese de muzeu, cu scrisul lor mărunț, dar perfect lizibil, au contribuit la pregătirea multor ziaristi ai presei noastre de azi. Scrierea unui articol în gazeta Doftanei era considerată ca o onoare și de multe ori la realizarea lui se depuneau eforturi deosebite pentru procurarea foiței, a virfului de creion sau pentru redactare. În ciuda perchezițiilor, a „mutării” deținuților dintr-o celulă în alta, dintr-o secție în alta, activitatea nu a încetat nici chiar atunci când la Doftana s-a aflat Eugen Savinescu, supranumit „Balaurul” datorită măsurilor aspre pe care le lua împotriva deținuților.

Figul, foamea sau bătaia nu i-au împiedicat pe luptătorii revoluționari întemnițați

să-și perfecționeze pregătirea, să păstreze legătura cu lupta din afară, cu deținuții din celelalte închisori.

Transferarea de la Doftana la alte închisori, chemarea ca martori în proces prilejuiau noi posibilități pentru stabilirea de legături între cei închiși. Doftaniștii erau în centrul atenției tuturor, îndeosebi a gardienilor. Dar chiar și atunci cei de la Văcărești, Galata, Jilava, Ocnele Mari, Mislea, Dumbrăveni reușeau să transmită raportul lor către Doftana, cusut în căptușeala hainei, în dublura de la curea sau bătut în tocul de la încălțăminte.

Pentru cei ce se eliberau, pregătirea începea din timp. Cel eliberat era pregătit în vederea luptei, căci după ieșirea din închisoare, la un timp, el se înregimenta în activitatea revoluționară.

Acțiunile conduse de partid în afară, campaniile largi de protest împotriva regimului din închisoare, la care erau antrenați muncitori, țărani, intelectuali, dădeau noi forțe luptătorilor din Doftana. Presa democratică, zarele legale și ilegale, editate sub conducerea partidului, mențineau mereu vie atenția maselor largi ale poporului pentru sprijinirea luptei doftaniștilor. În celulele Doftanei s-au șlefuit, întocmai ca diamantul, caractere, voințe, militanți neînfricați ai luptei pentru eliberarea socială și națională a patriei.

Sesiune științifică la Institutul de istorie „N. Iorga”

În zilele de 10 și 11 iunie s-a desfășurat sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de istorie „N. Iorga” al Academiei. Prilej de bilanț asupra problematicii abordate în cercetările lor de membrii Institutului, sesiunea a reflectat prin tematica ei un cimp de investigație vast, precum și preocupări care depășesc un cadru restrâns de specialitate. După un cuvânt de deschidere, rostit de Ștefan Ștefănescu, directorul adjunct al Institutului, au fost prezentate și supuse unei ample discuții un număr de 14 comunicări, în care au fost dezbătute probleme ale istoriei României și ale istoriei universale, încadrate într-un răstimp cronologic cuprins între secolul al III-lea și secolul al XX-lea.

Istoria economică și socială a constituit obiectul de studiu al unei însemnate părți din comunicări. Studiarea evoluției viticulturii în Transilvania până la sfârșitul secolului al XIII-lea a prilejuit constatarea, care reprezintă un puternic argument în susținerea continuității, că în sud-estul Europei numai pe teritoriul țărilor române vița de vie s-a cultivat neîntrerupt din antichitate și până în zilele noastre. Cercetarea relațiilor comerciale dintre Polonia și orașul Cluj în prima jumătate a secolului al XVII-lea a fost, de asemenea, prețioasă prin aceea că a indicat amploarea și nivelul ridicat al schimbului exterior transilvan în perioada dată. Economia domeniilor din Țara Românească în secolul al XVIII-lea a fost studiată în corelare cu economia domeniilor a Europei răsăritene. Comerțul intern cu cereale al Țării Românești în deceniul al 4-lea al secolului al XIX-lea și relațiile economice dintre Principate și Anglia între 1848—1859 au reprezentat subiectele unor comunicări în același domeniu economic-social. O comunicare a fost consacrată prezentării sin-

tetice a poziției conducerii revoluției de la 1848 din Țara Românească față de problema agrară.

Un vru interes a stîrnit o comunicare privind evoluția sensului denumirii „Dacia” din secolul al III-lea pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea, evidențindu-se îndeosebi persistența acestei denumiri, ca și faptul că ea a avut o neîntre-rupută valoare de simbol al unității. Două comunicări au abordat probleme politice legate de desăvîrșirea unității naționale, stîrnind interes în acest an al sărbătoririi unei jumătăți de secol de la eveniment. În sfîrșit, tot în domeniul politic, și îndeosebi în cel al politicii externe, au fost prezentate în alte două comunicări: relațiile româno-franceze în perioada 1929—1936 și semnificația neutralității în perioada izbucnirii celui de-al doilea război mondial.

Mai multe comunicări au fost consacrate problemelor de vechi drept românesc: pedepsele pentru omor și furt în Moldova în secolele XIV—XVIII, stăpînirea pămîntului în lumina nejudicării proceselor din Moldova și Țara Românească în secolele XIII—XVIII și privilegiul de bilci în Țara Românească între 1774 și 1829.

În ansamblu, sesiunea de comunicări a Institutului de istorie „N. Iorga” a reflectat nivelul ridicat al cercetărilor în domeniul istoriei medii, moderne și contemporane, a evidențiat pasiunea pentru cercetare și pregătirea a numeroși cercetători tineri și totodată a pus în evidență tendința de abordare a problematicei istoriei românești în corelare cu problematica istoriei universale. Sesiunea a fost o reuniune științifică prin care s-a evidențiat contribuția eficientă pe care istoriografia o dă în largul front al științei românești.

DAN BERINDEI

O carte despre naționalizare

Apărut în Editura Politică în preajma împlinirii a două decenii de la istoricul eveniment, studiul dr. G. Sonea: „Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România” reprezintă o valoroasă contribuție la cercetarea politicii economice a partidului și guvernului nostru în perioada imediat următoare proclamării republicii și trecerii la construirea socialismului. Subliniind necesitatea obiectivă a naționalizării, autorul analizează totodată, în mai multe capitole, condițiile concret-istorice în care clasa muncitoare din România și aliații săi, sub conducerea P.C.R., au instituit proprietatea socialistă asupra principalelor mijloace de producție — premisă hotărîtoare a dezvoltării social-economice și politice a țării noastre pe drumul socialismului.

R. SÂNDULESCU

SPECTATOR PE SCENA DIPLOMATICĂ

Insemnările lui Paul Schmidt, interpretul lui Hitler

Avînd, în 1917, 18 ani, Paul Schmidt a fost încorporat în armata germană și trimis pe front, unde a luat parte la ultimele lupte pe care le dădea armata germană în retragere din Franța. Ușor rănit și decorat, el nu a întâmpinat dificultăți în a intra, o dată cu încheierea păcii, la Facultatea de limbi moderne, lucrînd în același timp în calitate de corespondent al unui ziar american. Astfel a reușit să-și însușească bine limbile engleză și franceză, luîndu-și și doctoratul în filologie.

După ce în 1921 a urmat cursurile speciale înființate de Ministerul de Externe în vederea formării de traducători pentru conferințe internaționale, Schmidt a fost angajat ca interpret la acest minister. În această calitate a însoțit delegația germană la Societatea Națiunilor de la Geneva.

Hitler — care, la 14 octombrie 1933, a hotărît retragerea Germaniei din Societatea Națiunilor — nu avea încredere la început în Schmidt, pe motiv că cine „a lucrat la Geneva nu face paralele“. Dar după prima conferință pe care a avut-o cu oamenii de stat britanici — Sir John Simon și Anthony Eden — fuhrerul s-a declarat foarte mulțumit cu tehnica traducerii sale. Pînă atunci fusese nevoit să se întrerupă după fiecare frază, pentru a lăsa răgaz interpretului, în timp ce noul traducător stenografia mai întîi întregul discurs și apoi îl traducea.

Trecînd astfel cu succes examenul în fața lui Hitler, Schmidt a luat parte la aproape toate convorbirile și tratativele internaționale care aveau nevoie de un traducător de franceză și engleză, lucrînd în această calitate pînă în 1945.

Stenogramele acestor convorbiri sînt documente de interes deosebit în reconstituirea adevărului istoric. Scriindu-și memoriile, Paul Schmidt s-a folosit de stenogramele respective, ea și de memoriile altor personalități care au venit în contact cu el sau au jucat un rol pe scena istoriei în perioada premergătoare celui de-al doilea război mondial și în timpul lui. Nu mai puțin adevărat este faptul că memorialistul Schmidt, în descrierea numeroaselor evenimente, „plutește la suprafață“, fără a încerca măcar să elucideze cauzele unor fenomene și efectele lor. Sub obiectivitatea pe care o afișează, se ascunde o subiectivitate incontestabilă.

Ceea ce nu spune în memoriile sale Paul Schmidt este că politica externă a Germaniei fasciste, de anexiuni și cîmpire, era un corolar al aceluiași politici care, pe plan intern, se manifesta prin teroare și exploatare sîngeroasă a maselor populare.

Aduș la putere de capitaliști, Hitler și-a achitat repede datoria contractată față de el. Spre exemplu, 2.200 de societăți pe acțiuni, care în 1933 realizaseră un beneficiu total de 500 milioane de mărci, își vedeau în 1936 profiturile crescînd la peste 3 miliarde. Numai beneficiul concernului „Mannesman“ a crescut în acești ani de la 2,1 la 10,7 milioane de mărci.

Bucurîndu-se de sprijinul cercurilor imperialiste, naziiști își puneau în practică, unui după altul planurile lor agresive. În 1935, Hitler anunța în mod oficial reconstituirea unei armate germane permanente. În noiembrie 1935, el semna alianța militară cu Japonia, la care adera și Italia, în noiembrie 1937.

Pe arena internațională (în ultimii ani ai deceniului 1930—1940), cercurile imperialiste anglo-franco-americane au făcut concesii după concesii fascismului german. Punctul culminant l-a constituit acordul de la Munchen din septembrie 1938, încheiat între Hitler, Mussolini, Chamberlain și Daladier, soldat cu ocuparea regiunii sudete din Cehoslovacia de către Germania nazistă. În martie 1939, Cehoslovacia era desființată ca stat suveran și independent.

În cele ce urmează, reproducem unele din însemnările lui Schmidt — apărute în editura Athenäum, Bonn, 1950 — privitoare la evenimentele premergătoare acestei agresiuni nepedepsite.

VASILE ȘIMANDAN

Trecuseră patru ani de la preluarea puterii; Saarul și Renania fuseseră ocupate, Germania se retrăgea din Liga Națiunilor și reintroducea serviciul militar obligatoriu. La 30 ianuarie 1937, Hitler anunța în discursul lui că „epoca surprizelor este terminată”. Un an mai târziu însă, poporul german și lumea întreagă înțelegeau că epoca surprizelor nu era nicicum terminată. Mai mult, avură prilejul să mediteze la încă o frază din acel discurs al lui Hitler, și anume că „bunul cel mai de preț al nostru este pacea”.

Evoluția evenimentelor din anul 1938 mergea din surpriză în surpriză și într-un ritm din ce în ce mai amețitor. Mai întâi o criză internă: ministrul de externe Neurath fu debarcat peste noapte, într-un stil de „epurare” propriu naziștilor, de la venirea la putere și pînă la prăbușirea lor, iar în locul acestuia, Ribbentrop deveni titular al Ministerului de Externe. Urmă invadarea Austriei de către trupele germane. Apoi, în cursul verii, evenimentele se precipitău vertiginos, pentru ca toamna, după ascuțirea crizei cehoslovace, să intre într-un vîrtej încît doar un pas să mai despărta Germania și Europa de un nou măcel. Noi, care trăiam chiar în mijlocul acestor evenimente, ne simțeam inima prinsă parcă într-o mînă de gheață [...]

La toate acestea se mai adăuga împrejurarea că în urma pretinselor mișcări de trupe germane cehii ordonasera o mobilizare parțială. Germania nu reacționă însă în nici un fel; presa mondială izbucni în adevărate urlete de triumf despre retracarea și concesiile dictatorului german. Cu alte cuvinte, pentru a-l trezi la realitate, era suficient să faci ca cehii, să-l înfrunți energic.

Dacă cineva ar fi căutat cu tot dinadinsul o metodă de a-l face pe Hitler să turbeze, nu ar fi putut găsi una mai potrivită; căci cel mai ineficace mijloc de a potoli pe un dictator este să-i reproșezi că a fost slab. Cu atât mai mult cu cît așa-zisele dovezi ale întregii afaceri au fost simple născociri. Consecințele aveau să se arate destul de repede.

La începutul lunii septembrie (1938 — n.r.) am fost din nou de serviciu la congresul partidului (nazist — n.r.) care se desfășura în cadrul obișnuit (la Nürnberg — n.r.), dar cu o prezență și mai masivă a străinătății. Din partea Angliei, lordul Stamp, lordul Clive, lordul Holenden, lordul Brocket, lordul McGowan și Norman Hulbert, deputat în Camera Comunelor, participară nu numai la congres, dar și la o recepție spe-

cială la care luară loc la aceeași masă cu Hitler. Ambasadorul britanic, care cu un an înainte stătuse la Nürnberg doar două zile, de data aceasta rămase pînă la sfîrșit. Reprezentanțele Franței și din alte țări erau aproape tot atît de numeroase și impozante. Din convorbirile pe care le traducem zi de zi am putut deduce tensiunea din ce în ce mai mare și mai amenințătoare care domnea în Europa în acel septembrie al anului 1938. Rar mi-a fost dat să traduc de atîtea ori cuvinte ca „război” și „pericol de război”. Era foarte interesant de observat că printre cei ce se arătau mai îngrijorați de situație se afla ambasadorul Spaniei. El nu-și ascundea teama

Dr. Goebbels debitîndu-și noile minciuni propagandistice în fața reprezentanților presei

că, în cazul unei conflagrații, guvernul francez s-ar putea uni cu sîngă spaniolă împotriva regimului Franco.

Știrile ce soseau la Nürnberg din străinătate erau și ele prevestitoare de furtună. Mai am și astăzi înaintea ochilor fețele îngrijorate ale unor colegi care mi-au transmis o declarație a guvernului britanic spre a fi tradusă și predată lui Hitler. În declarație se arăta că orice mijloace de forță folosite de Germania împotriva Cehoslovaciei ar constitui motive pentru intervenția puterilor occidentale. Aproape conștient aveam de tradus o informație venită pentru Hitler din Londra, de unde reieșea că Marea Britanie ar fi dispusă să acorde sprijin militar Cehoslovaciei. Era în ziua de 11 septembrie.

„Nu pot decît să spun reprezentanților acestor democrații (occidentale)... că, în cazul că aceste făpturi chinuite (este vorba de germanii sudeți) nu vor găsi nicăieri dreptate și ajutor, vor obține de la noi și una, și alta” — strigă Hitler într-un discurs ținut la 12 septembrie, adică în ultima zi a congresului partidului, discurs care era plin de invective la adresa Cehoslovaciei. L-am mai putut asculta difuzat prin megafonele aeroportului Nürnberg în ziua cînd mă pregăteam să plec la Berlin. „Germanii din Cehoslovacia nu sînt nici lipsiți de apărare și nici părăsiți” — zbrînăiau mega-

„I-a fost sortit lui Cham-
berlain, într-una din cele
mai mari crize pe care
le-a cunoscut omenirea, să
fie contrazis de fapte, dez-
amăgit în speranțele sale,
înșelat și tras pe sfoară de
un om perfid”
(Winston Churchill)

foanele în timp ce mă îndreptam spre avion.

Sosisem la Berlin, dar amenințările lui Hitler îmi mai stăruiau în urechi. Colegii de birou, prietenii și cunoscuții, toți erau deopotrivă de consternați la gândul că ar putea izbucni un război care, după părerea tuturor, se apropia cu pași uriași. Am auzit multe critici aspre la adresa lui Hitler și am aflat și de planul opoziției de a-l aresta, cu ajutorul armatei, dacă va ordona mobilizarea generală. În ziua de 13 septembrie, tensiunea ajunsese la un grad aproape insuportabil.

În dimineața zilei de 14 septembrie se produce întorsătura dramatică și senzațională. Ea era cuprinsă într-un text de câteva rânduri pe care trebuia să-l traduc pentru Hitler: „Considerind situația din ce în ce mai critică, propun să vă vizitez imediat în vederea găsirii unei soluții pașnice. Aș putea să vin la dv. pe calea aerului. Sint dispus să plec începând de mine. Vă rog să-mi comunicați termenul cel mai grabnic la care mă puteți primi, precum și locul întâlnirii. V-aș fi recunoscător pentru un răspuns grabnic. Neville Chamberlain”.

În aceeași seară am plecat la München într-un tren special, fără ceremonii și fără uniforme. Aveam convingerea că de data aceasta urma să fiu mai mult decât un simplu figurant într-o reprezentație internațională și că voi avea de jucat un rol, modest dar nu lipsit de importanță, într-o adevărată dramă a istoriei. În tren, secretarul de stat von Weizsäcker îmi spuse: „Concentrați-vă bine gândurile! Miine, la Berchtesgaden, se va pune problema: război sau pace?”

A doua zi la prânz l-am întâmpinat pe Chamberlain pe aeroportul din München. Hitler îl delegase în acest scop pe Ribbentrop. Avionul rapid „Lockheed”, cu două motoare, sosi cu oaspeții englezi înainte de ora fixată.

Chamberlain coborî primul din avion. „Am suportat călătoria foarte bine — îi spuse lui Ribbentrop —, deși în drum am avut și vreme destul de rea și sint la prima mea călătorie cu avionul”.

Chamberlain era însoțit de Sir Wilson, cel mai apropiat consilier al primului ministru britanic în toate chestiunile politice, precum și de William Strang, șeful secției Europei Centrale din Foreign Office. Dru-mul spre gară l-am parcurs în mașini deschise. Münchenezii îl salutau foarte călduros pe Chamberlain, după cum mi s-a părut, chiar mai prietenos decât anul trecut pe Mussolini.

Am pornit spre Berchtesgaden într-un tren special. În vagonul restaurant al lui Hitler se găsea o mică masă de banchet, așezată în lungul vagonului, la care luară loc de o parte Chamberlain și însoțitorii săi, iar de partea cealaltă premierul britanic, în dreapta lui eu, în dreapta mea Ribbentrop și pe urmă Henderson (ambasadorul Marii Britanii la Berlin — n.r.). Această scenă mi-a rămas foarte bine înțipărită în minte, deoarece în timpul celor trei ore cit a durat călătoria ne-am întâlnit într-una cu transporturi militare, imagini de-a dreptul dramatice, cu soldați proaspăt echipați și tunuri cu țevile îndreptate spre cer. „Mesagerul păcii”, după cum fusese poreclit Chamberlain în Germania, contrasta în mod ciudat cu această paradă războinică.

Cu puțin înaintea sosirii noastre la Berchtesgaden începuse să plouă. În timp ce urcam spre Berghof, sediul lui Hitler, cerul se întunecă de-a binelea și de pe munți se lăsă negura. Hitler își întâmpină oaspetele la scara care conducea spre casă.

Salutări amabile, stringeri de mână, prezentarea colaboratorilor. După aceea ne-am instalat în jurul mesei de ceai, în camera mare cu vederea spre muntele Untersberg. Era aceeași cameră în care Hitler discutasese cu doi ani înainte cu Loyd George și cu un an înainte cu ducele de Windsor. Atmosfera era însă diferită. Nu numai pentru că afară natura își schimbase decorul, dar mai ales pentru că în interior se simțea o vădită tensiune în felul precaut în care cei doi parteneri de discuție se măsurau reciproc, dîndu-și seama că peste câteva minute avea să înceapă o convorbire care va hotărî pacea ori războiul.

După citeva fraze convenționale despre mărimea camerei, despre vremea rea, despre o vizită a lui Hitler în Anglia și altele, Hitler îl întrebă dintr-o dată pe Chamberlain dacă dorea să discute cu el între patru ochi sau asistat de consilierii săi. „Bineînțeles că d-l Schmidt trebuie să fie de față, dar el este neutru în calitatea sa de translator și nu contează ca făcînd parte din nici o grupă”. Eu stăseam dinainte că Chamberlain își va exprima dorința de a vorbi singur cu Hitler. Acest amănunt fusese aranjat cu știrea lui Hitler, însă în spatele lui Ribbentrop. Amîndouă părțile îl considerau atunci pe ministrul de externe al Reichului un element indezirabil cînd era vorba să se găsească o soluție pașnică între Anglia și Germania! Firește, Hitler își dăduse seama că fostul său ambasador

la Londra nutrea față de englezi un sentiment de demnitate ofensată și de aceea aprobase această propunere făcută de Henderson și Weizsäcker și susținută cu multă căldură de Göring.

Am intrat deci împreună cu Hitler și Chamberlain în camera de lucru de la etajul I, în timp ce Ribbentrop, supărat foc, se văzu nevoit să rămână afară împreună cu „garnitura a doua”. Era aceeași cameră simplă, neîmpodobită, în care cu un an în urmă Hitler se înțelesese atât de puțin cu Halifax. Nici de data aceasta însă convorbirea „despre război sau pace” nu avea să se desfășoare într-un spirit tocmai pașnic, discuția luind câteodată forme de-a dreptul furtunoase. Ea dură foarte mult, aproape trei ore. Se pare că Hitler se afla încă sub influența congresului partidului, care tocmai se terminase, și nu se dezbărase încă de mania discursurilor lungi. Din cînd în cînd își mai amintea de Beneș și Cehoslovacia și atunci lungimea tiradelor sale nu mai avea limită.

Începu prin a enumăra, pe un ton destul de reținut, permanentele lui plîngerii împotriva vecinilor Germaniei. Se opri pe larg asupra unor teme ca Tratatul de la Versailles, Liga Națiunilor, dezarmarea, dar nu omise nici dificultățile economice, șomajul și măsurile constructive luate de național-socialiști, apoi îi reproșă lui Chamberlain comportarea presei engleze, poziția ei critică față de Germania, „amestecul” englez în treburile germane și în atitudinea Reichului față de Europa, de sudeți și de Austria. Toate acestea, cu o vehemență mereu crescîndă.

Chamberlain îl ascultă cu deosebită atenție privindu-l deschis cu ochii lui căprui. Pe față-i bine conturată, tipic englezească, cu sprîncenele stufoase, cu nasul puternic și gura energică sub mustața mică, neagră, nu se putea citi nimic din ceea ce se petrecea în dosul frunții înalte, sub acel păr bogat, ușor încrunțit. La fel stătute în fața lui Stresemann, la Locarno și Geneva, Sir Austen Chamberlain, fratele primului ministru. Dar Chamberlain n-avea nimic din „singele de pește” al celui ministru de externe. Răspunse cu vioiciune la multiplele obiecții ale lui Hitler, zimbînd amabil, aproape împăciuitor, rostind fraza stereotipă despre libertatea presei din Anglia, apoi accentuă, uitîndu-se fix în ochii lui Hitler, că era dispus să discute posibilitățile de soluționare a plîngerilor germane, dar că, în orice condiție, forța trebuie exclusă.

„Forța? a izbucnit Hitler. Dar cine vorbește de forță? Domnul Beneș este acela care folosește forța împotriva compatrioților mei în țara Sudeților, domnul Beneș este acela care a ordonat mobilizarea în luna

mai și nu eu”. Afară turna cu găleata și vîntul șuiera în jurul casei. „Nu mai vreau să accept asemenea lucruri — strigă Hitler în culmea miniei. În cel mai scurt timp voi reglementa această problemă, ori așa — ori așa, din proprie inițiativă”. Era pentru prima dată că apăreau cuvintele „ori așa — ori așa” în discuția cu un diplomat străin. După observațiile mele de atunci și de mai tîrziu, ele însemnau un semnal de alarmă cit se poate de grav. Bineînțeles, le-am tradus în engleză, după cum trebuia, prin „one way or another” (într-un fel sau altul), dar sensul lor adevărat se traducea, atunci ca și în alte ocazii, prin : concesiile făcute de partea adversă sau invazie, folosirea forței, soluția războinică.

Chamberlain, care pînă atunci ascultase în cea mai perfectă liniște, începu și el să se enerveze. „Dacă v-am înțeles bine — spuse el —, hotărîrea dv. fermă este de a întreprinde o acțiune contra Cehoslovaciei, orice s-ar întîmpla”. Iar după o pauză de cîteva secunde adăugă : „Dacă aceasta este intenția dv., de ce m-ați făcut să vin la Berchtesgaden? În aceste condiții, cel mai bun lucru ar fi să plec imediat înapoi. Se pare că nu mai are nici un rost”.

Timp de un moment, Hitler ezită. Dacă vrea, într-adevăr, să ajungă la război, m-am gândit în sinea mea, acesta este momentul. El uitam la el încordat. Problema „război sau pace” se găsea în acele clipe pe mîchie de cuțit. Dar se întîmplă tocmai ceea ce era de necrezut. Hitler dădu înapoi.

„Dacă în tratarea problemei sudețe ați putea recunoaște principiul de autodeterminare a popoarelor — spuse el trecînd subit de la violență la liniște și concentrare totală —, am putea discuta în continuare cum să transpunem acest principiu în practică”. Eram convins că Chamberlain își va da imediat consimțămîntul în legătură cu autodeterminarea ; acest principiu făcuse întotdeauna parte integrantă din discuțiile politice engleze, iar atât presa engleză cit și personalitățile în vizită în Germania recunoscuseră în permanență valabilitatea acestui principiu pentru problema sudeților. Acum însă, fie că Chamberlain mai era supărat din pricina izbucnirilor nervoase ale lui Hitler, fie că își dăduse seama, ca expert în ale administrației, de dificultățile ce s-ar ivi pentru Cehoslovacia în cazul aplicării acestui principiu, cert este că făcu imediat o obiecție.

„Dacă s-ar aplica principiul de autodeterminare în Cehoslovacia, făcîndu-se un plebiscit printre germanii sudeți, s-ar isca dificultăți enorme” — replică el. Cu toate acestea, Hitler rămase calm. Să-l fi speriat oare amenințarea lui Chamberlain că va pleca? Sau se gîndea, într-adevăr, să dea înapoi în fața unei conflagrații generale?

„Dacă vreți să vă dau un răspuns în legătură cu problema dreptului de autodeterminare, ar trebui să mă sfătuiască cu colegii mei din cabinetul englez — spuse Chamberlain. Propun, de aceea, să întrerupem convorbirea în acest punct. Eu mă voi întoarce imediat în Anglia pentru consultări, după care mă voi întîlni din nou cu dv.”

Cînd i-am tradus propunerea de a întrerupe convorbirile, Hitler își ridică privirea, oarecum neliniștit; auzind însă că Chamberlain ar vrea să se întîlnească din nou cu el, își dădu acordul vădit ușurat. Atmosfera se îmbunătăți brusc și Chamberlain profită foarte abil de acest climat favorabil pentru a obține de la Hitler promisiunea că între timp nu va lua nici o măsură de forță împotriva Cehoslovaciei. Hitler încuviință pe loc, cu rezerva însă că acordul lui nu ar mai fi valabil dacă între timp s-ar întîmpla incidente ieșite din comun.

Cu aceasta convorbirea luă sfîrșit. Văzîndu-l pe Hitler mai domolit, am început să sper din nou că pacea va fi menținută. Apoi, cu o senzație de ușurare, am plecat pe la opt seara la Berchtesgaden, împreună cu englezii, pentru a cîna la Grand-Hotel, unde mi-am petrecut și noaptea.

După cum obișnuiam în cazuri similare, în aceeași seară am dictat un raport despre convorbire. Henderson era nerăbdător și venea mereu în camera mea pentru a afla în ce stadiu se găsea lucrarea. Diplomatul englez ținea să primească însemnările încă în aceeași noapte, pentru ca a doua zi să dea un raport detaliat cabinetului la Londra. Și în alte ocazii avusesem, bineînțeles, obiceiul de a înmîna partenerului de convorbire cite o copie a raportului meu. Prima dată (era în 1929, cu ocazia conferinței de la Haga a celor patru miniștri de externe ai Germaniei, Franței, Angliei și Belgiei) dădusem o copie a însemnărilor mele în limba engleză ministrului de externe de atunci, Henderson. M-am interesat întotdeauna corecturile care urmau să fie făcute la dorința părților străine. Ele se refereau la lucruri mărunte, mai ales la chestiuni de stil și niciodată la însemnările principale. Hitler și Ribbentrop cereau uneori corecturi care constau în ștergerea unor pasaje rostite chiar de ei, dar nu introduceau niciodată lucruri noi sau principale. Hitler se mulțumea, de obicei, cu modificări stilistice și era foarte interesant să constat cum după intervențiile lui textele mele deveneau mai plastice prin adăugarea unor cuvinte de umplutură ca, de exemplu, „însă”, „totuși”, „de altfel” etc.

Ultima dată am remis asemenea însemnări lordului Halifax despre convorbirile lui cu Hitler și Göring din anul precedent. Dar

în acea seară, la Berchtesgaden, m-am pomenit în camera mea dintr-o dată cu Ribbentrop stînd furios lingă Henderson. „Vă închipuiți probabil că mai sînteți la Geneva — îmi spuse el foarte supărat, după ce rămăsesem singuri —, unde fiecare putea să predea o hirtie secretă oricui, unde toți erau *frère et cocon*¹; așa ceva nu mai există în Germania național-socialistă. Aceste însemnări sînt destinate exclusiv Führerului, vă rog să țineți minte!”

Îmi revenea deci sarcina foarte neplăcută de a-i informa pe Henderson și Chamberlain că nu mai aveam voie să le dau însemnările. Mi-am amintit atunci că și în alte ocazii Hitler făcuse față de partenerii săi aluzia cum că rapoartele scrise ar lipsi convorbirile de caracterul unei discuții de la om la om. Era o explicație întrucîtva plauzibilă, dar neconvingătoare pentru Chamberlain, fiindcă nu fusese dată înaintea începerii convorbirilor. El reacționă foarte violent și declară că, în asemenea condiții, va trebui pe viitor să aducă și el un translator sau cel puțin pe cineva care va putea nota desfășurarea convorbirilor. Abia în acel moment mi-am dat seama foarte limpede cîtă încredere îmi arătaseră toți străinii, începînd cu Herriot și Briand pînă la Henderson, MacDonald și Laval, neaducînd niciodată, în toți acești ani, translatori proprii și bazîndu-se întotdeauna pe serviciile mele în convorbirile cu oamenii de stat germani. Regretăm acest incident cu atît mai mult cu cît, după părerea mea, era pur și simplu o răzburare meschină a lui Ribbentrop, care în acest fel voia să aibă o oarecare satisfacție pentru că fusese exclus de la convorbirile cu Chamberlain. În perioadele următoare mi s-a întîmplat de multe ori să am greutăți în legătură cu însemnările mele, pe care nu aveam voie să le remit participanților străini la convorbiri. Pînă și Mussolini era obligat să intervină de fiecare dată pentru a putea obține o copie. De altfel nu a avut niciodată observații critice la lucrările mele, dimpotrivă, mă felicitau pentru exactitatea cu care îi redam cuvintele.

În dimineața următoare am plecat cu Chamberlain pe autostradă, spre aeroportul mîunchenez Oberwiesefeld, de unde primul ministru britanic se înapoia la Londra după exact 24 de ore de la sosirea sa în Germania.

În seara aceeași zile m-am întors la Berlin. Pe măsură ce recapitulam evoluția convorbirii hotărîtoare de la Berchtesgaden, îmi ziceam că speranțele mele nu sînt deșarte de vreme ce pînă la urmă Hitler dăduse totuși înapoi în fața ultimului pas

¹ Expresie franceză, echivalentă cu „se bătuteau pe burtă”.

decisiv. La Berlin însă, care se afla sub impresia campaniei de presă despre ciocnirile dintre germani și cehi în regiunea Sudeților, domnea un pesimism profund. Din zi în zi, Goebbels devenea tot mai vehement în presa lui pentru ca în seara zilei de 21 septembrie, când am plecat de la Berlin la Köln, să adopte un ton atât de tăios încât cu greu ar fi putut fi întrecut. A doua zi la prinz sosi la Köln și Chamberlain, venind de la Londra. L-am condus la hotelul său de pe celălalt mal al Rinului, vizavi de Godesberg. În aceeași după-amiază avu loc la Godesberg, în Hotel Dreesen, prima conversație între el și Hitler.

Și de data aceasta Hitler se arătă mai întâi de o amabilitate desăvârșită, îl întâmpină pe Chamberlain la ușa hotelului, se interesează foarte atent cum a decurs călătoria cu avionul și dacă era mulțumit la Hotel „Petersburg”, în care i se rezervase un apartament. După aceea îl conduse la etajul I, unde se afla sala de conferințe a hotelului, o încăpere relativ sobră, după cum o cunoșteam de la ședințele mele cu industriașii din capitalele europene. Ușa balconului era deschisă și permitea o priveliște minunată asupra Rinului și a munților Siebengebirge. Cei doi oameni de stat nu aveau însă ochi pentru această frumusețe. Nu aruncară afară nici măcar o singură privire și se așezară în un capăt al mesei lungi de conferințe. În urma incidentului amintit în legătură cu însemnările mele, Chamberlain adusese cu el ca translator pe Sir Ivan Kirkpatrick, care a devenit apoi subsecretar de stat pentru problemele în legătură cu Germania, în Foreign Office, și care în acel timp lucra la ambasada din Berlin și vorbea perfect limba germană. Astfel, convorbirea între patru ochi s-a transformat în una între opt ochi.

Grupul nostru mic arăta pierdut în sala aceea mult prea mare. Chamberlain începu să relateze despre consultările de la Londra, amintind că la Berchtesgaden fusese de acord să ceară părerea cabinetului britanic despre dreptul de autodeterminare al sudeților, problemă pusă de Hitler. El spuse că guvernul britanic își exprimase acordul destul de repede și că miniștrii francezi care sosiseră la Londra în urma invitației sale adoptaseră aceeași poziție. Chiar și guvernul cehoslovac se declarase de acord.

Mai departe informă că elaborase un plan împreună cu guvernul francez, în conformitate cu care regiunile locuite de sudeți urmau să fie transferate Germaniei. Planul prevedea toate detaliile referitoare

la viitoarea graniță. În continuare, Chamberlain dezvoltă un sistem destul de voluminos și de complicat de tratate cu termene de predare relativ lungi. Vorbi apoi și de garanția pe care Anglia și Franța ar fi dispuse s-o dea pentru viitoarea graniță germano-cehoslovacă. Germania ar urma, pe de altă parte, să încheie un pact de neagresiune cu Cehoslovacia.

Plin de mulțumire, Chamberlain se lăsă pe spătarul scaunului și fața lui părea că întreabă: „Nu-i așa că am lucrat minunat în aceste cinci zile?” Eram de aceeași părere, căci aprobarea de către Franța, ba chiar și de către Cehoslovacia, a unei cedări de teritoriu în toată regula îmi părea în acel moment o concesie extraordinară. Am fost cu atât mai surprins să aud vocea lui Hitler, care spunea liniștit: „Îmi pare foarte rău, domnule Chamberlain, că nu mai pot discuta aceste lucruri. În urma evoluției din ultimele zile, această soluție nu mai e aplicabilă”.

Chamberlain se ridică brusc de pe scaun. Ciuda stîrnită de refuzul lui Hitler și de nerecunoașterea ostentivă a faptului că s-a năvălească singele în obraz. Am constat atunci că acei ochi cârpiți, de obicei atît de blinzi, erau în stare să arunce priviri foarte supărate de sub sprîncenele stufoase. Chamberlain era nu numai foarte surprins, dar și extrem de revoltat. El spuse că nu poate înțelege cum, după ce cererile formulate de Hitler la Berchtesgaden fuseseră aprobate — „și puteți să mă credeți că nu mi-a fost de loc ușor” —, Hitler era în stare să declare dintr-o dată că „această soluție nu mai e aplicabilă”.

Führerul mai întâi se eschivă. Pretinse că nu putea să încheie un pact de neagresiune cu Cehoslovacia atît timp cît pretențiile Poloniei și ale Ungariei nu erau, de asemenea, satisfăcute. După aceea critică — mereu într-un limbaj foarte liniștit în comparație cu ieșirile lui de altă dată — detaliile sistemului de tratate dezvoltat de Chamberlain. În special termenele prevăzute îi păreau mult prea lungi. „Ocuparea regiunilor care vor fi cedate trebuie să se facă imediat” — declară el.

Chamberlain obiectă, pe bună dreptate, că aceasta era o cerere ce depășea cu mult condițiile puse la Berchtesgaden, însă Hitler insistă asupra ocupării imediate a regiunii Sudeților. Agitația lui creștea văzînd cu ochii, iar atacurile împotriva lui Beneș și a Cehoslovaciei deveneau tot mai violente [...] În mod practic, Hitler nu cerea altceva decît capitularea necondiționată a Cehoslovaciei.

HOREA

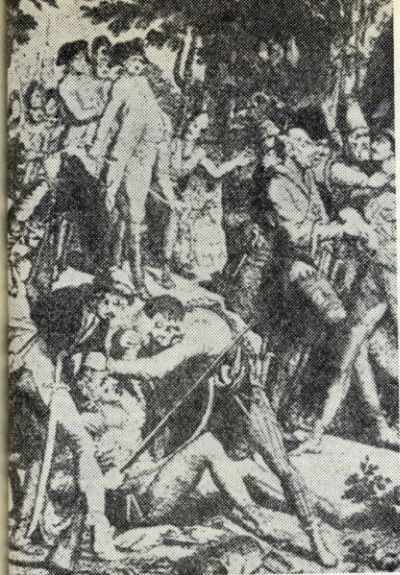
ÎN CONȘTIINȚA EUROPEANĂ A VREMII SALE

prof. univ. dr. doc. MIHAIL DAN

Personalitatea puternică a lui Horea și ampla răscoală antifeudală pe care el a condus-o s-au bucurat de un larg ecou în Europa timpului. Prin numeroase broșuri, manifeste oficiale, stampe, siluete, gravuri etc. contemporanii săi europeni au făcut cunoștință cu portretul său. După descrierea din broșura *Horja und Klotska Oberhaupt und Rathgeber der Aufrührer in Siebengen*, scrisă de Adam Friedrich Geisler și publicată în Germania în 1785, portretul fizic al lui Horea se înfățișa astfel: „Căutătura lui este posomorită și melancolică, dar ochiul ager și pătrunzător. O perpetuă seriozitate a tras mai multe încrețituri pe față decât pe frunte. O barbă neagră, subțire contribuie și mai mult la umbrirea sau înnegurarea fizionomiei lui. Configurația capului este prelungă, tot chipul, oval, cu o frunte lungă, ascuțită, nici prea înaltă, dar nici prea îndesată, cu osul sprincenei bine potrivit. Nasul este ca de șoim, de o încovoitură îngustă, altminterlea de mare finete, și mai cu osebire la rădăcină și la zgîrciuri foarte ascuțit. Gura, bine proporționată și de o tăietură inteligentă. Singura impresiune neplăcută ar fi numai înclinarea buzei inferioare spre bărbie; bărbia însăși, deși este lăsată mult în jos, ascuțită și [cu prea] multă proeminență a părții de dedesubt, nu face însă un urît profil, ci mai ales convine la o astfel de frunte și încă mai

vîrtos la un chip așa de oval. Gîtul este lung, într-adevăr frumos și drept... Chipul este, precum s-a zis, foarte costeliv, smead închis cu o pielită palid-brună, ciupită de pistrui... Crăpătura ochiului are puțină deschidere, în care se găsesc niște ochi negri, nu tocmai mari, mai mult mici, dar plini de foc, care aci se rostogolesc deodată, aci iarăși stau în uimire. Părul capului este castaniu deschis, scurt și moale, precum și sprincenele, genele și mustața. După înălțimea corpului el este de o statură de mijloc, de o talie nu corpolentă, ci mai mult sveltă și în genere toată structura corpului cu pieptul și umerii solizi și tari formează în total o făptură bărbătească plăcută și proporționată, mai ales că atît în umbletul și postura sa el se ține totdeauna drept. După aparență nu poate avea etate mai mare de 48, cel mult 50 de ani”. Descrierea continuă cu prezentarea veșmintelor lui Horea (șuman negru, împodobit pe margini cu cusături vinete, și cioareci strîmți, iar iarna — cojoc de piele de oaie și căciulă neagră).

Mențiunea cuprinsă în rîndurile citate mai sus, după care Horea avea în 1785 circa 50 de ani, pare a exprima realitatea. Portretul, așa cum l-am reprodus mai sus, a fost acceptat de istoriografia modernă. În timpul lui Horea, el figura în manifestele oficiale difuzate atunci pentru a servi la

identificarea și prinderea conducătorului răscoalei, cum o dovedesc astfel de manifeste pretutindeni, între altele chiar departe de locul răscoalei, în comitatul Zvolen, cind s-a crezut că Horea ar fi fugit din Transilvania în Slovacia.

Dacă în trăsăturile somatice se pot descifra unele corespondențe psihice, unele trăsături de caracter, atunci din descrierea de mai sus ar rezulta că Horea era un om voluntar, vioi, inteligent, mîndru, dirz, demn. Un ziar contemporan din occident, *Journal politique de Bruxelles*, din 1785, spunea despre Horea că e un „homme de beaucoup d'esprit naturel”. Un bun cunosător al lui Horea și al răscoalei conduse de el, Alexandru Sterca-Șuluțiu, ni-l prezintă ca pe un om „inzestrat de la natură cu o minte ageră, isteată și pătrunzătoare”, ceea ce verifică aserțiunile izvoarelor narative de mai sus.

Cît de demn, cît de plin de patriotism, de spirit de sacrificiu și de conștiința răspunderii ne apare din răspunsul pe care pomenitul Geisler pretinde că l-a dat Horea vicecolonelului Schultz trimis să reprime răscoala: „Domnule — a spus Horea —, să nu crezi Domnia ta că ne-am rîsculat noi fără cauză. Nu mai aveam încotro: apăsarea și nevoia cea din urmă ne împinse la acest pas trist și cînezător... Toate plîngerile noastre au fost în deșert: totdeauna am fost respinși; în fine, ne mai putînd purta sclavia, furăm siliți a face acest pas, care, desigur, ni se va imputa foarte, dar care totodată va căuta să atragă după sine și o cercetare dreaptă. În cazul cel mai rău, bucuros schimbăm cu moartea o viață nesuferită ca aceasta, astfel cel puțin copiii noștri se vor preface din sclavi aodăsați cu rușine în supuși mulțumiți și vor intra iarăși în drepturile omenirii”.

Ce mai aflau contemporanii săi europeni despre Horea? E vorba de unele date biografice, în general confuze și fanteziste. Broșura lui Adam Friedrich Geisler relatează că el ar fi fost fratele unui episcop român care în războiul Austriei cu Prusia organizase pe cheltuiala sa două escadroane de husari, numindu-l pe Horea căpitan la una dintre aceste unități. Știrea era, desigur, fantezistă. Se pare că autorul sau informatorii săi fac confuzie cu faptul că pe la 1755, în preajma războiului Austriei cu Prusia, episcopul Aron din Bistra ar fi echipat pe banii săi 130 de husari. Spre sfîrșitul broșurii sale, Geisler ținea să menționeze că ziarele germane din 1785 dezmințeau mai tirziu afirmația anterioară scriind că Horea n-a fost niciodată căpitan de

Prinderea lui Horea și Cloșca (gravură în oțel de Johann Caspar Weinrauch)

Horea în închisoare (gravură din relatarea Toddesstrafe)

cavalerie și nici n-a avut un frate episcop. O altă broșură apărută la Viena în 1784, *Umständlicher Bericht von den in Siebenbürgen entstandenen Unruhen aus wahrhaften Nachrichten gesammelt von G.M.*, scria: „Cel mai de frunte agitator sau corifeu... se zice că se chiamă Hornyak; el este un om care fiind condamnat la închisoare pe viață știu să scape din temniță prin fugă și spunînd că ar fi umblat la Viena în două rinduri se impuse pe sine de harambaș, adică căpitan al cetei rebele”. Și aici ficțiunea se împletește cu o fărîmă de adevăr istoric, dovadă că încă de pe atunci Horea ieșea din sfera istoricului, trecînd în domeniul legendei.

Broșura lui Geisler completează — după zările germane ale epocii — profilul spiritual al lui Horea afirmînd că el era un om instruit, care vorbea cu ușurință limba germană și citea autorii clasici germani, deși pe Klopstock, „după cum încredințează mult multe persoane care l-au văzut la Viena”, îl înțelegea mai greu. Fără îndoială că această informație este exagerată. Poate că în lupta pentru dreptatea poporului său, în cele patru călătorii făcute la Viena în anii 1779—1784, Horea va fi simțit nevoia de a cunoaște limba germană și-și va fi însușit ceva cunoștințe de nemțească, dar afirmația că ar fi izbutit să citească pe clasicii literaturii germane este fantezistă. Tot fantezistă era, de bună seamă, și afirmația din *Journal politique de Bruxelles* (1785) potrivit căreia Horea ar fi fost foarte instruit în istoria veche.

Felul în care personalitatea lui Horea se reflecta în conștiința contemporanilor săi oscila, de pildă, de la epitetul de *il rino-mato Horea*, pe care, cu o nuanță de simpatie și admirație, i-l dădeau cercurile diplomatice italiene ale epocii, și de la afirmația lui A. F. Geisler sau a ziarului *Politisches Journal* din Hamburg că Horea părea a fi născut pentru a domni și că „atît timp cît și-a jucat rolul el a dovedit că era demn de acest rol” și pînă la expresiile injurioase și imprecățiile la adresa lui formulate de publicistica de inspirație monarho-nobilară, care prin aceasta trăda ura și adversitatea nobilimii față de răscoală. Între aceste limite extreme se plasează prezentarea eroului răscoalei populare din Munții Apuseni drept simplu haiduc, cum aflăm în secolul al XIX-lea, în piesa de marionete a celuiui Matei Kopecky, *Horia a Gloska aneb zapálení Hermanštadu též povstání srbských zemanů* (Horea și Cloșca sau incendierea Sibiului, precum și răscoala nobililor sirbi), care s-a bucurat de mare popularitate în lumea satelor și țărilor cehe în tot secolul al XIX-lea. La distanță de mai multe decenii, Horea, alături de Cloșca, este înfățișat, ca urmare a unui proces de contaminare cu mișcarea de

eliberare națională a poporului sirb (1804—1811), drept căpetenia unei cete de haiduci răsculați, din cauza grelelor suferințe, împotriva prințului sirb din Țara Sibiului, căruia îi devastează cetatea. Trădați, ei sînt prinși și executați prin zdrobirea cu roata. Legenda romantică se substituia aici istoriei într-un proces de alterare și denaturare a răscoalei populare din 1784 a iobagilor români din Transilvania.

În publicistica epocii, Horea nu este prezentat niciodată singur, ci împreună cu tovarășii săi de luptă în cadrul puternicei mișcări populare a moților. Zările germane (*Erlangen Realzeitung*, *Politisches Journal* din Hamburg), apoi broșurile (ca, de pildă, *Horja und Klotska* a lui Geisler), zările franceze (*Gazette de France*, *Courrier de l'Europe* din Boulogne), cele spaniole (*Gazeta de Madrid*, *Diario Estero*), cele italiene (*Gazetta di Parma*, *Notizie del Mondo*), cele olandeze (*Wekelyk Nieuwe*) și multe altele, în diferite limbi, sînt cu toate de acord în a vedea cauza răscoalei în asuprirea la care erau supuși iobagii români din partea nobilimii maghiare. Iată ce scria în acest sens un ziar francez al epocii, referindu-se la momentul în care nobilimea a hotărît începerea represiei împotriva răsculaților: „Nobilii unguri voiau să se răzbune pe supușii lor pe care ei i-au silit la răscoală prin opresiunile lor și ei manifestau scopul de a-i extermina pe toți. Guvernul însă considera că valahii compun 2/3 din locuitorii țării și că exterminîndu-i provincia ar deveni un deșert; îl aprecie mai bine pe oameni și simți preferința ce trebuie dată la două mîini care lucrează față de o gură ce nu face decît să consume”. De cele mai multe ori, zările vremii au prezentat cu multe detalii răscoala, insistînd asupra exceselor săvîrșite în timpul ei. Acest mod de prezentare se datorește îndeosebi faptului că principală lor sursă de informare erau cercurile de la Curtea din Viena, la care se adăugă și dorința de a prezenta cititorilor aspecte senzaționale.

În publicistica europeană a acelei epoci se făcea aluzie și la conținutul național al răscoalei din 1784, vorbindu-se de intenția lui Horea de a intra în legătură cu românii din Țara Românească pentru ca, în unire cu ei, să cuprindă Transilvania și să restauze vechea Dacie. *Journal politique de Bruxelles*, relatînd despre prinderea lui Horea, spune că el avea asupra lui „sigiliul regatului Daciei: o inimă străpunsă de sabie, avînd în exergă inscripția: «Horea rex Daciae»”. Și în alte gazete se vorbea de intenția lui Horea de a constitui un „regat al românilor”. Toate acestea erau, desigur, simple zvonuri și bănuieli, semnificative însă prin aceea că Europa timpului descifra în răscoala populară condusă de

Horea și o mișcare cu sens național: lupta de emancipare nu numai socială, ci și națională a unui popor asuprit. Este grăitoare în această privință exclamația pe care publicistica de atunci pretindea că ar fi rostit-o Horea în ceasul martiriului său: „Mor pentru națiune!”

De altfel, ziarele - timpului, atunci cînd vorbesc de scena prinderii și executării conducătorilor răscoalei, se fac și ecoul unor zvonuri răuvoitoare, explicabile mai ales prin sursa din care proveneau. Astfel, *Gazetta di Parma* nr. 6 din 1785, vorbind de prinderea lui Horea, spunea că și soția lui, împodobită cu perle și bijuterii de aur, a fost dusă la Alba Iulia, știre ce se putea citi și în ziarul *Prešpurské Noviny* (ziarul din Braștilava) din 1785. În schimb, în scena execuției, ziarele europene arată, veridic, că Horea a mers la moarte cu hotărîre, cu fermitate și a suportat-o cu demnitate și curaj.

În ce privește atitudinea publicisticii europene de atunci în aprecierile cu privire la răscoală, ea exprima fie animozitate față de acest eveniment, fie condamnarea sistemului feudal, simpatie și sprijin față de ridicarea iobagilor români, aceasta fiind considerată luptă legitimă pentru cucerirea drepturilor și libertății. În primul caz era vorba de publicistica de inspirație monarho-nobiliară. În al doilea caz, de cea a cercurilor burgheze, revoluționare, care luptau împotriva absolutismului feudal. În acest al doilea caz, în atmosfera generală revoluționară a epocii, cînd mișcări sociale ori de eliberare națională au izbucnit într-o serie de țări (Boemia, Moravia, Slovacia, Ungaria, Croația, Olanda), știrile despre răscoala lui Horea au contribuit, desigur, la întreținerea spiritului revoluționar, au pus în mișcare însăși conștiința publică.

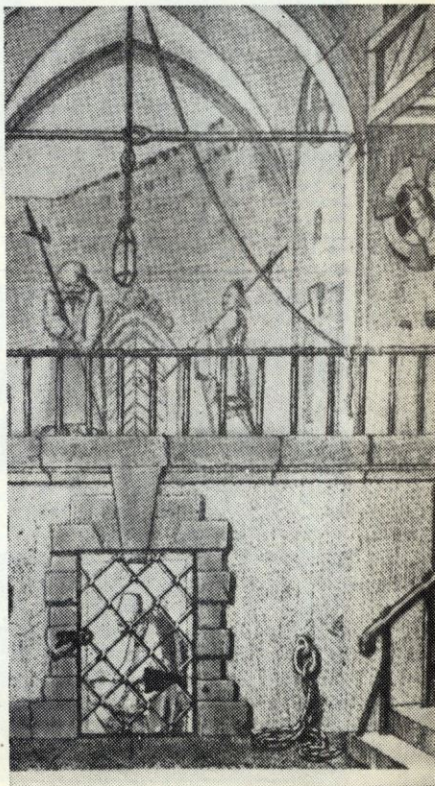
Opinia cercurilor intelectuale din Europa aceluia sfîrșit de veac se exprima, de pildă, în demofilia iluministă a unui Hacquet, naturalist austriac, care petrecuse mult timp printre românii din Transilvania și care scria cu simpatie despre români și despre răscoala lui Horea, pe care n-o aproba, dar căreia îi înțelegea cauzele și-i scuza izbucnirea. Dincolo însă de placida demofilie, în rîndurile scrise de girondinul francez Jacques Pierre Brissot răsuna energic tonul revoluționar cînd, deplîngînd soarta lui Horea, scria: „Eu sînt cel dintîi care apăr cauza românilor sacrificați forței în această insurecție și repet că românii au dreptul să se revolte atît timp cît vor fi sclavi și nefericiți”. Erau cuvintele unui om

care cîțiva ani mai tîrziu avea să participe la revoluția franceză.

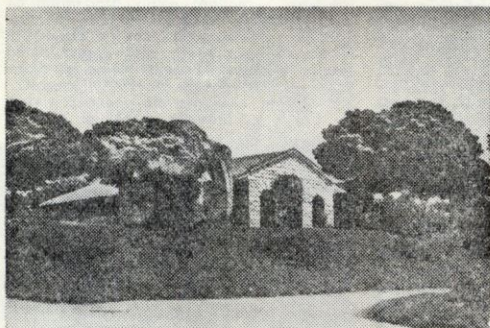
Învăluit de multe ori într-o aureolă de legendă, numele lui Horea a circulat, acum mai bine de 180 de ani, de-a lungul și de-a latul Europei, deșteptînd la contemporanii săi interesul și simpatia față de poporul român din Transilvania, care se ridicase la luptă pentru drepturile omului și pentru sfînta libertate.

Inchisoarea din Alba Iulia.
Printre gratii, chipurile lui Horea și Cloșca
(desen de I. H. Loeschenkoht)

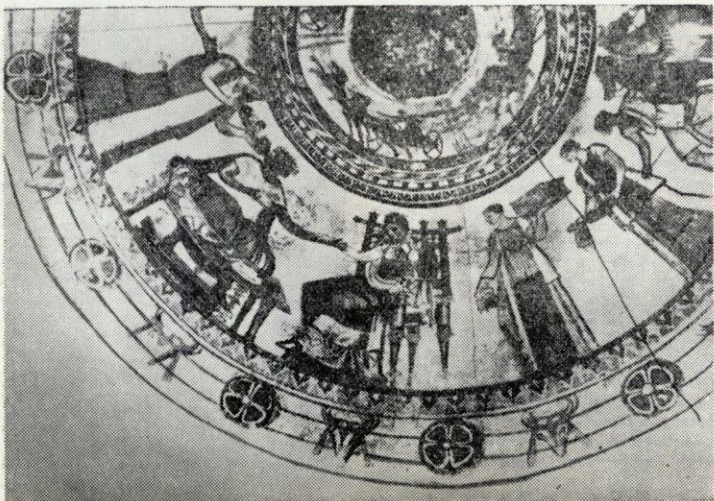

MORMÎNTUL TRACIC

Mormîntul tracic cu cupolă de la Kazanlik (sec. IV—III î.e.n.)

Fragment din fresca de pe cupola mormintului

DE LA KAZANLIK

LUCIAN ROȘU

Nu departe de Stara Zagora, la poalele Balcanilor, se întinde frumoasa Vale a Rozelor, acoperită cit vezi cu ochii de covoarele singerii ale trandafirilor. În centrul acestei încântătoare regiuni s-a dezvoltat de timpuriu orașul Kazanlik, vechi centru de producție a parfumului de roze.

Dar Kazanlikul nu s-a făcut cunoscut numai prin esența de roze și apele sale termale sau prin monumentele ce amintesc de rolul jucat în nenumăratele bătălii împotriva asuprii turcești. Numeroasele morminte cu cupolă, de mare valoare arhitecturală, ne dezvăluie o veche civilizație a lumii trace, civilizație ce ajunsese la un înalt grad de dezvoltare în perioada secolelor V-IV î.e.n.

Mormintul cu cupolă de la Kazanlik, descoperit întimplător în primăvara anului 1944 în nord-estul orașului, datează de pe la sfârșitul secolului al IV-lea — începutul secolului al III-lea î.e.n., perioadă în care cultura elenistică atinge cel mai înalt grad de înflorire și răspindire. Măturile stau bogăția picturii decorative și fresca figurală, compoziții realizate într-un remarcabil decor pictural, reprezentând curse de care, scene de război și funebre. Este, de altfel, singurul monument al epocii elenistice a cărui pictură se păstrează în întregime pînă astăzi.

După toate probabilitățile, acest mormint a aparținut unui șef militar trac. Bogăția artistică, monumentalitatea arhitecturală duc la concluzia că edificiul a fost construit de unul dintre oamenii din pătura cea mai de sus a societății trace, asupra căreia avusesse o adîncă înrîurire cultura epocii elenistice.

Întrearea în edificiu se face pe latura de sud, într-un mic vestibul. De aici, un coridor îngust duce la camera cu cupolă, amintind într-o oarecare măsură construcțiile micenene similare. Excepție fac doar dimensiunile, mormintele micenene avînd proporții mult mai mari.

Constructorii mormintului de la Kazanlik, ca și cei din Grecia, au folosit blocuri mari de piatră la ancadramentele ușilor, la fundațiile edificiului și la zidăria vestibulului. La ridicarea zidurilor laterale ale coridorului și camerei rotunde cu cupolă au fost folosite cărămizi de argilă și mortar din var și nisip. Construcția de cărămidă era acoperită cu un mortar format din trei straturi suprapuse: un strat de bază din var amestecat cu nisip, un alt strat format dintr-un praf roșu și un al treilea lucios, realizat din materii colorate, praf de marmură și ceară. Podeaua coridorului și o parte a camerei cu cupolă sînt acoperite de pietriș tencuit cu un mortar fin.

Mormintul este cîptușit în exterior cu un rînd de piatră neferoasă (circa 0,70 m grosime), în intenția de a-l feri de umiditate. În sfîrșit, întregul edificiu era acoperit de o mantie foarte groasă de pămînt, avînd aspectul numeroaselor morminte-tumul, care se întîlnesc și în țara noastră, atît în Dobrogea cit și în cîmpia Dunării.

Un interes deosebit prezintă fresca de pe pereții dromosului. Atît pe perețele de est cit și pe cel de vest, artistul a realizat cu mult talent scene de luptă. În aceeași manieră este pictată fresca din camera cu cupolă. Elementul principal care atrage atenția aici este compoziția „scenă funebră”, la care participă un însemnat număr de persoane. În centru se află defuncții — soț și soție. Bărbatul șade pe o banchetă, avînd în față o masă acoperită cu bucate. El poartă în picioare sandale, iar ca îmbrăcăminte o tunică albă cu mâneci scurte; peste tunică, acoperindu-l umerii, cade, în bogate falduri, o mantie de culoare roșu-cărămiziu. Pe capul bărbatului se află o coroană de foi de laur, realizată din aur. În mina dreaptă ține un mic vas, în timp ce cu cealaltă sprijină mina soției sale, care este așezată în stînga, pe un scaun cu spătar înalt.

Din partea stîngă se apropie de cei doi o femeie care poartă pe brațe un platou încărcat cu fructe și vase, apoi un bărbat cu un ulcior în mină și doi flautiști, urmați de doi tineri soldați cu caii de căpăstru; din dreapta — două slujitoare ale defunctei, dintre care prima are în fiecare mină cite o casetă, iar cea de-a doua aduce un vas. Urmează un rîndaș care se străduiește să strunească cei patru cai înhămați la o cvadrigă.

Toți participanții la această scenă funebră par stăpîniți de durere și resemnare, care, de altfel, se degajă și din atitudinea calmă și solemnă a stăpînului. Numărul mare de persoane, îmbrăcăminte bogată și, în general, întreaga ambianță trădează rangul social înalt pe care-l avusesse în viață personajul principal al scenei.

În interiorul mormintului au fost descoperite citeva vase — printre care o amforă din secolele V-IV î.e.n. — întregi sau fragmentate, peste 100 de mici butoni de aur, un inel și citeva brățări, tot de aur etc. Obiectele descoperite, alături de stilul arhitectural și de fresce, îndreptățesc pe specialiștii bulgari să considere acest mormint ca datînd de la sfîrșitul secolului al IV-lea — începutul secolului al III-lea î.e.n.

ION HELIADE RĂDULESCU

SCRISORI INEDITE

prof. dr. doc. GEORGE POTRA

Noi mărturii documentare vin să mai adauge unele informații sau să precizeze în amănunt acțiunile acelor care au participat activ, cu rol de conducător, la revoluția de la 1848.

Avem ocazia să publicăm mai jos câteva scrisori inedite — aflate în colecția subsemnatului — pe care I. Heliade Rădulescu le-a adresat în vara anului 1848 soției sale, Maria, trimisă din timp la Brașov, împreună cu cei cinci copii ai săi. I. Heliade își numește în scrisori soția cind „surioară” cind „mămușoară”, iar el semnează „frate”.

Din cuprinsul lor, în afară de probleme de ordin familial, se vede cum Heliade se frământa zi și noapte cu sarcinile ce-și asumase. Din scrisori reiese de asemenea grija de a se feri de autoritățile care-l urmăreau să-l aresteze și de a merge pe drumuri ocolite, în Oltenia, unde trebuia să izbucnească revoluția.

În cea mai mare conspirativitate, la marginea orașului, în mahalaua Obor, unde-și avea casa și tipografia, ajutat de câțiva oameni de mare încredere, Heliade a tipărit și difuzat, în foaie volantă de format mare, *Constituția* sau *Proclamația* de la Islaz, numită așa fiindcă acolo s-a citit pentru prima dată.

Din rindurile desprinse din scrisori, preluate cu unele idei mistice care-i sînt caracteristice, cunoaștem câteva aspecte ale activității lui și ale desfășurării evenimentelor între 4 iunie și 27 iulie 1848, cum și cînd a ajuns la Islaz, drumul spre București, primirea triumfală făcută primului Guvern provizoriu de către populația Capitalei.

Heliade — care împreună cu ceilalți conducători au jurat „înaintea cerului și a oamenilor” să moară „pentru cea mai sacră cauză”, pentru libertatea românilor — își exprimă convingerea că scopul revoluției consta în a face pe români liberi, „pentru că le-a auzit lumea glasul și le-a văzut faptele”, iar *Constituția* cuprindea ideile de emancipare politică, economică și socială ale timpului. Este sigur apoi că țara nu va mai fi o moșie a familiilor domnitoare și a boierilor, ci o *Republică* a tuturor oamenilor care muncesc.

Heliade apreciază că, după Islaz, în a doua etapă de desfășurare, la București, „revoluția din urmă asupra reacționarilor a fost din cele mai glorioase”.

În altă scrisoare, Heliade își informează soția, în linii mari, de toate cele întimplate pînă la 26 iulie 1848, cînd turcii au intrat în țară în frunte cu Suleiman-Pașa, de schimbarea Guvernului provizoriu printr-o Locotenență, la început din șase, iar mai apoi din trei, dar aleși tot din membrii fostului guvern.

Scumpa mea surioară,

De ar trăi omul o mie de ani și ar aduna la un loc în esenție toate mișcările de bucurie și de întristare, nu se adună în atîta putere cită am simțit de la 5 iunie pînă la 16. Simbătă, la 5 iunie, am desfăcut toți tipograful și închizînd porțile, cu cuvînt ca să mă prepar de plecare pentru Brașov, am rămas cu Dumitru al Lisavetei, cu Iorgu și cu tipograful neamț și pe seară începură[m] a tipări Proclamația. Pusesem la cale, stam singur și cum se tipărea 25 bucăți le strîngeam sul, ca să se scoată de sub acoperămintul tipografiei.

Era seară, cel dintîi sul îl luai să mă duc a-l ascunde. Avea[m] puțină treabă în cantărie, ușa era deschisă și fereastra asemenea. Cum intrai înduntru, pe întuneric, simții ceva zburînd pe sus. Mișcarea și grijea de a ascunde fapte în [cu] care mă ocupam mă sperie și ardica[m] mîna cu rolul [sulu] printr-un instinct să mă apăr. Lovii ceva în aer cu rolul ce era în destul de greu și odată căzu ceva la picioarele mele. Zisei să aducă lumina și scindurile era[u] pline de sînge, la picioarele mele o cucuvaie ucisă cu cele dintîi Proclamații.

Duminecă dimineața era[u] 600 Proclamații gata și mă găteam de plecare. Cînd îmi făceam geamantanul, veni tot amicul știut să mă sperie că la noapte sînt călcat și să mă sperie cu ocna. Atunci m-am îndemnat și am zis în sine-mi că voi arăta cum e ocna mea. Am plecat[am] d-acasă, am stat la dd. Golești. Seara la 8 ore eram pe drum. Luni seara eram în Islaz. Marți era[u] toate preparate. Miercuri s-a început mișcarea; amă-nuntele le cunoști din scrisoarea ce am scris-o lui Ștefanache. În cinci zile Constituția s-a primit; în 11 zile am fost în București. Ieri am intrat cu triumf. Am tras la palatul unde a șezut printul Ghica¹ și aci ne-am înstalat membrii Guvernului provizoriu.

Sînt sănătos, vă doresc. Ședeți însă tot pe loc, aci e tot holeră! A venit însă că muscalii au trecut în Moldova însă, unde venea cu marș forșe, primiră ordin să stea pe loc pînă le-a da poruncă. Credem că tot ingerul Domnului, ce a condus întreprinderea pe calea dragostii și a păcii, tot acea putere va risipi toate planele inamicilor. Românii vor fi liberi pentru că le-a auzit lumina glasul și le-a văzut faptele. Am putut, mi-a ajutat Dumnezeu să mă întorc în București cu mînuși albe și cu miinile mele mai curate decît dinsele. Copilașii mei s-au asigurat de tatăl lor, pentru că, și de va muri, de aci înainte el e cu dînsii. Oh, am trăit în 11 zile cît nu trăiește cineva seculi! Săbia ce am încins-o pentru înția dată, cu care am jurat înaintea cerului și a oamenilor să mor pentru libertatea românilor, cea dintîi sabie ce s-a tras în țara română pentru ephangeliei[?], pentru constituție, pentru republica română e cea mai frumoasă moș-

tenire ce poci lăsa lui lenăchiță al meu. Eșara tricoloră ce am pus-o înția dată în Caracal, așa cum s-a putut face, o vor împărți în cinci copii mei, și îi va mînuie de tot răul. Cămașa, ciorapii, rufele mele ce nu le-am scos de pe mine de 11 zile, să nu se mai spele niciodată, pulberea și noroiul după dinsele sînt glorioase, pentru că sînt o pulbere d-o campanie, d-o cruciată de 11 zile pentru cea mai sacră cauză pe drumul convicției, cu puterea morală în cîntea căreia s-a înfrînt orice fier și s-a învins orice inamic cu blîndetea și iertarea.

Copilașii mei, Frusina mea, cel mai mare al meu copil, tata te sărută, sufletul lui te mîngîie și te strînge la piept. Virgilia, buna mea copilă, tata e cu voi și Dumnezeu cu dînsul; îți sărută tătișorul și ochii și draga lui cărnă. Sofia, Marița, lenăchiță, rugați pe Dumnezeu să vă vază tata mai curînd.

A revedere, scumpa mea surioară, n-ai grije de nimic decît numai să fii sănătoasă.

1848, iunie 17, București

Al tău frate

I. Eliade

Draga mea surioară,

Ce vei fi auzit, să nu le crezi toate. Acum sînt în București. Prin bravura bunilor cetățeni, revoluția din urmă asupra reacționarilor a fost din cele mai glorioase.

Sînt bine sănătos. Cînd am reîntreat în București, aseară era toată cetatea la barieră pe Podul Mogoșoarei și pînă la palat, palatul era plin de lume și iluminat. Eram la barieră ocolit de gardia națională. La barieră mi-au desprins caii și în aclamații neprecumrate traseră trăsura cu miinile pînă la palat, în fugă. De pe toate ferestre[le] ploua flori și coroane. „Să trăiască Eliad cea murit și-a înviat”, era necontenita strigare.

La palat am cerut voie poporului, ce mă aștepta, să mă [re]trag, și m-am dus să mă culc.

Camarazii mei Goleștii, Maghierul, Tell se așteaptă astăzi; eu apucasem mai puțin drum decît dînsii, era la Tirgoviște.

Cele din București și reîntrearea mea le vei afla de la alții. Și tu nu arăta scrisoarea mea altora, că mi-e rușine.

Of, ce dor mi-e de tine și de copilașii. Voi să-mi dau demisia și să viu odată între voi. M-am săturat de triumfuri ce mi-e rușine să le văz pe seama mea și la care nu mă uit decît ca sufletul celui mort la pompa splendidă funerară.

¹ Alexandru Dim. Ghica, domnitor al Țării Românești (1834–1842).

Îți trimit 80#prin d. Teodor, la Nae sau N. Panu. Cît poți păstrează-i, că nu știu iar cum se mai întorc trebile. Voi să mă împrumut să-ți mai trimit vreo 200#să fie aci pentru orice nevoie, pînă ne vom restabili. Of, cum vă doresc!

Sărută-mi copilașii.

A revede[re]
Eliade al vostru

3 iul. 1848, București

Draga mea surioară,

Îți-am trimis o scrisoare dimpreună cu una sută galbeni în 1400 sfanți, prin d. Orghidan¹, singura speranță de bani ce am la o nevoie de retragere. Sint trist de intrările și neastimpărul în care te afli. Trebuie să ai speranță în Dumnezeu și să pui înainte că am plecat pe un drum de martiriuri, unde numai mina Celui prea înalt ne poate mintui.

În curs de 30 de zile, de la 9 iunie, am trecut prin atîtea pericole și transporturi de bucurie, încît acum nici cele dintîi mă mai sperie, nici cele d-a doilea mai în de mine. Nu mai am nici o senzație, nici o mișcare, în toate sint rece, afară de asentimentul copiilor și al tău.

Sint sănătos, mă aflu în București, am venit cel dintîi din membrii Guvernului și pînă să vie și ceilalți am fost și sint încă în cvartir la Hagi Nazaret².

Auz că e holeră și în Brașov și te sfătuiesc să te [re]tragi sau la Sinai[a], sau în Sibiu.

De muscali nu mai e nici o temere. Poate să vie ceva turci, însă numai pînă la Giurgiu, ca să stea în obseație. De la Constantinopole se trimite Soleiman-Pașa³, care va veni singur în București spre a împăca trebile.

Constituția românilor a fost bine văzută în Constantinopole. Pentru vreo trei puncturi, cu venirea pașii, poate va fi oarecare greutăți, adică pentru libertatea întreagă a tiparului, pentru gvardie națională și pentru votul universal.

Sărută-mi copilașii. Spune Frosei și Virgiliei că nu le scriu pentru că n-am timp, dar sufletul meu e cu dinsele; sărută pe Sofia, Maria și lenăchită.

A revede[re], surioara mea

Al tău,
Eliade

1848. iul. 8, București

Surioara mea,

Adevărat că nevoile nu mă lasă a-ți scrie des, însă și tu îmi scrii și mai rar. Mai mult de două săptămîni n-am luat [primit] nici

¹ Rudolf Orghidan (1797—1862), mare negustor de băcănii în Brașov; a editat (1837) prima revistă română a Brașovului, *Focea Duminecii*, scrisă de Ion Barac; a făcut dese călătorii la Viena și Budapesta pentru a cere îmbunătățirea vieții țărănilor români din Transilvania.

² Hagi Nazaret, mare negustor în București (1848) de origine armean.

³ Soliman-Pașa (Soleiman, Suleiman), comisar al Porții în Principatele Române în anul 1848.

o scrisoare de la tine și nici nu știu cum să explic că-mi scrie Tache și tu nu-mi scrii.

Îți-am trimis 100#prin d. Orghidan. Îți scriam să vii la Sinai[a] sau la Sibii, și Tache văz că nu știe nimic de aceasta.

Cînd vei veni în Brașov, întilnește-te cu d-na Tell, că și dumneaei e streină, și fiți împreună de se poate.

Eu sint sănătos. Așteptăm pe comisarul Porții, Suleiman-Pașa, spre a se determina soarta patriei.

Sărută-mi copilașii, scrie-mi. A revedere. Salutare și frăție.

Al vostru,
Eliade

17 iul. 1848, București

Banii trimiși prin d. Orghidan sint 1400 #.

Dragă surioară,

Sint sănătos, lucrez mult, odihnă mai nu am. Vă doresc mult, cît nu se mai poate. Turcii au venit; crez că se vor duce. Speranțele ne sint bune. Vine Ștefanache⁴. Vino cu el sau la Sinai[a], sau în București, unde te frage inima.

Sărută-mi copilașii; Frusinichii și Virgiliei nu le-a scris tata niciodată. Sărută-le mămușoară. Lui lenăchită i-am poruncit [comandat] cască de gvardist și spalete. Acum e soldat. Dacă va fi cuminte, se va face ofițer. A revedere, surioara mea.

Al vostru,
Eliade

1848. iul. 21, București

Surioara mea,

Așteptam să vă văz odată. V-au speriat minciunile, bine, stați acolo încă vreo zidoud.

Acî lucrurile merg astfel: au intrat turcii și au stat pe marginea Dunării. Au trimis pe d. Tingiroglu⁵, om civilizat, cu scrisoare către boieri. Nu s-a primit și s-a zis să se adrese[ze] scrisoarea către nație. S-a schimbat adresa către boierii și notabili[i] din Capitală. S-a citit la Mitropolie, se amenință toată mișcarea, nu recunoaște Guvernul provizoriu, invită să se adune boierii și notabilii să aleagă un locotenent de domn, spre a tracta cu dinsul. Românii cer locotenentă, iar nu locotenent. Turcii primesc. Se adună popoul să aleagă membrii locotenenței și aleg pe membrii Guvernului provizoriu. Trimit o deputație la Giurgiu cu răspuns la scrisoarea esc-sale Soleiman-Pașa și cu petiție către I. Poartă. Deputația a fost primită cu mari onori în tabăra turcească, însă locotenenta compusă din șase membri o cere numai de trei membri. Acî sintem acum. Nu știm dacă vor rămîne trei ori șase.

A revedere,
I. Eliade

26 iul. 1848, București

⁴ Ștefan Andronic rudă apropiată a lui I. Heliade.

⁵ Anton Tinghir Efendi (Tingiroglu), secretar al lui Soleiman-Pașa; trimis la București cu o misivă către mitropolit și boieri (1848 iulie).

Mică incursiune în criptografie (II)

(URMARE DIN PAG. 64)

la Paris cu 12 ore înaintea celui mai rapid curier.

Telegraful optic funcționa, bineînțeles, pe bază de cifru, fiecare poziție a brațelor articulate reprezentând o anumită literă. Pentru a evita interceptarea mesajelor de către un eventual inamic, s-a adoptat sistemul de a se înlocui fiecare literă cu alta, astfel încât comunicarea se realiza printr-un dublu cifru.

SFIDAREA SCRITORULUI

După cum s-a mai arătat (vezi numărul trecut), codul nu trebuie confundat cu cifrul. De fapt, în cadrul codurilor intră două mari categorii de comunicare secretă:

1) un sistem de semnale pentru transmisiuni (telegraf, stegulețele marinarilor etc.). Alfabetul Morse nu este un cod, ci un cifru;

2) un sistem criptografic prin care grupe de litere înlocuiesc silabe, cuvinte, propoziții sau fraze întregi.

Pentru a „traduce” un mesaj redactat în cod, e necesar un veritabil „dicționar”, căruia i se spune și *carte-cod* și care adesea este foarte voluminos. Spre deosebire de cifru, care poate reda orice nuanță, codul nu oferă decit propozițiile, frazele și formulele cuprinse în dicționar. Acesta prezintă și alte dezavantaje: elaborarea lui cere timp și eforturi multe, iar vulnerabilitatea lui la furt sau copiere îl face una dintre țintele de predilecție ale spionilor.

Pe de altă parte, codul are și avantaje față de cifru: redactarea mesajelor în limbaj secret, ca și „traducerea” lor sînt mult ușurate de existența „dicționarului”, iar riscurile de interpretare greșită — destul de frecvente la cifru — sînt evitate. De asemenea, „traducerea” unei singure comunicări cifrate este suficientă pentru găsirea „cheii” sale, ceea ce nu e cazul cu mesajele redactate în cod.

E interesant de semnalat că, în cadrul forțelor armate ale majorității țărilor de pe glob, marina preferă codurile, în vreme ce unitățile terestre optează pentru cifruri. Lucrul e explicabil: infanteria și blindatele, care se deplasează continuu și rapid în cursul unei campanii, și-ar complica activitatea scriind și „traducînd” mesajele cu ajutorul „dicționarului”, fără să mai vorbim de pericolul ca acestea să cadă în mîna inamicului. În schimb, flotei de război codurile nu-i ridică probleme, deoarece numărul de manevre pe care le poate exe-

cuta un vas este limitat, deci se încadrează în posibilitățile relativ restrînse ale „dicționarului”. Pentru a evita ca acestea să intre în posesia dușmanului, volumele respective sînt dotate cu un lest de plumb, care permite aruncarea lor în mare atunci cînd perspective ca nava să fie capturată devin amenințătoare.

Codurile și cifrurile sînt utilizate adesea simultan de către același serviciu. Diplomații, de exemplu, folosesc ambele sisteme criptografice, acordînd preferință unuia sau celuilalt în funcție de conținutul mesajului, de urgența lui, de modul de transmitere etc.

Dar istoria cunoaște și cazuri în care mesajele devin secrete fără a putea fi totuși încadrate cu precizie în categoria codurilor sau a cifrurilor. Autorii comunicărilor nascociau pe loc un sistem ingenios, dar simplu, bazîndu-se pe ascuțimea de spirit a adresanților pentru a-l dezlega. Unul dintre cele mai cunoscute exemple l-a furnizat generalul britanic Sir Charles Napier. În cursul unei campanii efectuate în India în prima jumătate a secolului trecut, el a telegrafiat Marelui cartier general un singur cuvînt, și acela în limba latină: *Pecavi* (am păcătuit). În englezește traducerea sună: *I have sinned* și se pronunță ca *I have Sindh*, ceea ce înseamnă „am (capturat orașul) Sindh”. Din păcate pentru generalul britanic, superiorii săi au dovedit mai puțină fantezie decît le atribuia el și nu i-au înțeles mesajul.

Este interesant de semnalat că unul dintre cei care au exercitat o deosebită influență asupra criptografiei moderne a fost un scriitor. Este vorba de marele poet și prozator american Edgar Allan Poe, autorul „Povestirilor extraordinare”. Pasionat de cifruri și coduri, el a anunțat în mod public, în 1840, că este gata să „traducă” orice mesaj secret ce i se va trimite cu condiția să fie redactat în limba engleză, să aparțină tipului numit de *substituție* (înlocuirea unor litere cu altele sau cu cifre) și să respecte numărul de litere ale fiecărui cuvînt.

Poe a primit sute de texte trimise de criptografi amatori sau profesioniști și a reușit uimitoare performanță de a le dezlega pe toate. Printre cele mai dificile a fost mesajul publicat de *Graham's Magazine*, care începea astfel: *Ofaiiioso ortoiio sov eodisoioe afduioistioi pt itftvi...* Cheia cifrului era un adagiu latin, conținînd același număr de litere ca alfabetul

SUAVITER IN MODO FORTITER IN RE
ABCDEFGHIJ KLMN OPQRSTUVWXYZ

Dinadins incilcît, chiar după „traducere”, mesajul spunea: *După cum va recunoaște însuși eruditul lexicograf, frazele fără sens și combinațiile de cuvinte lipsite de semnificație...* etc.

(VA URMA)

cuneiformele

ȘERBAN ANDRONESCU

Datorită semnelor ei în formă de unghiuri, scrierea popoarelor antice din zona fluviilor Tigru și Eufrat a fost numită cuneiformă (de la cuvîntul latin *cuneus*, unghi). Popoarele care au folosit-o cîndva înigheba-seră, dacă nu cea mai strălucită, cu siguranță cea mai veche civilizație cunoscută azi; ea a dispărut cu cîteva secole înaintea erei noastre. Civilizația contemporană europeană ia cunoștință de cuneiforme, pentru prima dată, în 1621, printr-o scrisoare a unui călător italian, Pietro della Valla¹. Acesta copiază cîteva semne găsite la Persepolis și le trimite unui prieten împreună cu unele observații despre moravurile locale și alte curiozități orientale. Paragraful cu cuneiformele trece aproape neobservat, fiindcă cei de acasă erau intrigati de descoperirile făcute de călător pe alt plan, pentru ei mult mai atrăgător. De ce călătorește Pietro? Fiindcă fusese respins de o frumoasă concetățeană, așa că plecase la drum lung, cum se obișnuia (pe atunci) în astfel de cazuri, pentru a-și potoli suferința; ajuns la Bagdad, suferindul găsi un leac admirabil, o superbă femeie din localitate, dar avu nevoie de toată puterea lui de convingere pentru a o determina să renunțe la inelul din nas. Comentînd încercările prin care trecea Pietro, prietenii lui din Italia nu au dat atenția cuvenită cuneiformelor trimise de el și întrebării care le însoțea: cum se citeau, de la dreapta la stînga sau invers? După înapoierea lui acasă, Pietro și-a publicat memoriile într-o carte datorită căreia cuneiformele au devenit cunoscute. Totodată a răspuns și la întrebarea de mai sus, dovedind o intuiție uimitoare: de la stînga la dreapta! Cu vremea, informații despre scrierea cuneiformă încep să apară din ce în ce mai des, astfel că în Europa se vorbește tot mai mult despre ele.

Contrar hieroglifelor egiptene, care se înșirau armonios unele după altele, pîrînd miniaturi, frumos și îngrijit colorate, cuneiformele păreau cuie vechi, tocite, aruncate

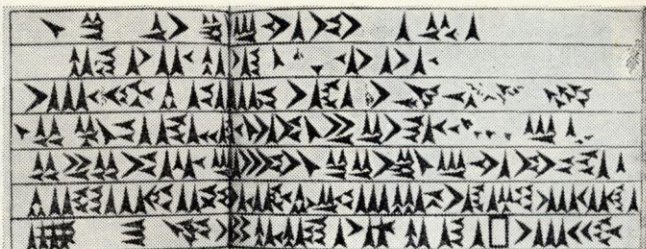
în dezordine, unele peste altele, pe o suprafață plană. Aspectul lor incurcă și inestetic, a determinat pe unii specialiști ai vremii, mai grăbiți în enunțarea teoriilor, să le neghe sensul scriptic. La epoca aceea hieroglifile nu fuseseră descifrate, iar interpretările aberante ale unor pseudoînvățați compromiseseră studiul lor. Se credea că și cuneiformele, asemenea hieroglifelor, nu pot fi, în cel mai fericit caz, decît forme ornamentale.

Mai tirziu s-a văzut că scrierile cuneiforme sînt mult mai variate decît cele hieroglifice; pe cînd hieroglifile se citeau azi curent, unele cuneiforme arhaice sînt încă de neînțeles. Și totuși, pentru citirea hieroglifelor a fost nevoie de 14—15 secole, pe cînd cuneiformele au fost descifrate după nici 200 de ani de la descoperire.

Mai tîrziu, omul care a deschis calea descifrării cuneiformelor era departe de a fi un erudit: Georg Friedrich Grotefend, un obscur profesor de latină la liceul din Göttingen, nu se ocupase niciodată de Orientul Antic sau de scrierile necunoscute. Dacă n-ar fi făcut o prinsoare, desigur că numele lui n-ar fi intrat în istoria marilor descifrări. Spre deosebire de Champollion, care, înainte de a citi hieroglifile, studiasse civilizația egipteană în întregul ei timp de cincisprezece ani și învățase limba coptă (egipteană contemporană), Grotefend a descifrat cuneiformele în cîteva zile, folosind o metodă rebusistă. În plus nu cunoștea limba scrierii și nici nu avea la îndemînă un text tradus, ca cel de pe piatra de la Rosette, folosită de Champollion. Performanța lui aruncă o dată mai mult lumină asupra naturii strădaniilor omenești.

Prin anii 1801 și 1802 apăreau regulat, în publicații, date privitoare la cuneiformele găsite printre ruinele vechiului Persepolis. Plimbîndu-se cu un prieten, discutînd despre aceste semne ciudate și fiind provocat, Grotefend a pariut că le va descifra. Intuiția pe care a avut-o a fost genială, dar și norocul lui a fost mare, pentru că i-a căzut în

¹ C. W. Ceram, *L'aventure de l'archéologie*, 1958, p. 187.

Parte din textele descifrate de Grotefend

Georg-Friedrich Grotefend (1775—1853)

mină, întâmplător, un text cuneiform care se preta la o rapidă descifrare. Textul fusese comentat până atunci de cîțiva erudiți și Grotefend a ținut seama de concluziile acestora în măsura în care le-a găsit întemeiate.

Era vorba de textul aflat pe porțile palatului imperial de la Persepolis, text care fusese copiat mai întâi de călătorul Carsten Niebuhr, pentru a fi apoi trimis spre publicare în Europa. Reproducerea lui înfățișa texte cuneiforme dispuse în trei registre, fiecare conținând o scriere cuneiformă deosebită². Orientalistul Olaus Gerhard Tychsen

a făcut observația că linioara cuneiformă oblică care se întâlnea foarte des în textul ultimului registru (în scrierea paleopersană I, cum s-a numit apoi), slujea probabil la despărțirea cuvintelor. Calculînd apoi frecvența semnelor, Tychsen a observat că anumite grupe de cuneiforme se repetau atît de des încît nu puteau reprezenta decît o formulă tipică. În reproducerea din cartea lui Niebuhr textele însoțeau cîteva basorelieuri care înfățișau un personaj bogat înveșmîntat, așezat pe tron și primind o defilare. Tychsen arată că personajul trebuie să fie un rege, iar formula tipică trebuia să fie titlatura regală. Danezul Münther, știind din scrierile vechilor autori greci că numai regii persani purtau veșminte lungi, bogate în falduri, ca personajul de pe tron, deduce că acesta nu putea fi decît un rege al vechilor persi. Studiind mai departe basorelieful, Münther remarcă figurile tipic africane ale unor slujitori regali. Dar numai persii ahenenizi aveau posesiuni în Africa, își spune tresărind Münther, deci regii din basorelief făceau parte din dinastia ahenenizilor! Și într-adevăr așa era. Tot Münther arată că limba textului trebuie să fie deosebită de persana contemporană, care se transformase mult în cursul secolelor, dar apropiată de limba în care fusese scrisă Avesta, cartea sfîntă a parsilor, persii refugiați din India după prăbușirea dinastiei sasanide.

Atît se știa despre text cînd Grotefend a pariat că-l descifrează. De remarcat țesătura strînsă a acestor deducții folosite echilibrat, cu o acuratețe desăvîrșită de primii cercetători ai cuneiformelor. Pe aceeași cale a mers mai departe Grotefend.

Primul lucru pe care-l caută și-l notează Grotefend este titlatura regală *a* sasanizilor³:

² Mai tîrziu, scrierile din aceste registre au fost denumite: babiloneană III, elamită II și paleopersană I. Cine dorește să cunoască mai în amănunt istoria descifrării cuneiformelor poate consulta următoarele lucrări: Ernst Doblhofer, *Le déchiffrement des écritures*, Paris, 1960; Sir Mortimer Wheeler, *Archaeology from the Earth*, London, 1954; Lipin și Belov, *Cărțile de lut*, București, 1962.

³ Seria regilor paleopersani se împarte în patru dinastii: pîhdadiyană, ahenenidă, arsa-cidă și sasanidă. Date bogate privitoare la istoria vechilor persi pot fi găsite în R. W. Rogers, *History of Ancient Persia from the Earliest Beginnings to the Death of Alexander the Great*, New York, 1929.

Taur înaripat, cu chip de om și cinci picioare
care păzea intrarea
palatului lui Assurnasirpal II

„Sapo, rege falnic, rege al regilor, al regelui Ardeșir fiu, sasanid”.

Oare ahemenizii nu aveau o formulă asemănătoare, se întreabă Grotefend, poate chiar identică? Dorind să se verifice, Grotefend alege două fragmente cuneiforme, nu prea lungi, dar asemănătoare, aflate lângă figurile regale de pe basoreliefuluri și încearcă să le potrivească titlaturii. Repetarea unor semne din fragment, care puteau corespunde unor cuvinte din titlatură îl încuraja. Aceste grupe de semne, care se repetau de patru ori în primul fragment și de trei ori în al doilea, puteau fi traduse prin cuvântul **rege**, fiindcă și în titlatură cuvântul **rege** se repeta de câteva ori.

Redăm în continuare raționamentul amănunțit al lui Grotefend, un exemplu devenit clasic de argumentare logică:

Primul fragment cuneiform începea cu trei grupe de semne diferite care puteau însemna, ca în titlatură, **x rege falnic**. Grotefend nu cunoștea, bineînțeles, numele regelui, adică semnificația primului grup de semne. Al doilea grup de semne cuneiforme putea conține cuvântul **rege**, fiindcă acest grup era cel care se repeta de patru ori în tot fragmentul, asemenea cuvântului **rege** din titlatură. Al treilea grup ar fi putut însemna **falnic**. Deci, până aici: **x rege falnic**. În titlatura sasanidă urma acum **rege al regilor**; și cu bucurie Grotefend vede că în fragmentul cuneiform urmau într-adevăr două grupe de semne care semănau între ele atât de mult încât nu era imposibil să reprezinte nominativul și genetivul aceluiași substantiv (**rege al regilor**).

Până aici deci cuvintele titlaturii se potriveau cu grupele de semne cuneiforme din primul fragment.

În fragment urma un grup de semne necunoscute, care ar fi putut alcătui numele tatălui. După aceasta venea un grup aproape identic cu precedentul **al regilor**, deci putea fi singularul genitiv **al regelui**. Urma apoi iarăși un grup de semne necunoscute, poate **fiu**. Ultimul grup de semne cuneiforme trebuia să însemne **ahemenid**.

Grotefend a încercat să-și verifice presupunerile prin confruntarea cu al doilea fragment cuneiform ales. Emoționat, vede că și în acest fragment grupele cuneiforme se potrivesc cuvintelor din titlatură.

Pentru ușurarea explicației vom nota cu **A** primul fragment, iar pe al doilea îl vom numi fragmentul **B**.

Grotefend observă că numele de rege cu care începea fragmentul B era identic cu numele regelui al doilea din fragmentul A. Apoi, cuvântul **rege** se repeta în fragmentul B numai de trei ori. Oricât ar părea de imposibil, tocmai acest lucru i-a înlesnit descifrarea.

Grotefend își pune în față, pe biroul de lucru, amindouă traduceri ipotetice, una sub alta.

Fragmentul A: x, rege falnic, rege al regilor, al regelui y fiu, ahemenid.

Fragmentul B: y, rege falnic, rege al regilor, al lui z fiu, ahemenid.

De bună seamă, își zice Grotefend, în aceste fragmente este vorba de fiu (x), de tată (y) și de bunic (z). Dar numai x și y au fost regi, nu și z, căci în fragmentul B nu apărea a patra oară **rege**, observă Grotefend și observația asta i-a adus descifrarea.

Căutând în autorii greci, Grotefend află că în dinastia ahemenizilor, afară de regele Cambise, mai existase un Cambise care nu fusese rege și al cărui fiu fusese Cirus cel Mare; apoi că un Histaspes, tatăl lui Darius, de asemenea nu fusese rege.

Apărea deci posibilitatea ca cele două fragmente să fie traduse în două variante.

Grotefend, un fin observator, stabilește că numai varianta α doua era bună.

Iată așadar una sub altă, cele două variante:

A : Cambise, rege falnic, rege al regilor, al regelui Cyrus fiu, ahemenid.

B : Cyrus, rege falnic, rege al regilor, al lui Cambise fiu, ahemenid.

Sau :

A : Xerxe, rege falnic, rege al regilor, al regelui Darius fiu, ahemenid.

B : Darius, rege falnic, rege al regilor, al lui Histaspes fiu, ahemenid.

Grotefend observă că în varianta primă, numele regilor începeau fiecare cu aceeași literă, iar în a doua cu litere deosebite. Cum în fragmentele cuneiforme cuvintele respective începeau fiecare cu semne deosebite, Grotefend stabilește că numai varianta a doua era bună!

Și într-adevăr așa s-a dovedit a fi! La 4 septembrie 1802, memoriul lui Grotefend intitulat „*Praevia de cuneatis quas vocant inscriptionibus Persepolitanis legendis et explicandis relatio*” a fost citit de Tychsen în aula Academiei de științe din Göttingen, căci poziția socială umilă nu-i îngăduia lui Grotefend să apară personal în fața oamenilor de știință. Faptul că memoriul i-a fost citit de însuși Tychsen era considerat ca o cinstire suficientă.

Dar abia după 35 de ani munca începută de Grotefend a putut fi continuată, datorită descoperirii unei inscripții numită în știință „*inscripția mare de la Behistun*” și datorită strădanilor englezului Rawlinson, al germanului Lassen și ale francezului Burnouf. S-a văzut atunci că numai scrierea cuneiformă paleopersană, adică a persilor vechi, de fapt cea mai nouă din toate (secolul al IV-lea î.e.n.) era alfabetică. Celelalte texte cuneiforme de la Persepolis, mult mai vechi, erau ideografice. Săpăturile scoteau mereu la iveală tăblițe de lut cu inscripții cuneiforme. S-a găsit, de pildă, imensa bibliotecă a lui Asurbanipal, formată din zeci de mii de tăblițe cu scriere cuneiformă din diferite epoci. Cînd au fost descifrate, s-a văzut că jumătate din miile de tăblițe erau lexicoane și glosare de cuvinte cuneiforme care slujeau la citirea celeilalte jumătăți, alții de greoi și încurcat era sistemul acesta de scriere!

Datorită metodei carbonului radioactiv (C_{14}) s-a constatat că unele tăblițe de lut, purtînd semne cu un pronunțat caracter pictografic⁴, datau de la începutul mileniului al IV-lea î.e.n., din epoca sumeriană, fiind deci cele mai vechi texte cunoscute pînă azi.

Tăblițe cu variate alte scrieri cuneiforme au fost găsite în diferite regiuni ale Orien-

tului Antic, arătînd raza enormă de circulație a acestor scrieri. În afară de sumerieni, ele au mai fost folosite de elamiți, hitiți, asirieni, babilonieni, ugariti, susieni etc., iar tăblițele găsite de Tell-el-Amarnah dovedesc că scrierea cuneiformă era întrebuintată în corespondența diplomatică de egipteni înșiși! Tăblițe cu semne cuneiforme picto-ideografice (deci timpurii) au fost găsite și în Europa, unele chiar pe teritoriul țării noastre, la Tărtăria (Orăștie) pe malul Mureșului⁵. Tăblițele de la Tărtăria au fost asemuite pe bună dreptate cu cele babiloniene de la Uruk și Djemdet-Nasr (3500—3200 î.e.n.), dar descoperitorul lor le-a conferit o perioadă proprie, 2900—2700 î.e.n., sugerînd că ele ar fi rezultatul unei influențe a înaintatei civilizații babiloniene asupra culturii primitive de pe valea Mureșului, de tip Vinca-Turdaș. Astfel a luat naștere presupunerea că tăblițele ar fi fost confecționate în regiunea unde au fost găsite, iar în presa noastră și în cea străină (vezi ziarul „*Times*” din 2 XII 1966 etc.) au apărut articole cu titluri răsunătoare ca : „Europa, leagănul civilizației ?” S-a luat atunci un interviu unuia din specialiștii români în materie, prof. dr. D. Berciu, care și-a arătat rețineră în fața acestor aserțiuni.

După părerea noastră, aceste descoperiri de la Tărtăria, coroborate cu alte indicii arheologice⁶, arată că în jurul anului 3000 î.e.n., s-au chiar mai devreme, în Europa au venit imigranții din regiunea Asiei Mici, indicînd o dată mai mult distanța, enormă pentru vremea aceea, la care au ajuns purtători (nu îndrăznim să spunem cunoscători) de texte cuneiforme. Două din tăblițele de la Tărtăria sînt găurite, ceea ce înseamnă că imigranții le purtau legate, poate ca amulete, cuneiformele avînd deci pentru ei valoare magică, nu de comunicare. Lîngă tăblițe s-au găsit resturile unui sacrificiu uman, oase omenești, pîrlite de fum și sparte, indicii ale unui ritual canibalic. Aceste urme grăiesc limpede despre nivelul de cultură al celor ce le-au lăsat. În astfel de condiții e greu de crezut că săpăturile de la Tărtăria au schimbat „sediul leagănului civilizației”.

Dintre descoperirile arheologice de prim rang efectuate în finutul străvechii civilizații sumeriane sînt de menționat : textele cuneiforme despre Ghilgames, potop și Noe, stela cu legile lui Hammurapi, grădinile suspendate ale Semiramidei, ruinele turnului Babel, gigancilele porți ale lui Iștar și identificarea urmelor potopului. Datorită lor s-a reconstituit, în linii largi, milenara civilizație sumeriană, a cărei influență asupra urmașilor se remarcă și azi.

⁴ Scrierea pictografică este cea mai primitivă formă de scriere, fiecare semn reprezentînd o propoziție. Faza următoare este a scrierii ideografice, unde fiecare semn reprezintă un cuvînt, o idee. Faza ultimă este fonetismul, în care fiecare semn reprezintă o silabă sau o literă.

⁵ N. Vlassa, *Chronology of the Neolithic in Transylvania in the Light of the Tartaria Settlement's Stratigraphy*, în „*Dacia*”, N.S., VII, 1963, pag. 485 și urm.

⁶ Date privitoare la aceste migrații în *D'un monde à l'autre* de Geoffrey Bibby, Paris, 1958.

N. Ciobanu, București. Ne pare rău, dar revista noastră nu publică beletristică.

Ing. Berthold Semelman, Baia Mare. Despre „Afacerea Dreyfus” am pregătit un material care va apărea într-unul din numerele viitoare.

Monumentul cere inscripție !

Sorin Constantinescu, București. Reproducem, pentru cititori și mai ales pentru cei în drept să ia măsuri, un paragraf din scrisoarea dv.

„În ziua de 1 mai 1966 am revăzut monumentul în formă de buzdugan, care reamintește trecerea trupelor lui Iancu de Hunedoara prin Pasul Vulcan.

Acest monument este așezat în orașul Vulcan la 15—20 m distanță de șoseaua Petroșeni-Lupeni, la începutul străzii ce duce către cimitir și de unde începe marcajul pentru turiștii ce suie către cabana și munții Vulcan.

Cu toate că monumentul este situat în fața unei autorități și că pe acolo trec anual mii de turiști, inscripția de pe el a rămas aceeași de pe timpul stăpînirii austro-ungare.

Cred că la 50 de ani de la unire, s-ar putea ca aceste inscripții să i se adauge o altă în limba română, pentru lămurirea drumetilor care se întreabă care este rostul acestui monument la începutul șoselei ce trece peste Pasul Vulcan”.

Ol. Curta, Sighișoara. „Jurnalul personal” pe care ați avut amabilitatea să ni-l trimiteți, deși interesant ca informație istorică, nu corespunde cerințelor redacției noastre.

Dr. Dimitrie Glosan, Rădăuți. Atît materialul trimis, cît și cele pe care ni le propuneți în continuare, nu se încadrează în profilul redacției noastre. Vă sfătuim să vă adresați unei reviste de specialitate.

Titus Boianovici, Buzău. Ne e imposibil să întreprindem cercetări în arhivele din patru țări pentru reconstituirea arborelui genealogic al familiei dv., deși datele pe care ni le relați în legătură cu ea sînt interesante. Considerăm că cel mai în măsură să stabilească „verigile lipsă” sîntei dv. Încercați să luați în scris legătura cu „ramurile colaterale” ale familiei. Dacă aveți drum prin București, vă așteptăm la redacție cu documentele pe care le posezați.

Ing. Sîndoiu Ion, București, Băneasa. Vă mulțumim pentru completările dv. Vom ține însă seama de ele într-un alt articol legat fie de lupta lui Carol al XII al Suediei, fie de războiul ruso-turc.

Preda Ilie, Săltănești. Priseaca Olt. Nu publicăm legende și folclor.

Chicinas Alex., Turda. Completarea adusă de dv. nu contrazice răspunsul la controversata problemă : „Decebalus per Scorilo” publicat în nr. 3 al revistei noastre.

Liceul Brezoi, județul Vilcea. Nu intenționăm să reluăm problemele ridicate în articolul „Taina muntelui Foarfece”. Autorul a semnalat doar problema, urmînd ca dv., forțele locale, ajutate desigur de specialiști, să elucideze aceste probleme. Vă felicităm pentru preocupările dv. privitoare la valorificarea trecutului istoric, preocupări concretizate în cele două articole din revista liceului. Vă urăm în continuare succese în activitatea desfășurată pe planul istoriei locale.

Duncan Borza. Legat de descoperirile de la Grădiștea Muncelului informațiile dv. sînt eronate.

1. Pietrele rotunde din sanctuarele de la Grădiștea Muncelului, Costești etc. nu sînt baze de statul, ci baze pentru coloane (de piatră sau lemn).

2. Toți istoricii admit azi că dacii nu au fost monoteiști, ci politeiști.

3. Zamolxis și Gibelesis sînt doi zei distincti.

4. Bendis a fost o divinitate în toată lumea tracică, deci adorată și de geto-daci. Bustul de bronz, descoperit la Piatra Roșie, i se atribuie ipotetic.

5. Religia dacilor era aniconică, așa că nu există reprezentări ale zeilor lor pe Columna lui Traian. De altfel, niciodată romanii nu au „tîrît în urma carelor de triumf zei populațiilor învinse”.

6. Din analiza unor inscripții și sculpturi cu caracter religios se deduce că în Dacia Romană zei ca Hercule, Silvanus, Diana etc. s-au contopit cu divinități autohtone geto-dace. Totodată este unanim admis că așa-ziii „Cavaleri danubieni” (nu li se cunoaște numele antic) sînt la origine divinități dacice, care au trecut în panteonul roman.

7. Forma și aranjamentul bazelor și ale pietrelor zidului de margine, precum și analogiile cu construcțiile asemănătoare existente la alte popoare „barbare”, sînt elemente care dovedesc categoric că aliniamentele de bolovani (dreptunghiulare sau circulare) din ținutul cetăților dacice au fost sanctuare și nu hambare. Dacii păstrau cerealele în gropi de bucate. De altfel aliniamentele se găsesc în afara zidurilor cetăților. Credeți că era logic să se construiască acolo hambarele ?

Frimu conferențiar

Cezar Călin, Chitoc — Vaslui. Ne întrebați de ce în articolul „Din vremea cînd socialismul făcea primii pași la „Sotir”” apărut în nr. 3/1968 al revistei „Magazin istoric”, nu este amintit și Ioan C. Frimu printre cei care în anul 1893 conferențiau la „Sotir”.

Adresîndu-ne autorului, I. Felea, acesta ne-a răspuns :

În anul 1893 Ioan C. Frimu era tînăr, avea 22 de ani. El s-a născut la 4 octombrie 1871 în comuna Birzești-Vaslui și, după absolvirea cursului primar, a învățat timpăria. La 18 ani, adică în anul 1889, a venit la București, unde s-a angajat ca lucrător la o fabrică de mobilă din Poca-Nan. În 1891 Frimu s-a înscris în Clubul muncitorilor din București.

Este adevărat că Frimu a participat la Congresul din 1893 (ținut în sala „Sotir”). Era delegat al organizației socialiste din Vaslui și avea un oarecare stagiul de activitate în mișcare. În 1892 se ocupase de organizarea serviciilor, care erau tratați ca niște sclavi. În ziarul „Munca” din 18 și 26 octombrie 1892 publicase articolele „Apelul către servitori” și „O lege reacionară”. După constituirea P.S.D.M.R., Ioan C. Frimu a primit sarcina să facă dări de seamă despre intrunirile politice ale lucrătorilor; ele erau scrise cu multă seriozitate și au apărut în oficialul partidului „Lumea nouă”.

În anii 1893—1894 Ioan C. Frimu a citit unele broșuri și publicații socialiste, căutând să învețe, să cunoască cât mai bine învătătura făuritorilor socialismului științific, Marx și Engels. Conferințe însă nu ținea. Era un auditor permanent și atent al lui C. Dobrogeanu-Gherea, al lui Ioan Nădejde, al Sofiei Nădejde, al lui Anton Bacalbașa și al altora. De altminteri, după mulți ani, în 1915, când socialiștii români au sărbătorit 60 de ani de la nașterea lui C. Dobrogeanu-Gherea, Frimu a adus următorul elogiu intelectualilor socialiști din veacul trecut: „Multumită acestor oameni socialismul a trăit. Fiește, dezertunea a mai descurajat spiritele, dar scrierile au rămas și orice lucrător și intelectual își poate face azi educația socialistă”.

Ioan C. Frimu a început să conferențieze în anul 1897. Aceasta s-a întâmplat în următoarele împrejurări. Avind sarcina să redacteze rubrica „Mișcarea breslelor din țară”, el a întocmit manifestul către lucrătorii de croitorie bărbătească, care declaraseră grevă în 60 de ateliere din capitală. Zilnic, între orele 9 și 5 după-amiază, la clubul muncitorilor se țineau greviștilor nu numai discursuri de îmbărbătare, dar adevărate lecțiuni și conferințe. Printre conferențieri era și Frimu.

Lucian Enescu-Brăila; Gabriel Căzănescu-București; Virgiliu Teodorescu; Nicolae Malor-Oradea; Teodor N. Tripcea-Timișoara; Romulus Musteștea-Timișoara; Ștefan G. Gorovei-Fălticeni; Valeriu Perianu-Dea; N. Frunzea; Ion N. Mailat; Cioabanu Vasile-București; Valeriu Vorniceanu-București; Andronic Iosif; G. Bulduș-Păuliș-Banat; Ion Isaiu-Oradea; Semilian S.; Gavril Iosif Chiuzbain-București; Gh. Chipere-Dinograncea-Iași.

Materialele dv. nu corespund profilului revistei noastre.

Vechi legături cu Sfântul Munte

C. Ionescu, Buzău. Legăturile înțetinite de voievozii Țării Românești și Moldovei cu mănăstirile de la Athos (Sfântul Munte) sînt atestate documentar încă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Ele se intensifică în secolul al XV-lea.

Cea mai veche informație este consemnată în actual sinodal al Patriarhiei din Constantinopol, din august 1373, privind numirea călugărului Hariton de la mănăstirea Cutluz ca mitropolit al Țării Românești. Același document consemnează contribuția adusă de domnul muntean Nicolae Alexandru Basarab (1352—1364) la ridicarea acestui lăcaș.

Numeroase izvoare istorice vorbesc despre daniile în bani, obiecte și cărți de cult, precum și construcții făcute timp de aproape cinci veacuri la Sfântul Munte cu sprijinul celor două țări române, ca și veniturile dobîndite de lăcașurile athonite din exploata-

rea moșilor și satelor donate de către voievozi și de către familiile boierești din Țara Românească și Moldova.

Printre mănăstirile care s-au bucurat de sprijinul țărilor române amintim pe cele de la Cutluz, Zograf, Vatoped, Filoteu, Simopetra, Ivir etc.

Intruieci se pot ridica foarte multe probleme în legătură cu daniile pentru lăcașurile athonite, vă indicăm cîteva studii privind legăturile țărilor române cu mănăstirile de la Sfîntul Munte:

N. Iorga: *Muntele Athos în legătură cu țările noastre*, extras din „Anal. Acad. Rom.”, Mem. Sect. ist., seria a II-a, tom XXXVI (1914).

Coman Vasilescu, *Istoricul mănăstirilor închinăte și secularizarea averilor lor*, Buc. 1932.

Damian P. Bogdan, *Despre daniile românești la Athos*, extras din „Arhiva românească”, an VI (1941).

Stejarii Unirii

N. Nițu, învățător pensionar — Suceava. Scrișoarea dumneavoastră ne-a făcut multă plăcere. Vă mulțumim pentru frumoasele cuvinte adresate revistei. Pentru a fi mai clari reproducem cîteva fragmente din scrisoarea pe care ne-ați trimis-o:

„În 1919 am intrat abia în școala normală. M-am făcut învățător. S-a dat atunci un ordin pe linie administrativă, prin primării și s-au plantat — de obicei, în fața primăriilor sau în alte locuri centrale ale satelor și orașelor — stejarii Unirii (1929—1930).

La acest act frumos au participat — ca în toate asemenea ocazii — elevii cu învățătorii lor. Fiecare elev și învățător și din restul asistenței a trebuit să dea cîte o mină de tărîna la tulpina micilor copaci plantați în cinstea evenimentului ce, de veacuri, îi așteptau și-l doreau toți românii.

Cred că actual acesta al sădării s-a petrecut pe întreg cuprinsul României. Stejarul pus de noi atunci, e acum mare. E un stejar falnic, frumos, cu multe ramuri. E mai înalt decît primăria în fața căruia a fost plantat...

Acești stejari simbolici sînt copaci plantați de milioane de elevi (astăzi oameni mari), de zeci de mii de învățători și profesori și de sute de mii de cetățeni ai patriei. Mulți din ei luptaseră la Predeal, pe Jiu, Mărăști, Mărășești, Dragoslave, Dobrogea...

Prin copacii aceștia respiră parcă și acum sutele de mii de eroi căzuți pentru furierea visului de veacuri al românilor. Pentru aceste considerente, propun revistei „Magazin istoric” să ia inițiativa ca acești stejari ai Unirii să fie declarați copaci istorici și să fie protejați pentru viitor ca orice monument istoric. Acolo unde nu s-au pus atunci, să se planteze acum... Sufletele generațiilor ce se vor naște după anul 2000 trebuie împletit cu acel al generațiilor din secolele 18, 19 și 20. Păstrăm cu sfințenie amintiri străbune, ziduri și morminte de voievozi. Cîntîm eroismul și sacrificiul lor.

Pe aceeași treaptă a cînstirii, să fie trecuți și făuritorii unirii tuturor românilor.”

LA REDACȚIE CONTINUĂ SĂ SOSEASCĂ MATERIALE CARE NU CORESPUND PROFILULUI REVISTEI. REAMINTIM CELOR INTERESAȚI CĂ NU PUBLICĂM BELETRISTICĂ (LEGENDE, NUVELE, SCHITE, POEZII, PIESE DE TEATRU) ȘI NICI MONOGRAFII DE SATE SAU ORĂȘE.

CONTENTS • SOMMAIRE • СОДЕРЖАНИЕ • INHALT

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU The Basarabs • Les Bassarabes • Басарабы • Die Familie Bassarab ♦ WINSTON CHURCHILL The Boer War • La guerre des Boers • Англо-бурская война • Der Burenkrieg ♦ GH. VASILICHI Three Fugitives • Trois évadés • 3 беглеца • Drei Flüchtlinge ♦ Polish Moment • Moment polonais • Польский момент • Polnisches Moment ♦ CR. POPIȘTEANU Romania — A Symbol Name • La Roumanie — un nom symbole • Румыния — имя символ • Rumänien — ein Symbolname ♦ GH. GEORGESCU-BUZĂU A Tale with a Countess and a Prince • Un conte avec une comtesse et un prince • История с графиней и принцем • Geschichte von einer Gräfin und einem Prinzen ♦ Documents of the XXth Century: The Teheran Conference (II) • Documents du XXe siècle: La Conférence de Téhéran (II) • Документы XX-ого века: Тегеранская конференция (II) • Dokumente des XX. Jahrhunderts: Die Konferenz zu Teheran (II) ♦ A. DEAC Antonescu about His Last Meeting with Hitler • Antonescu sur sa dernière entrevue avec Hitler • Антонеску о последней встрече с Гитлером • Antonescu über seine letzte Zusammenkunft mit Hitler ♦ N. D. COCEA Diary • Journal • Дневник • Tagebuch ♦ Deciphering Marx • En déchiffrant Marx • Расшифровываю Маркса • Erläuterung von Karl Marx ♦ AL. GH. SAVU Ștefan Foriș • Ștefan Foriș • Штефан Фориш • Ștefan Foriș ♦ M. SMOCHINĂ Who Translated „The Flower of Gifts” into Romanian in the XVth Century? • Qui a traduit «La fleur des dons» en roumain au XVe siècle? • Кто перевел в XV-ом веке на румынский язык Цветок даров? • Wer übersetzte „Die Blüte der Gaben” ins Rumänische im XV. Jahrhundert? ♦ N. VASILESCU A Brief Excursion into Cryptography • Petite incursion dans la cryptographie • Краткое вторжение в криптографию • Kleiner Ausflug in die Kryptographie ♦ ION ARDELEANU Doftana — A Prison and a University • Doftana — prison et université • Дофтана — тюрьма и университет • Doftana — Gefängnis und Hochschule ♦ PAUL SCHMIDT Spectator on the Diplomatic Stage • Spectateur sur la scène diplomatique • Зритель на дипломатической сцене • Zuschauer auf der diplomatischen Bühne ♦ MIHAIL DAN Horea in the European Consciousness of His Time • Horea dans la conscience européenne de son temps • Хоря в европейском сознании своего времени • Horea im europäischen Bewusstsein seiner Zeit ♦ LUCIAN ROȘU The Thracian Tomb of Kazanlık • Le tombeau thrace de Kazanlık • Фракийская могила в Казанлыке • Das thrakische Grabmal von Kazanlık ♦ G. POTRA Ion Heliade Rădulescu: Unpublished Letters • Ion Heliade Rădulescu: Lettres inédites • Ион Хелиаде Рăдулеску: незадаанные письма • Ion Heliade Rădulescu: Unveröffentlichte Briefe ♦ ȘERBAN RĂDULESCU Deciphering the Cuneiform Writing • Le déchiffrement de l'écriture cunéiforme. • Расшифровка древних письменностей: Клинотпись • Die Entzifferung der Keilschrift

**magazin
istoric**

București, str. Onuțu nr. 5 —
Sectorul 1 Oficialul Poștal Nr. 22,
telefon 15 09 91

REDACTORI: Livia Dandara, Nicolae Nicolaescu,
Elisabeta Petreanu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan,
PREZENTAREA GRAFICĂ: George Pirjol, COREC-
TURA: Georgeta Apreotesei, TEHNOREDACTOR:
Nicolae Istrate.

Tiparul executat la Combinatul Poligrafic „Casa Științei” București

HOREA

„Nobilii stăpîni de
moșii să-și pără-
sească odată pentru
totdeauna moșiile.
Și ei să plătească
dare ca și poporul
de rînd.
Pămînturile lor să
se împartă între
poporul de rînd“.

(Din ultimatumul dat
de răsculați nobililor la
11 noiembrie 1784).

magazin istoric

MAGAZIN ISTORIC, revistă lunară, se găsește de vânzare la chioscurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe 1 an — 60 lei.

„Dacă va fi dintre acești săraci unul mai bun decît cei de neam mare sau din rudele voastre sau din fiii de boieri, să nu dați acestora locul cel mai de cinste în pîrtinire pentru cel nevrednic, ci dați-l celui vrednic, chiar dacă este sărac. Și dacă va păzi dregătoria cu cinste, se cuvine să fie în mai mare cinste cel sărac și să aibă cinste mai mare decît cei dintre boieri, dar nedestoinici“.

(Din „Învățăturile lui Neagoe Basarab...“).

